

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

obor etnologie

Disertační práce

Julija Tormyševa

Aplikace z korálek na lidovém textilu

(Beadwork applications on traditional textiles)

Vedoucí práce Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc.

2018

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Ráda bych touto cestou poděkovala paní Doc. PhDr. Ireně Štěpánové, CSc., vedoucí mé práce, za odborné vedení, vstřícný přístup, podnětné rady a trpělivost.

Dále bych chtěla poděkovat kurátorům a vedoucím sbírkových fondů a muzejním pracovníkům, kteří mi umožnili přístup ke kolekcím a práci s muzejními fondy a všem, kdo svým přístupem a radami pomáhali při vzniku této práce.

ABSTRAKT

Předložená disertační práce je věnovaná aplikace ze skleněných korálek na lidových textiliích vybraných regionu Čech a Moravy. Práce je zaměřena na zjištění významu korálkového dekoru v krojích v poslední fázi existence tradiční lidové kultury. Centrálním předmětem výzkumu je specifika vývoje korálkové aplikace, její podmínky, regionální zvláštnosti a charakter. Také v práci se řeší takové otázky, jako souvislost rozvoje technologií sklářství a šíření skleněných korálek v lidovém prostředí, vlivy městských kosmopolitních módních tendencí a změna funkce korálek v kontextu transformací tradiční lidové kultury na přelomu století. Časově práce zahrnuje úsek od druhé poloviny 19. do meziválečného období.

Klíčová slova: aplikace, aplikace z korálek, dekor, korálky, kroj, skleněné korálky, lidový textil, rokaj.

ABSTRACT

This research is devoted to beadwork applications on tradition textiles of definite regions of Bohemia and Moravia. The aim of the study is determination of significance of beadwork decoration in the traditional costume in final stage of tradition culture existence. Specificity of development of beadwork, requirements, and regional types are central subjects of this research. The thesis contains studies of relationship between glass technology development and circulation of glass beads in rural area. Impacts of cosmopolitan fashion tendencies on traditional costume, change of functions of beads in traditional dress are also considered. This research covers the period from second half of 19 sentries to first half of 20 centuries (interwar period).

Key words: application, beads, beadwork applications, decoration, glass beads, seed beads, tradition costume, tradition textile.

OBSAH

ÚVOD	1
I. LITERATURA A PRAMENY	3
I. 1. Současný stav problematiky.....	3
I. 2. Materiální doklady.....	20
II. SKLENĚNÉ KORÁLKY JAK DOBOVÝ ARTEFAKT	24
III. APLIKACE Z KORÁLKŮ NA TEXTILIÍCH	34
III. 1. Korálková aplikace v dekorativním a funkčním systému kroje.....	34
<i>III. 1.1. Korálková aplikace v chodském kroji jako prvek lidové kreativity</i>	34
<i>III. 1. 2. Korálková aplikace na moravských krojích v kontextu změny krojových funkcí</i>	49
III. 2. Blatské textile jako korálkový unikát.....	69
III. 3. Skleněné korálky ve sváteční úpravě hlavy.....	93
III. 4. Korálky v dětském kroji.....	112
ZÁVĚR	120
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	123
PÍSEMNÉ PRAMENY	132
PŘÍLOHA I. OBRÁZKY V TEXTU	137
PŘÍLOHA II. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	143

ÚVOD

Tématem předkládané práce je korálková aplikace na lidovém oděvu v českých zemích. Jde o fenomén, který v průběhu vývoje nabyl množství forem, vyskytuje se v různých regionech, na různých oděvních součástkách a v různém technickém, barevném i kompozičním provedení.

Během 19. století se aplikace rokajem a skleněnými perličkami rozšířila v krojích mnohých oblastí Čech a Moravy a vytvořila, jak předpokládáme, opravdový kulturní fenomén. Můžeme rovněž predikovat, že významnou roli v procesu šíření korálkových ozdob ve vrstvách venkovského obyvatelstva měl jak vývoj sklářských technologií v severních Čechách, což způsobilo zlevnění materiálu, tak i sociální procesy, probíhající ve druhé polovině 19. století na venkově.

Cílem disertační práce je zjištění významu korálkové aplikace na lidových textiliích vybraných regionů Čech a Moravy, a její role v kroji v poslední fázi jeho existence jako součásti tradiční lidové kultury.

Disertační práce je zaměřena na výzkum problematiky, chronologického vývoje korálkové aplikace na lidovém textilu, určení času, kdy se korálky stávají relativně běžným typem výzdoby regionálních krojů, a možné pohyblivosti těchto časových hranic. Důležitou otázkou, zahrnutou do výzkumu, je také souvislost rozšíření korálek v lidových vrstvách s rozvojem výrobních technologií ve sklářských centrech v českých zemích a Evropě. Centrálním předmětem výzkumu je specifika vývoje korálkové aplikace v Čechách a na Moravě, její podmínky, regionální zvláštnosti a charakter. Jednou z otázek výzkumu v tomto kontextu je funkce městské mody a svérázového revitalizačního hnutí v šíření skleněných korálek a jejich vliv na specifiku regionálního korálkového dekoru. Do výzkumu je rovněž zahrnuta problematika funkce korálek v komplexu lidového oděvu a variabilita jejich vnímání samotnými uživateli krojů v (zanikající) lidové kultuře. Důležitá je v této souvislosti především otázka, zda byly skleněné korálky chápány především jako výzdobný prvek nebo plnily více funkcí, jako třeba sociální, magickou, praktickou apod., a došlo-li během vývoje korálkové aplikace v kroji k transformaci a změně jejich funkcí.

Metodologie. Práce je napsána v intencích historické etnologie a řídí se metodologií historických věd. Pramenná základna, která je k dispozici, má klasickou strukturu. Vedle interdisciplinární literatury je čerpáno z bohatých muzejních fondů, z nichž některé překračují hranice českých zemí a budou využity jako srovnávací materiál. Zároveň je zde i písemná dokumentace ve formě katalogizačních zápisů. Další dimenzi představuje ikonografický

materiál. V této práci je čerpáno především z už publikovaných ikonografických dokumentů. Kritika pramenů se logicky bude týkat všech zmíněných zdrojů.

Terminologie a pojmy. Pod pojmem *korálek* se v odborné literatuře¹ rozumí velká a různorodá skupina artefaktů. Sám termín *korálek* má více významů. Původně označoval pouze přírodní mořský korál, ale v běžném užívání značí i korálky z řady jiných materiálů organických, minerálních i ze skla. V plurálu pak *korálky* mají význam náhrdelníku.

Pro *skleněné korálky*, které jsou předmětem disertační práce, v odborné literatuře neexistuje zvláštní jednoslovný termín, snad jen *perle*, což je výraz, který při skloňování pozbývá svou specifíčnost (perla, bez perly, s perlou, ... Perle, bez perle, s perlou, ...). Avšak *perla* je *mořská perla*, *perle* je *skleněný korálek*.

V odborné literatuře se pojem *korálek* používá jako synonymum termínu *perlička*. Skleněné perličky/korálky s otvorem jsou určeny pro navléknutí na nit, lanko, kovový drát apod. Tato terminologie a pojetí *perličky* a *korálku* jako synonym je užívána i v této disertaci.

Na rozdíl od termínů “*perle/perlička*” a “*korálek*”, které vždy potřebují kontextuální upřesnění, o jaký materiál jde, pojem *rokaj* bude vždy používán výhradně jako označení *skleněných perliček* nejmenší velikosti.

¹ Jde o literaturu interdisciplinární, sklářskou, archeologickou, kunsthistorickou, kulturně historickou, etnologickou, různé učebnice, katalogy atd.

I. LITERATURA A PRAMENY

I. 1. *Současný stav problematiky*

Výzkum tradice korálkového dekoru v lidovém oděvu je v české odborné produkci okrajovou záležitostí. V této oblasti existuje jen omezený počet podobně zaměřených studií. V pracích věnovaných materiální lidové kultuře se autoři občas zabývají korálky jako prvkem výzdoby nebo zvláštním oděvním doplňkem.

Nejčastěji se setkáme s připomínáním korálků v publikacích věnovaných speciálně oděvu. Od vzniku prvních studií na konci 19. století, napsaných vzdělanými laiky a popularizátory lidové kultury, jsou korálkové aplikace považovány za zajímavý, avšak nijak důležitý detail, který může napomoci k identifikaci regionálního charakteru lidového oděvu. Zároveň jsou korálky vnímány jako součást svátečního a rituálního (převážně) ženského kroje.

Nejdříve připomeneme příspěvky z prvních ročníků časopisu *Český lid*. V roce 1892 na prvních stránkách časopisu vyšel velký článek Renaty Tyršové *“České lidové vyšívání na zemské jubilejní výstavě”*². Studie vznikla jako reakce na expozici české chalupy a vystavenou sbírku „národního vyšívání“ na Jubilejní výstavě v Praze roku 1891. Autorka popisuje kolekci českých výšivek, která byla vystavena poprvé v takovém rozsahu a byla ve své době reprezentativní. Je samozřejmé, že mohla vzniknout jen na základě zájmu o „národní vyšívání“, který tu existoval už nejméně celá 80. léta³. Mezi ostatními tradičními technikami a materiály autorka hodnotila i korálky jako typickou ozdobu ženského oděvu: *“Svoji vyšívanou výzdobu uměly naše venkovanky velmi dobře přiváděti k platnosti. Byla tak pěkně rozdělena, že jedna část efektu druhé nebyla na újmu. Nejkrásnější, nejvzácnější výšivky ovšem nalezneme na částech kroje, v něž hlava ženská se halila. Bohaté cípy plen a šátků, přejemné holubinky, konce šatek, skvostné zlaté a stříbrné čepce. Bohatá od kraje ke kraji se lišící ozdoba věnována též šněrovačce, po případě i špensru a kožíšku, a plocha řasnaté sukne oživena fěrtouškem, jemuž — nebyl-li z pestře květovaného damašku zhotoven — nikdy nescházela výzdoba barevných kvítků nebo průsvitného krajkového vyšívání. Vedle veselého, nádherného úboru ženského, svítícího bělostnými plochami, od nichž barevné ornamenty*

² TYRŠOVÁ, R.: *České lidové vyšívání na zemské jubilejní výstavě*. Český lid, 1892, č. I. S. 4- 15.

³ Např. výstava 1880, pořádaná Náprstkovým muzeem, výstava moravských výšivek 1885 v Olomouci a 1886 v Praze.

jasně se odrážely, třpytícího se zlatem nebo leskem korálek a drobných kovových cetek, nemohl šat mužský zůstatí střízlivým a prostým ozdob”⁴.

Pokud jde o regionální zvláštnosti ornamentu v Čechách, odbornice vymezuje jen tři skupiny regionů. Podle jejího pojetí je to sever a severovýchod, jih a *“kraj, rozkládající se od Plzně za Prahu a odtud na sever až k Litoměřicku*”⁵. O korálcích se badatelka zmiňuje jen několika slovy jako o charakteristickém rysu jižních výšivek: *“O jihu, kterýž po svých výšivkách celé bohatství palety rozestírá, přispůsobuje stylisaci rostlinných motivů i úpravu vzoru tak, aby co nejbohatším dojmem účinkovala souhra barevná, zvýšená leskem hedvábí a třpytem cetek a perliček*”⁶.

Podobné krátké zmínky o korálcích nacházíme v dalších ročnících *Českého lidu* v studiích Josefa Klvani, Čenka Zírta, Františka Lego a jiných badatelů⁷ a dalších popularizátorů lidové kultury. Některé z těchto příspěvků jsou důležité pro studium koráلكové výzdoby v krojích z ikonografického hlediska. K takovým patří například studie etnologa, fotografa a středoškolského profesora Josefa Klvani⁸, věnované moravským krojům. Vyobrazení k popisu hlavně mužského kroje⁹ poskytuje vzácný materiál pro zkoumání genderových zvláštností koráلكového dekoru. Velký přehledový článek Čenka Zírta¹⁰, věnovaný expozici Národopisné výstavy československé, představuje mimo jiné fotografie figurín v regionálních krojích, na kterých vidíme vzorky koráلكové výšivky a šperku. V studii Barbory Hoblové *“O úpravě hlavy ženské na Mladoboleslavsku*”¹¹ nacházíme další fotografické vyobrazení žen v klasické úpravě s čepením vyzdobeným koráلكy a perlemi a s několika řadami granátů na krku. Bohužel tyto příspěvky poskytují jen ikonografické materiály, v textech se autoři o koráلكové výzdobě nezmiňují.

Jistou výjimku představuje František Lego¹². V popisu ženského kozáckého (táborského) kroje se zabývá typickým druhem šperku – náhrdelníkem z perliček: *“Na krku nosily Kozáčky korale, granáty, nejraději ale svazky třpytných perliček skleněných různých barev až o 10 šnůrečkách, které vzadu širokou pentlí se svazovaly. Z tohoto místa splýval pak*

⁴ Ibidem, s. 6.

⁵ Ibidem, s. 9.

⁶ Ibidem, s. 9 – 10.

⁷ KOULA, J.: *O krojích lidu slovenského*. Český lid, 1892. S. 21 – 26, 178 – 185.

⁸ KLVAŇA, J.: *Z nových studií o kroji lidu moravského*. Český lid, 1899, č. VIII. S. 168 – 172; KLVAŇA, J.: *Studie typů a krojů na Slovensku moravském pro ethnografické museum v Paříži*. Český lid, 1906, č. X. S. 239 – 242.

⁹ KLVAŇA, J.: *O lidových krojích na moravském Slovensku*. Český lid, 1893, č. II. S. 18 – 28.

¹⁰ ZÍBRT, Č.: *Národopisná výstava československá*. Český lid, 1896, č. V. S. 97 – 128.

¹¹ HOBLOVÁ, B.: *O úpravě hlavy ženské na Mladoboleslavsku*. Český lid, 1897, č. VI. S. 58 – 68.

¹² LEGO, F.: *Kroj kozácký*. Český lid, 1900, č. IX. S. 45 – 51.

po zádech svazek úzkých pestrobarevných pentliček”¹³. I toto je ovšem jen popis, konstatování bez jakékoli další ambice.

Je samozřejmé, že zájem o oděvní kulturu posílila *Národopisná výstava československá roku 1895*. Zibrtova reflexe, která byla především oprávněně kritická, zachytila ovšem okrajově i fenomén korálků, což ostatně bylo naznačeno výše. O rok později vychází o výstavě reprezentativní publikace. Objevují se tu i první pokusy o syntetické zpracování českých krojů (Tereza Nováková)¹⁴, moravských (Josef Klvaňa)¹⁵ a slovenských (Pavol Socháň)¹⁶. Vzhledem k tématu této práce jsou zmíněné příspěvky především cenným ikonografickým zdrojem. V samotných textech je korálková výzdoba považována za marginálii, což je vzhledem k jejich zaměření pochopitelné. Příznačné je i to, že sporadická pozornost je věnována více šperkům než textiliím s korálkovou aplikací.

Další reflexe nacházíme i u jiných autorů v odborných periodikách na konci 19. a v prvních desetiletích 20. století. Spolu s krojem pozornost badatelů a laických zájemců poutá i lidový šperk. V roce 1896 v *Časopisu společnosti přátel starožitností českých v Praze* vychází článek Jana Soukupa *“Lidové šperky”*¹⁷. Tato studie je další reflexí Národopisné výstavy a soustřeďuje se na typy vlasových jehlic a spony mužského kroje, představené v expozici. Okrajovou, ale zajímavou připomínkou je popis korálků ve výzdobě *“třaslic”*. O tomto detailu autor píše: *“Na hořejších koncích ... visí vždy po dvou do sebe zaháčkových drátčích esovitě stočených, z nichž každý má na esovitém bříšku navlečený mléčný (též žlutý, červený a j.) korálek sekany, na konci pak “penízek”, jako na výšivkách blatských. ... Srovnáme-li třaslice se sponkami z Litoměřicka, nalezneme shodu v kroužkování drátu a ve výzdobě korálky”*¹⁸. Toto je zároveň zajímavý doklad, že i německé etnikum na Litoměřicku užívalo v lidovém oděvu šperky zhotovované podobnými nebo stejnými technologiemi, nehledě na to, že původ této produkce byl německý. Když autor popisuje vranovské jehlice, ukazuje naopak, že tato produkce byla domácí, moravská, a že *“Brněnští kramáři sami je vyráběli, potřebující k tomu drátu, černých podlouhlých i kulatých perliček skleněných a žlutého písku v podobě “patáčků” (penízku)”*¹⁹. Tato připomínka o místní výrobě korálků je

¹³ Ibidem, s. 45 – 47.

¹⁴ NOVÁKOVÁ, T.: *Kroj český*. Výstava Národopisná československá. Praha 1896, S. 151 – 169.

¹⁵ KLVANA, J.: *Kroje*. Národopisná výstava Československá, 1895. S. 151 – 192; KLVANA, J.: *Kroje lidu moravského*. Výňatek ze spisu “Moravská čítanka”. Telč na Moravě 1907. S. 3.

¹⁶ SOCHÁŇ, P.: *Kroje lidu slovenského v Uhrách*. Národopisná výstava Československá, 1895. S. 192 – 206.

¹⁷ SOUKUP, J.: *Lidové šperky*. Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze, roč. 4, 1896, č. 1. S. 7 – 12.

¹⁸ Ibidem, s. 8 – 9.

¹⁹ Ibidem 9 – 10.

velice důležitá pro pochopení místní specifiky koráلكové výzdoby a zkoumání regionálních center výroby, i když komponenty (koráلكy a perle), byly distribuovány ze severních Čech.

V roce 1900 v *Národopisném sborníku českoslovanském* publikuje Vlasta Havelková studii *“Některé šperky naše lidové”*²⁰, kde také nacházíme několik okrajových zmínek o koráلكách ve vlasových sponách a hřebíncích, prodávaných podomními obchodníky z Haliče. Havelková tyto drobné propriety považuje za předchůdce podobných typů špeků v českých zemích.

V dalších letech začínají v literatuře dominovat zprávy a popisy jihočeských textilií, konkrétně blatských. Tak výrazné aplikace ze skleněných materiálů nemohly uniknout pozornosti. Například Anna Jehličková v *Národopisném věstníku českoslovanském*²¹ podává srovnávací přehled svátečního kroje kozáckého a blatského. V této souvislosti autorka napsala: *“Blatské pleny! Jaká to nádhera! Samé cetky, hedvábí, bůstky, dracoun, bohaté zuby okrajové, vše to činí kroj ten bohatším oproti kozáckému. ... Novější rouchy nemají tak vkusných ornamentů, za to ale září pestrostí a bohatstvím hedvábí, bůstky a četkami”*²². Naproti tomu v kroji kozácké nevěsty jsou to jen *“nezbytné tvrdé koráلكe zelené, které zdobí krk”*²³. ... *Ovšem že pravé granáty vzadu s bohatou mašlí nevěstě chybět nesměly”*²⁴. A. Jehličková nepřekračovala žánr deskripce a tou se popis tradiční koráلكové výzdoby v její studii vyčerpal.

V pramenech z tohoto časového období, zůstaneme-li v českém terénu, je většina příspěvků orientována na jihočeská Blata, kde byla koráلكová aplikace bezesporu nejbohatší. Tento laický i odborný zájem našel koncentrovanou podobu na přelomu 19. a 20. století v díle Emilie Fryšové. Nejcennějším pro nás je její album *“Ornament jihočeský”*²⁵ z roku 1902 s úvodem, barevnými listy a popisem ornamentů a kompozic na blatských plenách. Mezi ostatními zvláštnostmi se autorka zmiňovala o koráلكové ozdobě plen: *“Jenže dívka měla nad čelem, pod plenou, uvázanou černou sametku, bůstky pošítou, druh vínku, který se nosil každý den, a teprve, když se provdala, nasadily jí ženy po svatbě čepec neškrobený s krajkou, čelo kryjící a přes něj uvázaly širokou pásku “roušku,” lesklými perlami, často i zrcátky pošítou”*²⁶.

²⁰ HAVELKOVÁ, V.: *Některé šperky naše lidové*. Národopisný sborník českoslovanský, 1900, č. 6. S. 38 – 49.

²¹ JEHLIČKOVÁ, A.: *Výstavka jihočeských krojů a výšivek*. Národopisný věstník českoslovanský, 1908, č. III. S. 182 – 186.

²² Ibidem, s. 182.

²³ Ibidem, s. 184.

²⁴ Ibidem, s. 186.

²⁵ FRYŠOVÁ, E.: *Ornament jihočeský*. Uměl. chromolitogr. Ústav J. L. Bayera v Kolíně 1902.

²⁶ Ibidem, s. 3.

O vlastní výzdobě plen badatelka psala stručněji, ale i tak se pokusila o první systematizaci typů dekoru blatské koráلكové výšivky. Především vyčlenila výšivku koráلكy jako zvláštní druh výzdoby plen: *“Vedle výšivek z pestrého hedvábí a někdy i vlny vyvinul se způsob vyšívání bílou bavlnou, zdobenou perličkami čili bůstky. Totiž mezery vzorku zcela bílého vyplňovaly se něžnou a harmonickou mosaikou z perliček ... Později hustých, bílých stehů ubývalo a bůstku přibývalo ... Také opatřovaly se tvary bílé pouhým obrysem bůstku barevných, což činilo též dojem dobrý, šetrilo-li se souladu barev”*²⁷.

Autorka se však domnívala, že zejména mladší koráلكové aplikace nemají příliš vysokou estetickou hodnotu. Když je porovnávala se staršími vzory, konstatovala: *“Při technice právě vylíčené odrážely se bůstky od bílé pudy jako smalt a zvýšily nemálo malebnost vzorku. Avšak později zvrhlo se vyšívání bůstkové dvojím směrem. I nejrozsáhlejší růže a květy obvyklé na velkých plenách blatských prokládaly se úplně bůstky, a ač byly tvary rozbředlé, přece vkusné odstínění působilo ještě ladně. Nicméně tyto tzv. “skleněné” pleny velice hlavu tížily a na zad stahovaly. Horší jest způsob, při kterém jednotlivé květy a listy bůstkové naznačeny byly vždy jen jednou nápadnou barvou bez odstínu a i způsob našívání stal se hrubým a nedbalým”*²⁸.

Bohužel v další své práci se E. Fryšová už nevrátila ke zkoumání koráلكového dekoru na blatských plenách. Její knihu *“Jihočeská Blata”*²⁹ z roku 1913 je možné považovat za první odbornou monografii tohoto etnografického regionu. Krojům je věnovaná jen jedna kapitola a o koráلكách máme tady jen pár řádků.

V prvních dekáдах 20. století vyšla řada samostatných odborných studií o kroji i dílčích příspěvků ve vlastivědách. Samozřejmě pokračuje linie odborných textů v periodikách. Avšak stejně jako v předchozí periodě téma koráلكové výzdoby na lidových textiliích zůstává opomíjené.

Za první samostatnou monografii o lidovém oděvu můžeme považovat odbornou syntézu Renaty Tyršové *“Lidový kroj v Čechách, na Moravě a ve Slezsku”*³⁰. Ohledně koráلكové aplikace v ní nacházíme již “klasické” odkazy na blatácké pleny *“bohatě vyšité hedvábím i bůstky a cetkami”*³¹. Kromě toho v práci najdeme nepatrnou zmínku o koráلكách v mužském kroji Blatáku: *“Košile sváteční měla po staré tradici pestré vyšívání i perličkami provedené, ale také – vlivem rokokové mody panské – kolem krku a v zápěstí nabírané*

²⁷ Ibidem, s. 6 – 7.

²⁸ Ibidem, s. 7.

²⁹ FRYŠOVÁ, E.: *Jihočeská Blata*. Praha 1913.

³⁰ TYRŠOVÁ, R.: *Lidový kroj v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1915.

³¹ Ibidem, s. 65.

krajky”³². Jelikož se s informacemi o koráلكové aplikaci na mužských krojích setkáváme jen vzácně, má tato zmínka svou hodnotu. Na druhou stranu je ale jasné, že autorka vychází ze starších a podrobnějších popisů Emilie Fryšové.

V dalších syntézách³³, které jsou však popularizační a psané v atmosféře nově vzniklého samostatného československého státu, která vyvolala vlnu revitalizačních a svérázových snah, se zmínky o koráلكové výzdobě prakticky nevyskytují. V roce 1920 vyšla v Praze pod redakcí Josefa Kazimoura, významného funkcionáře Agrární strany, který měl blízko k etnografii, populární příručka pro zájemce o lidové kroje *“Lidové kroje československé: popis, vyobrazení, stříhy a výkresy 33 českých, moravských, slezských krojů národních”*³⁴. Autoři především věnují pozornost podrobnému přehledu krojových součástí, jejich stříhové struktuře, pojednání barev a zvláštnostem nošení. Kniha se omezuje jenom na popis kroje ženského, protože se jedná o návodnou příručku na zhotovování krojů pro potřeby městských žen, i když editor doufá, že *“Knihu vezmou do ruky jistě i ti, kdož se nebudou zajímat o kroje pouze pro potřebu praxe, ale i ti, již pozornost ke krojům povede zájem národopisný”*³⁵, ale je samozřejmé, že zcela praktický a navíc genderově vymezený přístup zde jasně dominuje. Zmínky o koráلكovém dekoru nejsou sice ani tady nijak zvlášť četné, ale paradoxně právě deskriptivnost této publikace, zachycení jednotlivých krojových součástí v určitém stadiu vývoje, důraz na formu a detailní technické provedení, je pro účely studia formy a funkce koráلكů na lidovém oděvu přínosná jako relativně cenný faktografický a ikonografický pramen.

S novou silou vzrůstá laický a odborný zájem o lidové kroje ve 30. letech 20. století, což je způsobeno vypjatou předválečnou atmosférou, která vyvolává další silnou svérázovou vlnu³⁶. Vedle „revitalizačních“ příspěvků, které vycházely i v ženských módních časopisech,³⁷ publikuje odbornou přehledovou stať o lidovém oděvu v rámci publikace *Lidová kultura a kroje v Československu* v roce 1937 Karel Chotek³⁸. Ústředním problémem, kterému se autor věnoval, bylo sblížení a postupné splývání kroje a městské módy, tedy jeho poslední vývojová fáze, transformace a postupný zánik. Vedle této dominující

³² Ibidem, s. 55.

³³ STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, O.: *Národní kroje*. Praha 1919.

³⁴ KAZIMOUR, J.: *Lidové kroje československé: popis, vyobrazení, stříhy a výkresy 33 českých, moravských, slezských krojů národních*. Praha 1920.

³⁵ Ibidem, s. 17.

³⁶ Například dílo malířky a oděvní výtvarnice Marie Fischerové-Kvěchové.

³⁷ MORAVCOVÁ, M.: *Svéráz v oděvní kultuře lidových vrstev města. Dvacátá a třicátá léta 20. století*. Český lid 73, 1986. S. 157-166; 210-219.

³⁸ CHOTEK, K.: *Lidová kultura a kroje v Československu*. Praha 1937.

problematiky se pokusil generalizovat a popsat obecné rysy i specifické regionální zvláštnosti krojů, historické podmínky jejich rozvoje a evoluci během 18. a 19. století³⁹. Ani Karel Chotek však nevěnoval zvláštní pozornost korálkům a jejich místu a roli v komplexu lidového kroje.

V tomto přehledu ovšem nemůžeme pominout práce jedné z nejvýznamnějších osobností československého národopisu, etnoložky, slavistky a pedagožky Drahomíry Stránské. Jedná se především o příspěvek z fundamentální edice Československá vlastivěda „*Lidové kroje*“⁴⁰ z roku 1936 a o její klasickou syntézu o lidovém oděvu „*Lidové kroje v Československu*“, která, byť knižně vyšel pouze první díl, věnovaný Čechám, patří už k poválečnému období, k roku 1949⁴¹.

Zásadní je, že D. Stránská vyčlenila korálkovou aplikaci jako samostatnou výzdobnou techniku, i když se jí podrobně nevěnovala a některé závěry např. o „úpadku“ perličkového vyšívání přebrala od E. Fryšové (pozn. 21).

První a dodnes prakticky jedinou studií věnovanou korálkovému dekoru v českém, moravském a slovenském lidovém oděvu je velký článek novinářky, popularizátorky a propagátorky lidové kultury Blaženy Šotkové „*Sklo ve výzdobě lidového kroje*“ který vyšel v časopisu *Věci a lidé* v roce 1953⁴². Autorka se pokusila generalizovat a stručně nastítnit ucelený obraz základních forem korálkových aplikací na lidovém oděvu českých zemí a Slovenska. V tomto příspěvku se poprvé v české a slovenské etnologické odborné literatuře pokusila o systematizaci a popis základních druhů a forem korálkového dekoru, které jí poskytla relativně široká pramenná základna.

V interpretaci historického a faktografického kontextu autorka nebyla kritická. Její výklad reálií a zásadních procesů, které bezprostředně ovlivnily výskyt a rozvoj korálkové výzdoby v lidovém kroji, je možno charakterizovat jako romantický idealizující pohled. Výklad historických a kulturních reálií odpovídá popularizačnímu zaměření článku. Vyskytuje se zde řada terminologických a faktických chyb a to velmi výrazně omezuje jeho využití jako relevantního pramene pro odborné a vědecké účely.

³⁹ O lidovém oděvu v Čechách na přelomu 19. a 20. století K. Chotek uvedl: „*Český kroj ... vyznačuje se největším přiblížením ke kroji měšťskému, a to jak materiálem, tak i stylovou formou. ... Ačkoli tedy český šat ze všech československých se přiblížil měšťskému, nepřestal nikdy býti opravdu selským krojem. V Čechách také nejdříve zaniká a přes maloměstskou módu přechází do oděvu měšťského. ... velmi zajímavou výjimku máme v malém úseku na nejzápadnější československé a tím i slovanské oblasti, na Chodsku. V tomto kraji, vyznačujícím se zvláštním národopisným charakterem, zachoval se nejen dobře svérázný typ lidového kroje, nejděle v Čechách – ale v ženském šatě žije tu posud.*“ (Ibidem, s. 44–45).

⁴⁰ STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje*. In: Československá vlastivěda. Řada II. Národopis. Praha 1936, s. 207 – 248.

⁴¹ STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje v Československu, Díl I, Čechy*. Praha 1949.

⁴² ŠOTKOVÁ, B.: *Sklo ve výzdobě lidového kroje*. Věci a lidé, 1952 – 1953, č. IV. S. 58 – 84.

Hlavní zdroj inspirace a impulz pro šíření korálků v oděvu venkovského lidu badatelka viděla v relativním zlepšování sociální situace lidových vrstev, které mimo jiné bylo impulzem pro snahu napodobovat panské oblečení a ozdoby. B. Šotková píše: *“Náš venkovský lid, vytvářeje svůj kroj, ohlížel se přirozeně po předlohách v oblastech, jež mu připadaly zvláště vzácné – v prostředí panském a měšťanském. Jemnost a nádhera panského šatu měla zejména pro vesnické ženy velikou přitažlivost a není divu, že již velmi dávno zatoužily napodobit je i ve svém vlastním oděvu ... Prostou ženu okouzloval lesk zlata na špercích i zlatých výšivkách i barevné záblesky drahokamů na panském oděvu, zůstávaly jí však nedosažitelné. Proto se ohlížela po jiných materiálech, které by její touhu uspokojily alespoň přibližným vzhledem”*⁴³. Avšak lidový oděv ani ve svých základních formách, ani ve výzdobě nebyl pasivním napodobováním a zrcadlením aristokratického a měšťanského šatu. Projevuje se tu vždy tvůrčí a selektivní přístup, volná inspirace, která pracuje spíše s oděvními a výzdobnými prvky, které vkomponovává do nových kontextů a často jim dodává i další, nejen estetické funkce. Korálková aplikace a korálkový šperk v rozmanitosti svých tvarů, druhů a významů, které získaly v krojových celcích, je něco víc, než bezduché napodobování a primitivní imitace drahých materiálů měšťanských a panských ozdob.

Naproti tomu cenné je konstatování, že i sklo se v průběhu 19. století stává jedním z materiálů, které se užívají ve výzdobě lidového kroje, dokonce v několika formách⁴⁴. Mezi dekorativní prvky zařazuje mimo jiné také broušené kaménky, sloužící k imitaci drahokamu, skleněné knoflíky, zrcadélka a štětinky ze skleněného vlákna⁴⁵.

Hlavním přínosem této publikace je pokus B. Šotkové uspořádat a systemizovat množství výzdobných forem, ve kterých se vyskytují korálky v lidovém oděvu českých zemí a Slovenska. Její klasifikaci je možno přijmout jak jednu z možných variant systematizace podle vnějších formálních rysů dekoru. Ve svém třídění typů ozdob autorka vycházela především, i když ne zcela důsledně, z technologických specifik výroby korálkových ozdob.

B. Šotková rozeznává pět skupin korálkové výzdoby lidového oděvu:

- náhrdelníky. Do této skupiny badatelka zařadila všechny druhy korálkových náhrdelníků, které se vyskytují v krojích českých zemí a Slovenska. Jde

⁴³ Ibidem, s. 58 – 59.

⁴⁴ *“Při výzdobě lidového kroje se setkáme se sklem v několika způsobech. Především jsou to korále a korálky všech barev, všech druhů i tvarů od lesklých foukaných velikosti téměř lískového oříšku až po droboučké benátské perličky, zvané také šmelc, o málo větší makového zrnka”*. (Ibidem, s. 62).

⁴⁵ tzv. *“rybí ocas”*. (Ibidem, s. 64).

především o navlékané korálkové šnůry různého provedení, případně navlékané a posléze našité na látkový podklad⁴⁶.

- součásti úpravy hlavy. K této skupině podle B. Šotkové patří velké množství ozdob od korun nevěst i družiček, věnců a dalších součástí této rituální úpravy včetně vlasových jehlic a kytic na mužských kloboucích⁴⁷.
- aplikace na textiliích, především výšivka na plenách, zástěrách, svátečních věncích a čepcích, mužských kloboucích, dětských čepičkách, pentlích a také na živůtcích a kordulkách⁴⁸.
- Pletené krajky, do kterých jsou vkomponovány vzory sestavené s droboučkových perliček. B. Šotková správně považuje tento druh korálkové výzdoby za velmi mladý a málo rozšířený, vzniklý vlivem městské mody v posledním období před odložením kroje⁴⁹. Právem mu nevěnuje mnoho pozornosti.
- korálkové prýmky, které badatelka hodnotila jako *“poslední v řadě příprav, sloužících k výzdobě lidových krojů, na nichž se uplatňuje sklo ve formě koráleků ...”*⁵⁰

Při charakteristikách jednotlivých skupin zůstává autorka u deskripce a prakticky nepřekračuje hranici publicistického žánru. Jen výjimečně se tu objeví náznak komparace nebo analýzy. Mimo okruh jejího zájmu zůstává otázka funkce, zejména rituální, sociální, případně magické. Ve výkladu regionálních zvláštností korálkové výzdoby autorka rovněž nepřekračuje hranici deskripce a výčtu. Kritické ocenění podmínek regionální “záliby” v korálcích a zvláštností dekoru zůstalo mimo autorčin zájem.

Největší pozornost autorka věnovala rozmanitosti úpravy ženské hlavy a korálkové aplikaci na textiliích. B. Šotková se domnívá, že lidová kreativita je ve výšivce výraznější než u šperků, zejména náhrdelníků, a předčí i různé formy svatebních korunek a věnců⁵¹.

O korálcích ve svátečních a rituálních úpravách badatelka píše: *“Nejbohatšího uplatnění se dostává korálům všech barev druhů i tvarů na příležitostných a obřadních*

⁴⁶ Ibidem, s. 64 – 66.

⁴⁷ Ibidem, s. 67 – 70.

⁴⁸ Ibidem, s. 70 – 74.

⁴⁹ Ibidem, s. 76.

⁵⁰ Ibidem, s. 78.

⁵¹ *“... Jestliže se větší různobarevné korále a zrcadélka uplatnily v kyticích, věncích a slavnostních úpravách hlavy, kde se vyskytují prostě navlečené nejčastěji na tenkém drátku či spirálce, tvořící chvějivou a tím třpytivější ozdobu, v daleko složitějším a umělečtějším podání se s nimi shledáme na výšivkách. A nejsou to jen výšivky na součástkách z hedvábí nebo vlněné látky, bohatě se uplatňují i jako doplněk bílé nebo pestré výšivky na součástkách kroje z obyčejného bavlněného plátina, tedy pracích“.* (Ibidem, s. 70).

ozdobách hlavy dívek i na kloboucích mužů a konečně i na rekrutských kytkách, které pro jejich oblibu a nezbytnost můžeme počítat k obřadním součástkám lidového kroje”⁵². Je možno konstatovat, že autorka se soustředila na podání obecného a výběrového přehledu dekorativních charakteristik a nepokusila se o kritické zpracování forem a funkcí⁵³. Sama si uvědomovala, že nepodává úplný soupis: “Přesáhlo by rozsah i určení této stati, kdyby měly být jen zběžně popsány všechny rozmanité druhy těchto ozdob”⁵⁴.

Důležitá je pro nás terminologie, kterou autorka používá, např. místní tzv. “lidové” názvy korálků a korálkových výšivek jako “šmelc”, “štyfty” nebo “šmelcová plena” a podobně. Rozbor terminologické problematiky však nepatří k hlavním záměrům příspěvku B. Šotkové, a proto užívání těchto názvů je celkem nahodilé a libovolné, jak se právě hodí v kontextu regionálních popisů. Přínosné je, že si všímá vzájemných materiálových kombinací podkladu a aplikace a snaží se z nich vyvodit obecnější závěry⁵⁵.

Autorka dále konstatuje, že “Na Moravě a na Slovensku jsou korálkové výšivky vzácnou výjimkou. Naproti tomu výšivky z foukaných korálků jsou oblíbené a rozšířené všude a je naopak málo oblastí, kde se s nimi vůbec nesečkáme. Obyčejně je jimi vyšívána alespoň “kánka”⁵⁶, čelenka, jež je součástí téměř všech obřadních pentlení”⁵⁷. Je-li druhé tvrzení pravděpodobné, pak to první, o výjimečnosti korálkové výšivky na moravských a slovenských krajích, je výzvou k diskusi.

Příznačné je, že i tady se objevuje a je dále rozvíjena myšlenka o korálkových aplikacích v kroji jako o jevu dekadentním, který ničí svéráznost klasické výšivky a ornamentu a signalizuje úpadek ve vkusu venkovské ženy. Jestliže v díle E. Fryšové a později D. Stránské, kde se poprvé setkáváme s tak negativním oceněním, jsou na toto téma jen krátké

⁵² Ibidem, s. 67.

⁵³ “K nejzajímavějším patří úprava hlavy blat’áckých a chotěšovských nevěst, jejichž podstatnou součástí byly korunky. ... Chodská nevěsta a družičky nosí dodnes o svatbě bohatá čepení cele pokrývající hlavu (dříve byla cela paráda našívána přímo na vlasy, nyní na organtýnovém podkladu, který se nasazuje jako čepec)” a jeho hlavní ozdobou jsou “blunky”, ozdobné jehličky s hlavicemi z velkých lesklých korálů a s korálovými závěsky. ... Ještě více než v Čechách se uplatňuje korálková ozdoba v obřadních úpravách hlavy na Moravě. ... Veliké korále i zrcadélka najdeme i ve věncích nevěst, droužek a stárek na celém Moravském Slovácku i na Hornácku ... Podobně je tomu i na Slovensku ...”. (Ibidem, s. 67 – 69).

⁵⁴ Ibidem, s. 67.

⁵⁵ “Kdežto na výšivky z těžších látek byly užívány většinou korálky foukané nebo hranatě broušené, či také sekané čípky, lidové zvané “štyfty”, na práci výšivky se hodily jediné drobné perličky zvané benátské, nebo lidově “šmelc”. Říkalo se taky šmelcová plena, šmelcový fětoch a největší obliby i bohatosti dosáhly v jižních Čechách na Blatech a v přilehlé oblasti vodňansko-netolické, ač porůznu, ale daleko jednodušší, najdeme i ve východních Čechách a v některých oblastech středních Čech”. (Ibidem, s. 70.).

⁵⁶ Kánka je termín jasně regionální a není možné ho užít v obecném popisu.

⁵⁷ Ibidem, s. 70 – 71.

zmínky, B. Šotková věnuje i této otázce mnohem víc pozornosti⁵⁸. Na závěr své práce B. Šotková resumuje, že korálková aplikace, i přesto, že názor na její úpadkovost může být akceptovatelný, i tak vykazuje značnou originalitu⁵⁹.

Přes řadu výhrad, je práce B. Šotkové prvním pokusem o systematizaci a podání celkového přehledu umění korálkové výzdoby v českých zemích a na Slovensku, a tím se stává určitým mezníkem, se kterým se musí každá další podobně zaměřená práce vyrovnat.

Během následujících let se objevuje řada prací odborných a popularizujících věnovaných krajím Česka a Slovenska. Avšak korálkům jako součásti výzdoby tradičního oděvu se většinou i dále nedostává významné pozornosti. V tomto kontextu je nutno upozornit především na práci Heleny Johnové. Problematika existence a funkce korálkových šperků v lidovém prostředí Slovenska se objevuje v jejích monografiích *“Ludové šperky na Slovensku”*⁶⁰ (1972) a *“Šperk”*⁶¹ (1986), které metodologicky a interpretačně zcela nepochybně odpovídají tématu dané práce a obracejí pozornost k důležitým otázkám v kontextu zkoumané problematiky. Autorka zkoumala především kovové šperky, ale upozorňovala i na korálky, jako na prvky tradiční bižuterie Slovenska. Cenným teoretickým přínosem je kategorizace šperku. Takové pojetí je jí jako muzejní pracovníci, blízké: *“Z formálnej a materiálnej stránky patria k ľudovým šperkom mnohé druhy a typy ozdôb od najrozličnejších výrobcov. ... Z tohto hľadiska sa dá šperk rozdeliť do troch hlavných skupín: 1. Na skupinu prác ľudových samoukov a vidieckych remeselníkov ... 2. na remeselnícke zlatnícke práce ... a 3. na továrenské výrobky, na bižuteriu”*⁶². Autorka zdůraznila, že právě

⁵⁸ *“Mnoho príležitostí k rozvíti korálokovej výšivky poskytovaly živútky i kordulky rôznych krojů. ... U tohoto druhu korálokovej výšivky nemôžeme ovšem počítať se zvláštni jemnosť a s výraznou kresbou ornamentu. ... Vždy však zůstává v platnosti pravidlo, že tam, kde touha po zdobivosti překročí určité hranice, ztrácí již výšivka na kráse a působí nejvýše třpytem a leskem, nikdy však výraznosti ornamentální kresby a svědomitou propracovaností. ... I když korálokovej výšivky jsou vesměs do jisté míry úpadkovým stupněm lidového vyšivačského umění, přece jen dokázaly starodávne vyšivačky vytvořit s jejich použitím zajímavé a krásné předměty”*. (Ibidem, s. 74 – 76).

⁵⁹ *“Možná, že bude mnohými znalci označována přítomnost skleněných korálů a korálků ve výzdobě lidového kroje, především ve výšivkách, za znak úpadku a poklesu lidového vkusu. ... V některých druzích těchto výšivek však se setkáme s opravdovou vynalézavostí, citem pro uplatnění nezvyklých materiálů a původností zpracování předlohy zcela cizorodé. I v tomto případě dokáže lidová vyšivačka vytvořit díla zcela osobitá, úplně odlišná od pojetí, jakým byl původně tentýž materiál zpracován na šatu panském a městském a s velmi rozmanitou krajovou charakteristikou”*. (Ibidem, s. 83 – 84).

⁶⁰ JOHNOVÁ, H.: *Ludové šperky na Slovensku*. Bratislava 1972.

⁶¹ JOHNOVÁ, H.: *Šperk*. Bratislava 1986.

⁶² Ibidem, s. 13.

bižuterní výrobky patřily k nejpožadovanějším ozdobám, rychle se zapojily do krojového komplexu a nahradily staré typy šperku⁶³.

Při analýze různých druhů náhrdelníků, které se vyskytovaly na Slovensku, badatelka věnovala pozornost faktu, že *“Všetky ženy však nosievali sklenené korálky. Na sklonku 19. a 20. storočí niet na Slovensku takmer kraja, kde by súčasťou ženského kroja nebol jeden alebo viac radov koráľkov na krku”*. Podle H. Johnové je to obecnější trend, který vrcholí v první polovině 20. století⁶⁴.

Korálkové ozdoby autorka zařazovala mezi jiné druhy šperku a nezkoumala je jako zvláštní fenomén lidové materiální kultury. Avšak H. Johnová poprvé ve svých monografiích vyznačila místo korálkového šperku mezi jinými druhy lidových ozdob a jeho význam jako nové krojové součástky na konci 19. a v první polovině 20. století.

V tomto přehledu nebude zbytečným připomenout publikace J. Španhelové *“Lidový šperk a současnost. Stručný vývoj výroby perli a návleku”*⁶⁵. Tato publikace je učebním textem umělecké školy a proto má pro účely disertace omezený význam. Text obsahuje jak materiál týkající se dějin korálkového umění v etnografických regionech Česka a Slovenska, tak i praktická schémata a popisy tradičních technik navlékání korálků.

Význam této publikace pro odborné zpracování neleží v kulturních a etnologických reáliích, ty jsou používány svévolně a bez znalosti historických kontextů. Důležité je však to, že učebnice podrobně popisuje technologickou stránku věci, výrobu i další zpracování v (lidové) oděvní kultuře. Tomu je věnována většina textu a práce v tomto smyslu je dobře použitelná.

O špercích z korálků v slovenském lidovém prostředí se dále zmiňoval ve svých pracích Karol Strelec. I on, jako jeden z nemnoha autorů, se pokouší o systematizaci. Podle jeho diferenciacie typů lidového šperku, ve které se odvolává na H. Johnovou, výrobky z korálků patřily ke skupině bižuterie, totiž k dílenské a tovární produkci⁶⁶. Avšak dále se typologizace korálkové lidové výzdoby v jeho pracích nedostala. Jako nejrozšířenější druh

⁶³ *“Okruh lacných ozdôb v 19. a 20. storočí doplňali výrobky továrne na bižutériu. Tieti čačky z bezcenných plieškov, skla a umelej hmoty vo veľkom produkovali predovšetkým severočeské priemyselné podniky ... Niektoré veci vychádzali aj z tradičných tvarov ľudových šperkov a plne vyhovovali požiadavkám ľudu ... vznikali aj úplne nové tvary, prispôbené novému materiálu a výrobnej technológii. ... Vďaka nízkej cene a jagavosti si veľmi skoro našli cestu na ľudový odev a natol'ko ovplyvnili vkus najširších ľudových vrstiev, že postupne vytlačali staré ľudové šperky”*. (Ibidem, s. 16 – 17).

⁶⁴ *“Na strednom Slovensku v 20. storočí ich miestami navliekali tak, že vytvárali ligotavú čipku. V iných oblastiach to nebolo bežné, naopak, poznáme dokonca aj na strednom Slovensku kraje, kde ženy až do 20. storočia nosili ako náhrdelník len šnúрку”*. (Ibidem, s. 22).

⁶⁵ ŠPANHELOVÁ, J.: *Lidový šperk a současnost. Stručný vývoj výroby perli a návleku*. Praha 1985.

⁶⁶ STRELEC, K.: *L'udové šperky a ozdoby na Slovensku*. Martin 1982.

koráلكových šperků popisuje ve shodě s H. Johnovou náhrdelníky, které se snaží zachytit jak po formální, tak i materiálně-technologické stránce. Avšak podání regionální specifiky koráلكových šperků v jeho přehledech nepřekračuje všeobecný popis jejich širokého použití⁶⁷. Mimo dvou obecnějších typů koráلكových jednořadových a kaskádových náhrdelníků K. Strelec vymezuje typ tak zvaných náhrdelníků náprsenkových, které označil jako novější formu ozdoby, která se objevila ve druhé čtvrtině 20. století ve vybraných oblastech Slovenska⁶⁸.

Ukazuje se, že i přesto, že koráلكová výzdoba je stále považována za okrajovou záležitost, objevují se sporadické a o to zajímavější pokusy o systematizaci koráلكových artefaktů. Tento zájem se však soustřeďuje na šperk, nikoli na aplikace na textilu, případně na jiném podkladě.

Nebude zbytečné zahrnout do našeho přehledu práci ukrajinské badatelky, mistryně a propagátorky koráلكového tradičního umění Engelisy Litviněcové. Chronologicky její studie patří ke stejnému časovému úseku jako již zmíněné práce H. Johnové a K. Strelce. Ačkoli teritoriálně její výzkumný zájem ležel mimo české země a Slovensko, v rámci komparace koráلكových artefaktů a metodologických přístupů jsou její příspěvky dobře použitelné.

Pozornost badatelky byla soustřeďena především na typologizaci a charakteristiky forem regionálních koráلكových šperků, vzniklých převážně v ruských a ukrajinských krajích. Zásadní charakteristikou, na základě které E. Litviněcová⁶⁹ vytvořila své typologizace lidového koráلكového šperku, je jejich “anatomické” rozložení v kroji. Podle ní je možné vyčlenit sedm skupin koráلكových ozdob:

- *čepení;*
- *spánkové ozdoby;*
- *nákrční a náprsní ozdoby;*
- *zádové ozdoby;*
- *ozdoby pasové;*
- *ozdoby rukou.*

⁶⁷ “Najširšie uplatnění na Slovensku v druhej polovici 19. A prvej tretine 20. storočia mali jednoradové ... a viacradové, kaskádové náhrdelníky ... v podobe bižutérnych alebo šperkárskych artefaktov. Zhotovené boli obvykle z rozlične upravovaného skla (fúkané a pokovované, stlačené, sekané, brúsené), zriedkavejšie z morského koralu, pyropu, resp. ich sklenej imitácie. ...” (STRELEC, K.: *L'udové šperky: výkladový slovník (sistemizacia, typologia, terminologia)*. Bratislava 1990. S. 12).

⁶⁸ Ibidem, s. 13.

⁶⁹ ЛИТВИНЕЦЬ, Е. М.: *Чарівні візерунки*. Київ 1986; ЛИТВИНЕЦ, Э. М.: *Забытое искусство (о бисере)*. Сделай сам 2, 1992. С. 7 – 16.

Do každé skupiny autorka zařadila šperky technologicky i formálně “nesourodé”, jako například navlékané korále, tak i rozmanité varianty šitých šperků a ozdob vytvořených na textilních podkladech⁷⁰, protože tato kritéria nepovažuje ze svého hlediska za zásadní. Takový přístup je zcela odlišný jak od generalizující systematizace koráلكové výzdoby B. Šotkové, tak i od užší typologizace náhrdelníků s koráلكů K. Strelce.

Pod pojem “*koráلكový šperk*” E. Litviněcová zařazuje mnoho různorodých typů ozdob lidového oděvu. Označení některých z nich jako “šperk” může být i diskutabilní. Její typologizace nerozlišuje aplikace na oděvních doplňcích od vlastních samostatných šperků, a stejně tak se tu ztrácí specifika úpravy ženské hlavy. Badatelka nepřekročila v západnějším směru teritorium ukrajinských zemí. Její typologizace vychází z forem koráلكových ozdob vzniklých v různých regionech Ruska a Ukrajiny⁷¹. Tento „anatomický“ přístup nepostrádá originalitu a nepochybně má své místo v řadě možných typologií i proto, že je univerzálně použitelný.

V tomto přehledu nemůžeme nechat bez pozornosti práci ruské odbornice, kurátorky kolekce tradičního ruského kroje v Ermitáži, kunsthistoričky Eleny Moisejenkové⁷². Historii koráلكové výzdoby zkoumá na podkladě vzorů ruského lidového a měšťanského oděvu od konce 18. do začátku 20. století. Ačkoliv autorka věnuje pozornost období od 18. století, upozorňuje na to, že zachované památky z této doby jsou jedinečné a více o nich víme z písemných a ikonografických pramenů, než z materiálních dokladů a to je situace typická i pro české země a Slovensko.

Třídění koráلكových ozdob E. Moisejenkové je podobné typologizaci, kterou dříve ve svých pracích nabídla E. Litviněcová. Autorka však vynechává jako kategorii ozdoby na ruce a vůbec se o nich nezmiňuje⁷³. Z metodologického hlediska je pro nás zajímavý její přístup kunsthistoričky. Koráلكy chápe nejen jako součást kroje a krojový doplněk. Vidí v nich zvláštní fenomén lidového umění, který zkoumá v kontextu historického vývoje pomocí

⁷⁰ ЛИТВИНЕЦЬ, Е. М.: *Чарівні візерунки*. Київ 1986. С. 10 – 12.

⁷¹ Podle E. Litviněcové v Rusku areál šíření koráلكových ozdob zahrnoval Rjazaňskou, Tambovskou, Tulskou, Voroněžskou, Kalužskou a Orlovskou gubernii, Ibidem, s. 10. Na Ukrajině koráلكový šperky byly rozšířené v regionu Karpat a na blízkých k nim teritoriích. (Ibidem, s. 14).

⁷² МОЙСЕЕНКО, Е. Ю., ФАЛЕЕВА, В. А.: *Бисер и стекло в России XVIII - начала XX века*: Альбом. Ленинград 1990; МОЙСЕЕНКО, Е. Ю. *Бисерные изделия в России XVIII – начало XX века*: каталог выставки из собрания Эрмитажа. Санкт-Петербург 1997.

⁷³ МОЙСЕЕНКО, Е. Ю., ФАЛЕЕВА, В. А.: *Бисер и стекло в России XVIII - начала XX века*: Альбом. Ленинград 1990. С. 149.

analýzy řady artefaktů. Podobný přístup nacházíme i v dalších pracích ruských a ukrajinských autorů, věnovaných tradiční korálkové výzdobě v lidovém prostředí⁷⁴.

Když se vrátíme k českým odborným studiím, věnovaným lidovému oděvu, s dalšími zmínkami o korálkové aplikaci se setkáme se na konci 80. let. Stručný a spíš negativní názor na korálkový dekor formuluje Jitka Staňková v publikaci *“Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska”*⁷⁵. O výšivce na plenách píše opět v intencích E. Fryšové, D. Stránské a vlastně i B. Šotkové. Zdá se, že autorky stále považují téma za zcela okrajové a mechanicky opakují stereotypní názor, aniž by měly potřebu se jím zabývat⁷⁶.

Zmíněná monografie je pro téma našeho výzkumu důležitá i proto, že je v ní poprvé výšivka korálky a perličkami zařazena do kategorie “umění”⁷⁷. Ačkoliv toto konstatování není dále prohloubeno a zůstává, jak je to obvyklé, jen marginální připomínkou, může být považováno za jeden z prvních pokusů zařadit artefakty z korálků do lidové umělecké produkce a považovat je za cenný dobový artefakt. Jde ovšem spíš o kreativní způsob jejich využití jako relativně nového materiálu, než o korálky samotné.

Tolerantnější v hodnocení korálkové výšivky je Jiřina Langhammerová. S oceněním role korálků v českém kroji se setkáme v její monografii *“České lidové kroje”*⁷⁸, kde autorka podává přehled lidového oděvu v širokém, dá se říci ekologickém, nikoli však v propracovaném historickém přehledu. Kroj je představen jako živý organismus se svými vnitřními zákony⁷⁹, zároveň ovšem, v dokumentační rovině, převažují prameny mladé a současné – revitalizační. Vzhledem k takovému přístupu popisy regionálních zvláštností zůstávají stranou pozornosti, druhořadé, a je jim věnováno velmi málo místa. Avšak, Blatům, jejich kultuře a lidovému oděvu věnuje autorka zvláštní pozornost. Přesto se o korálkovém dekoru blatského kroje zmiňuje okrajově. Charakterizuje jeho vývoj spíše jako typický časový fenomén než jako dekadentní jev. Přesto výše hodnotí výšivky raného období kroje⁸⁰. Je to

⁷⁴ ЮРОВА, Е.С.: *Старинные русские работы из бисера*, Москва 1995; ЮРОВА, Е.С.: *Эпоха бисера в России*. Москва 2003; МОЛЧАНОВА, О. В. *Русский бисер в отечественной культуре второй половины XVIII-XIX в.* Автореферат диссертации, Москва 2005; ФЕДОРЧУК, О.: *Українські народні прикраси з бісеру*. Львів 2007.

⁷⁵ STAŇKOVÁ, J.: *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*. Praha 1987.

⁷⁶ “Mladší výšivky plen se ... rozrostly, změnila se jejich barevnost, místo penízky se motivy začaly konturovat barevnými korálky a jejich výtvarná jednota a elegance se ztratila”. (Ibidem, s. 107).

⁷⁷ Pojem “lidové výtvarné umění” badatelka označovala: “*Za projevy lidového výtvarného umění považujeme předměty lidové kultury, které svou výtvarnou stránkou převyšují její běžné formy a projevy*” (STAŇKOVÁ, J.: *Lidové výtvarné umění. Čechy a Morava*. Praha 1967, s. 9).

⁷⁸ LANGHAMMEROVÁ, J.: *České lidové kroje*. Praha 1994.

⁷⁹ Ibidem, s. 11.

⁸⁰ “*Nejmarkantnější je výšivka na Blatech kolem poloviny 19. století. Velké plochy vrstevnatých růžic a karafiátů doplněné penízky. Žlutá a červená v nejrůznějších odstínech, vzorové téma rozvinuté do nekonečných řad. Nejen*

určitý posun. Korálková aplikace je zde podána především jako dobový kulturní fenomén, který byl vlastní i městske kultuře nejméně poslední třetiny 19. století. To samozřejmě jen posilovalo užívání korálek i v lidové kultuře. Zároveň ovšem i tady je “klasická” formulace o esteticky hodnotnější starší výšivce z doby, kdy v ní korálky ještě nebyly dominantní.

I tak ale, na rozdíl od starších autorek, se u J. Langhammerové dostává propojení bílé výšivky s korálkovou výzdobou velmi vysokého ocenění. Autorka hodnotí korálkovou aplikaci jako způsob originálního prodloužení životnosti mladších forem výzdoby blatského kroje. Autorka korálkovou aplikaci v podstatě interpretuje jako impuls k dalšímu vývoji regionálního oděvu: *“Druhá stylová vlna oblečení žen spadá do druhé poloviny 19. století. Kroj trochu zmodernizovala. Odlehčila a dala mu křehkost bílého vyšívání. Ale místní záliba v barvách bílou pavoučkovou výšivku propojila s množstvím barevných korálek a lesklých flitřů a vytvořila v ni opět velmi originální typ”*⁸¹.

V dalších pracích⁸² se J Langhammerová zmiňuje o korálkové aplikaci jako o typové technice výzdoby plen a zástěr blatské sváteční úpravy žen a dívek, ale ve výzkumu v tomto směru už nepokračuje.

V odborných studiích posledních let, věnovaných lidovým krojům, zůstává korálková aplikace i dále mimo pozornost badatelů. Z novějších publikací nelze nepřipomenout album *“Lidový šperk z Čech, Moravy a Slezska ze sbírek Národního muzea”*⁸³ pod redakcí Moniky Tauberové. Ačkoliv práce je věnovaná šperkům, o korálkové aplikaci se v ní se mluví pouze okrajově. Jako ukázky krojových součástek zdobených korálky autorka zmiňuje chodské živůtky a punty k nim⁸⁴. O korálkách a korálech stejně jako o granátech (přírodních a skleněných falešných) se M. Tauberová zmiňuje v kontextu šperkařství a píše o nich jako o typických materiálech pro náhrdelníky, které se nosily na celém území Čech, Moravy a Slezska⁸⁵. Žánr obrazového alba si pochopitelně neklade ambice na odbornou analýzu, takže přínos této publikace je především materiálový.

V kontextu problematiky našeho výzkumu nemůžeme nechat bez povšimnutí studie Aleny Křížové, ve kterých se autorka zabývá problematikou lidového a zlidovělého šperku.

na vzpomenuých zástěrách, ale též na rozměrných plenách na hlavu. Na velkorysých výšivkách je nejlépe průkazná jejich originalita. ... U jiných výšivek, např. u bílého vyšívání, je podíl tvůrce méně znatelný”. (Ibidem, s. 64).

⁸¹ Ibidem, s. 79.

⁸² LANGHAMMEROVÁ, J.: *Jižní Čechy: kraj – lidé – tradice*. Praha 2011. LANGHAMMEROVÁ, J.: *Lidové kroje z České republiky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.

⁸³ TAUBEROVÁ, M.: *Lidový šperk z Čech, Moravy a Slezska ze sbírek Národního muzea*. Praha 2012.

⁸⁴ Ibidem, s. 22 – 25.

⁸⁵ Ibidem, s. 57.

Ačkoli se ve svých pracích přímo nezmiňuje o špercích ze skleněných korálků, jsou její texty bohatým zdrojem cenného poznání i zajímavých materiálních dokladů nejen pro případnou další typologii, ale i pro studium magických a dalších funkcí korálků v komplexu lidového oděvu. Pro nás je důležitá především problematika korálku jako komponentu lidového nebo zlidovělého šperku, která se objevuje v pracích autorky⁸⁶. Skleněné korálky tady nejsou zvláštním objektem výzkumu a zůstávají zařazené do širší skupiny šperků z různých materiálů. Avšak zařazení fenoménu korálku do lidové kultury v tomto vědeckém diskurzu je důležitým a přínosným pro další zkoumání.

Jak ukazuje A. Křížová na příkladech šperku, korálky a rokaj byly materiálem přeneseným do lidového prostředí z města a *“obohatily škálu lidového šperku”*⁸⁷. Podle A. Křížové popularita korálkových a granátových šňůrek a jejich imitací byla vyprovokovaná vlivem stylu *biedermeier*, který ovládl evropskou módou. *“Biedermeier byl tedy pro lidovou kulturu nejen přitažlivý, ale také přijatelný a přejímání jednotlivosti se na rozdíl od předchozích etap velmi urychlilo ... Dostupnost umělých květin, korálků, flitrů a zrcátek k našívání přispěla k jejich bohatému využívání na svátečních a obřadních oděvních součástkách a doplňcích, především na věncích a korunách nevěst”*⁸⁸.

Mnohokrát ve svých studiích se autorka věnuje granátovému šperku a jeho imitacím. Falešné skleněné granáty jsou zajímavou stránkou v historii vývoje korálků a korálkové výzdoby. A. Křížová je analyzuje jako kulturní artefakt, který má v tradičním lidovém prostředí nejen ozdobnou a prestižní funkci, ale je vnímán také jako sakrální a ochranný symbol: *“Touha mít kolem krku šňůrku s červenými kamínky vedla k použití i různých náhražek a skel, které alespoň vzhledově připomínaly granáty”*⁸⁹.

Když se vrátíme k otázkám typologie korálkového šperku, najdeme u A. Křížové následující popis granátových náhrdelníků: *“... šňůrky surových nebo broušených a provrtaných kamenů navlečené na niti a přišité k polštářkům se stužkou na zavázání. Někdy se ke šňůrce zavěšovala mince, např. dukát, medailka nebo svátostka. Kromě náhrdelníků se české granáty nebo jejich imitace využívaly ... i v růžencích”*⁹⁰.

Tento přehled by mohl být považován za pokus o představení reprezentativního pohledu na odborný a publicistický diskurs o skleněných korálcích. Jak vidíme v odborných

⁸⁶ KŘÍŽOVÁ, A.: *Lidový a zlidovělý šperk*. Ikonografické prameny ke studiu tradiční kultury. Etnologické studie 11, 2011. S. 23 – 140.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 127.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 128.

⁸⁹ KŘÍŽOVÁ, A.: *Šperk od antiky po současnost*. Praha 2015. S. 138 – 139.

⁹⁰ *Ibidem*. 139 – 140.

studiích od konce 19. století, kdy se téma lidového oděvu a jeho výzdoby začíná vyskytovat častěji a je pojmáno systematictěji, skleněné i jiné aplikace pozornost badatelů nevzbuzovaly. V posledních desetiletích zaznamenáváme okrajové zmínky, spojené s popisem lidových krojů a krojových součástí a pozornost je častěji věnována korálkovým šňůrkám na krk nebo perličkám na svatebních čepenicích.

1. 2. Materiální doklady

Materiální bázi disertace tvoří dochované artefakty lidové kultury, uložené v etnologických sbírkách muzeí České republiky. Jde především o sbírku lidového textilu Etnografického oddělení Historického muzea pražského Národního muzea, kolekci lidového textilu Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně, kolekci plen a zástěr z jihočeských Blat z etnografické sbírky Blatského muzea v Soběslavi a kolekci živůtků z Chodského muzea v Domažlicích. Do výzkumu byly zahrnuté také artefakty ze sbírky soukromého Muzea krojů v Postřekově a předměty z expozice muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou.

Mimo území České republiky byl proveden výzkum ve fondech Slovenského Národního múzea v Bratislavě a Etnografického múzea v Martině. Součástí zahraničních fondů, které byly zahrnuty do výzkumu jako okrajový srovnávací materiál, byly doklady korálkového dekoru z expozice lidového oděvu Etnografického muzea v Krakově (*Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli*) a Muzea saského lidového umění v Drážďanech (*Museum für Sächsische Volkskunst mit Puppentheatersammlung*).

V největší muzejní krojovou a textilní kolekci v České republice spravuje Etnografické oddělení Historického muzea pražského Národního muzea. Jsou zde zachované vzory lidové korálkové aplikace nejen z českých zemí a Slovenska, ale i z jiných, zejména slovanských, evropských zemí. Velký teritoriální rozsah, rozmanitost a množství zachovaných památek poskytuje bohatý materiál pro zkoumání různých forem korálkového dekoru v lidových krojích. Ve fondech muzea především nacházíme řadu součástí českých krojů, ale jsou zde uloženy i doklady z Moravy, Slovenska, balkánských slovanských zemí, z Lužice a částečně i z Ukrajiny z regionů Podkarpatská Rus, Halič, Bukovina. Většina předmětů se vzorky korálkového dekoru pochází z 19. a začátku 20. století.

Vzhledem k tématu práce jsou z těchto dokladů nejvzácnějším materiálem pro zkoumání vzory korálkové aplikace na lidových textiliích zmíněné artefakty blatské, chodské, jihomoravské, slovenské, slovanské a prvky městské dámské módy, zdobené rovněž korálky.

Uchované exempláře živůtků, čepců a “dámských” doplňků dávají bohatý materiál nejen pro analýzu tradičních regionálních zvláštností korálkového dekoru.

Zároveň je však třeba zamyslet se nad výpovědní hodnotou sbírky, což ostatně platí obecně. Většina těchto předmětů byla sebrána koncem 19. a na počátku 20. století, kdy hlavním kritériem pro zařazení do muzejních fondů a pro prezentaci byla estetická hodnota předmětu. Oděvní součástky, které jsou vyšíváné, pošíité aplikacemi, výrazně barevné atd., tento požadavek splňují lépe, než předměty určené pro každodenní užívání, které musí odpovídat praktickým potřebám. Je tedy otázkou, nakolik složení kolekce kopíruje skutečný stav, reálný poměr zdobených a “obyčejných” součástí v terénu. Můžeme předpokládat, že docházelo ke zkreslení, které způsobila dobově pochopitelná preference ozdobných, reprezentativních kusů šatníku. Těch oděvních součástek, které tvořily komplex svátečního a obřadního kroje.

Artefakty, uložené v kolekci Etnografického oddělení, umožňují prozkoumat vývoj korálkového dekoru v kontextu ovlivnění krojů městskou módou a jeho roli v tomto procesu. Kromě toho byly do disertace zahrnuty ženské pleny z jihočeských Blat a sousedních regionů, zdobené rokajem v kombinaci s jinými technikami vyšívky, sbírka svatebních čepců, věnců a korun nevěst z různých etnologických lokalit českých zemí, tzv. zlaté čepce a ukázky dětských karkulek. Muzejní kolekce obsahuje také zajímavé doklady techniky háčkování z korálek, která vznikla později a objevila se v lidovém kroji až v době jeho zániku a splývání s městským oděvem.

Díky širokému geografickému pokrytí fondy muzea umožnily zahrnout do srovnávacího rozboru lidové artefakty z jiných regionů Evropy. Mimo jiné sem patří velká kolekce ukrajinských lidových šperků. Tato kolekce byla založena již v 80. letech 19. století známým sběratelem Františkem Řehořem, jehož sběratelská činnost ležela v oblasti kultury Rusínů, Ukrajinců a dalších národností v Haliči a Bukovině. Většina šperků, pochází z druhé poloviny a konce 19. století a reprezentuje rozsáhlý soubor náhrdelníků, typických pro tento region.

Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně ve své kolekci schraňuje obrovský počet ženských pokrývek hlavy z regionů Moravy, částečně i z Čech, včetně svatebních věnců, korunek a čepení a dětských čepčků se vzorky korálkových aplikací. Součástí zkoumaného vzorku se stala i část fondu mužských pokrývek hlavy, klobouky s korálkovou výzdobou. To vše poskytuje bohatý materiál pro disertační práci. Do zkoumaného výběru byly začleněné i vzácné úvodní plachty s korálkovou aplikací a červené “šaty” z Chodska, které se dostaly do kolekce Moravského zemského muzea z pozůstalosti

ženského spolku “Vesna”. Představují klasický chodský “empirový” lajblík sešitý se sukni, s vynikající bohatou ozdobou skleněnými korálky, které imitují červené granáty, a skleněnými barevnými knoflíky. Většina věcí z kolekce Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně patří do časového úseku od konce 19. století do poválečného období.

Další materiál pro výzkum koráلكové výzdoby v chodském kroji byl nalezen ve fondech Chodského muzea v Domažlicích a ve sbírce soukromého Muzea krojů v Postřekově. Doklady uložené v těchto kolekcích reprezentují nejen exempláře specifické koráلكové aplikace na textiliích horního a dolního Chodska, ale i vzácné kusy chodských šperků s využitím různých druhů barevných skleněných koráلكů a drobného rokaje.

Dalo se očekávat, že zřejmě nejzajímavější budou z hlediska uplatnění pro téma dizertační práce fondy Blatského muzea v Soběslavi, kde je zachována obrovská kolekce blatských a kozáckých plen, zástěr, šátků a věnců. V Soběslavi, která je přirozeným centrem etnografického regionu Blata, oblasti, kde se až do konce 19. století udržel blatský kroj, vznikl základ etnografických sbírek v souvislosti s Národopisnou výstavou československou v Praze 1895 a Národopisnou, školní a průmyslovou a včelařskou výstavou v Soběslavi, která se konala na oslavu otevření muzea v Soběslavi 1898. Současná sbírka obsahuje několik kompletních krojů blatských i kozáckých, tj. z oblasti veselsko-soběslavských Blat a Kozácka (Táborsko). Jedná se převážně o kroje ženské, ale zastoupen je i kroj mužský a několik dětských, většinou dívčích. Vedle kompletů je zde však mnoho jednotlivých součástí krojů, z nichž převládají pleny s charakteristickou originální výšivkou. Bohatá kolekce blatského textilu demonstruje vzory vzácného originálního koráلكového dekoru v lidovém oděvu.

Během práce ve fondech Historického oddělení Národního muzea v Bratislavě byla nalezena řada vzorů koráلكových aplikací na živůtcích, čepcích a oděvních doplňcích slovenských svátečních krojů jako jsou stuhy a pásy. Nejstarší doklady koráلكového dekoru v kolekci patří do druhé poloviny 19. století, nejnovější do 50 let 20. století. V muzejní sbírce jsou ovšem i některé neurčené textilie dekorované koráلكovou výšivkou.

Další materiály pro zkoumání koráلكů na lidových textiliích poskytla expozice Etnografického muzea v Martině. Nejstarší část sbírkového fondu artefaktů lidové kultury na Slovensku obsahuje klasické ukázky koráلكové výzdoby tradičního rituálního čepení nevěst, věnců družiček a čepců vdaných žen. Kromě toho expozice muzea poskytuje prezentaci koráلكových šperků, typických pro různé etnografické regiony Slovenska. Materiály, získané v těchto kolekcích slouží k porozumění procesům a rozsahu šíření skleněných koráلكů především na Moravě.

Muzeum saského lidového umění v Drážďanech poskytuje především vzory z korálek, udělané v technice pletení na jehlicích, která byla na venkově rozšířená jen málo. Artefakty shromážděné v této kolekci, především dětské a ženské pletené čepce, poskytují zajímavý materiál, který umožňuje doplnit vcelku raritní doklady z českých zemí. Zmíněné doklady přispívají také k analýze specifiky a šíření kosmopolitních módních jevů v lidové kultuře na příkladě využívání skleněných korálek.

Shrnutí

Jak můžeme vidět, korálová výzdoba lidového textilu byla v českých a slovenských odborných studiích během dlouhých let tématem opomíjeným. Od vzniku prvních vědeckých publikací na konci 19. století byly korálky v lidovém oděvu charakterizovány jako typická součást dekoru, a to jak ve výšivce, tak i špercích a jiných ozdobách, avšak, nehledě na “typičnost”, kterou odborníci i popularizátoři korálkům přiznávají, věnovalo se jim jen minimum pozornosti. V odborné literatuře, věnované lidovému oděvu a šperkům je to marginálie.

Ocenění a význam, připisovaný korálové aplikaci v krojích, má v pracích některých badatelů diskutabilní charakter. Při mírném zjednodušení vidíme dva protikladné názory na to, je-li přítomnost korálek na krojových součástkách dekadentním jevem nebo novým vlivem, který přispěje k rozvoji kroje nebo alespoň prodlouží jeho životnost. Je však možné konstatovat, že nedošlo k odborným diskusím na toto téma a většina autorů stále považuje tento typ výzdoby oděvu za marginálii, které není třeba věnovat zvláštní pozornost.

Korálové výzdobě, její specifice, funkci a symbolice v lidové hmotné kultuře se dodnes nedostalo významnější pozornosti odborníků. Avšak, jak ukazují artefakty uložené v kolekcích evropských muzeí, tradice korálové výzdoby v krojích různých etnografických regionů je bohatá a rozmanitá a zaslouží si další zkoumání.

II. SKLENĚNÉ KORÁLKY JAK DOBOVÝ ARTEFAKT

Základní tvary skleněných perliček byly známy v Evropě již od pravěku. Nejstarší doklady existence perliček ze skleněných hmot na českém území se tradičně vztahují k *únětické kultuře*⁹¹. Cylindrické a bikonické korálky modrozelené barvy nalezené na pohřebištích na českém území bývají v odborné literatuře nazývány “*fajáns*”⁹². Fajáns, nebo *skleněný fajáns* únětických korálků je zrnitou křemičitou hmotou, krytou neidentifikovatelnou glazurou. Zatím to není pravé sklo, ale přechodná hmota mezi sklem a keramikou. Avšak v odborné literatuře jsou tyto korálky považované za první vzory (proto)skleněných výrobků⁹³.

Fajánsové perličky jsou typickým artefaktem starší bronzové doby. Jejich nálezy na evropském území mají docela široké geografické rozpětí a samotné korálky podle teritoriální příslušnosti se liší formou, zabarvením a chemickým složením. Podle N. Venclové nálezy na území Čech patří k východnímu areálu šíření fajánsových korálků, do kterého zařazuje také Dněprovský region, severní teritorium Černého moře a Kavkaz⁹⁴.

Dodnes zůstává otevřená otázka původu fajánsových perliček a jejich objevení v Evropě. Pravděpodobně byly nejdříve vyráběny v severní Mezopotámii kolem pátého tisíciletí př. n. l.⁹⁵. Poté se objevily v Egyptě a Indii a ve druhém tisíciletí dorazily na Krétu. Jako možný směr, kterým fajánsové perličky mohly dorazit do střední Evropy, je cesta přes Černé moře a Dunaj nebo z Kavkazu přes území současné Ukrajiny a Polska (kde jsou také nálezy analogických artefaktů)⁹⁶. Zůstává stále nejasné, byly-li fajánsové perličky starší doby bronzové, nalezené v Čechách a na Moravě, z východních zemí, nebo zda vznikaly i v domácích dílnách. Pravděpodobně vzory fajánsových korálků z Východu stimulovaly rozvoj jejich výroby v evropských regionech, avšak jednoznačný názor na tuto problematiku dnes neexistuje⁹⁷.

O ceně prvních fajánsových perliček může svědčit fakt, že v některých nálezech, především na Moravě (*věteřovská skupina*), se objevují jejich imitace, zhotovené z minerálů

⁹¹ *Únětická kultura* chronologický spadá do časového úseku cca. 2300 – 1700 r. BC. (JIŘÁŇ, L., VENCLOVÁ, N.: *Archeologie Pravěkých Čech. Doba bronzová 5*. Praha 2008. S. 28 – 29).

⁹² VENCLOVÁ, N.: *Prehistoric glass in Bohemia*. Praha 1990. S. 32 – 33.

⁹³ Technologie výroby fajánsových korálků nebyla dosud rekonstruovaná. *Ibidem*, s. 36.

⁹⁴ *Ibidem*, s. 36.

⁹⁵ Příloha II, obr. 1.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 38.

⁹⁷ *Ibidem*, s. 38.

blízkých barev⁹⁸. V kontextu našeho zkoumání je důležité především to, že starší doba bronzová je prvním historickým obdobím, kdy se ve střední Evropě objevuje korálek z hmoty blízké sklu. Fajánsové perličky starší doby bronzové jsou doloženy převážně v pohřebištích⁹⁹, což svědčí o jejich důležité roli v kontextu pohřebních kultů a rituálů této doby.

V nálezech následujícího období střední bronzové doby jsou korálky ze sklovité hmoty raritou, avšak jde už o korálky ze skutečného transparentního skla. Modrozelené kulaté perličky jsou větší než fajánsové artefakty předchozí historické epochy a dokonalejší z technologického hlediska. Bohužel malé množství dosud objevených artefaktů nedává možnost formulovat jakékoliv závěry ohledně jejich původu, areálu šíření, typech atd.

Střední dobu bronzovou je možné považovat z hlediska výskytu skleněných korálek za období stagnace. Naproti tomu mladší bronzová doba poskytuje velké množství nálezů různých druhů. Především jde o nálezy, patřící k *lužické kultuře popelnicových polí*. Jsou to modrozelené, tmavě modré a žluté kulaté korálky. Na konci bronzové doby se objevují korálky polychromní z neprůhledného nebo poloprůhledného skla zelených a modrých odstínů, dekorované spirálovými vzory. V odborné literatuře jsou považovány za nejstarší typ ornamentálních perliček. Původ těchto korálek bývá spojován s asijskými a středomořskými kontakty, o domácí výrobu zatím nejde¹⁰⁰.

Doba železná *halštatská* a později rozkvetlá *laténská kultura*, spojená s keltským osídlením střední Evropy, poskytuje další památky skleněných korálek. Typickým artefaktem tohoto období je velký kulatý korálek z neprůhledného nebo poloprůhledného skla s barevnými kruhovými a lineárními dekoracemi. Dalším charakteristickým artefaktem jsou kulaté korálky menší velikosti a korálky cylindrické, bikonické, válcovité, převážně modrozelené, jak dekorované, tak i jednobarevné¹⁰¹. Mezi doklady skleněných korálek tohoto období se setkáváme jak s produkcí importovanou z teritorií středomořského regionu, areálu kolem Černého moře a asijských zemí, tak i s artefakty, pocházejícími pravděpodobně z keltských dílen západní Evropy¹⁰².

⁹⁸ MRÁZEK, I.: *Drahé kameny v pravěku Moravy a Slezska*. Brno 2006. S. 65.

⁹⁹ JIRÁŇ, L., VENCLOVÁ, N.: *Archeologie Pravěkých Čech. Doba bronzová 5*. Praha 2008. S. 63.

¹⁰⁰ VENCLOVÁ, N.: *Prehistoric glass in Bohemia*. Praha 1990. S. 41 – 43.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 45.

¹⁰² “Sklářská výroba se soustředila v západoevropské oblasti v Porýní, Francii a na území Belgie a Francie až po západní pobřeží Velké Británie včetně a měla složité kořeny nejen v době římského impéria, ale patrně místy v západní Evropě již v době laténské”. (KRUMPHANZLOVÁ, Z.: *Skleněné perle doby hradištní v Čechách*. Památky archeologické, roč. LVI, č. 1. S. 183) ()

Ještě ve 20. letech 20. století Lubor Niederle ve své klasické práci *“Slovanské starožitnosti”*¹⁰³ dokládá existenci skleněných korálek v materiální kultuře Slovanů. Autor upozornil především na různé typy náhrdelníků, které jsou součástí archeologických nálezů: *“Náhrdelníky v hrobech slovanských jsou dvoji: jednak koliery ze skleněných perel, promíšených perlami z polodrahokamů, kovu i jantaru, jednak plné kovové obruče velmi rozmanitých tvarů, tak zvané grivny ...”*¹⁰⁴. Autor popsal také skleněné perličky i v tak zvaných esovitých závěsných kruzích do vlasů (záušnicích), které považuje pro Sloany za nejcharakterističtější šperky¹⁰⁵.

O původu slovanských šperků se L. Niederle domnívá, že většina zlatých a stříbrných ozdob pochází z byzantských dílen. Stříbrné šperky v 9. a 10. století přicházely z Orientu. V kontextu tématu našeho zkoumání je nejdůležitější krátké připomenutí skleněných artefaktů mezi importovanými výrobky. Autor je stručně charakterizuje: *“Se šperky přicházely z Orientu i mořské mušle z rodu Cyprea (kauri) a sklo, hlavně ze Syrie, bud’ v podobě perel do kolieru¹⁰⁶ nebo závěsků ... nebo konečně nádobek a náramků. Koncem XI. století vyráběly se však imitace i v Kyjevě ...”*¹⁰⁷.

Keltské a slovanské archeologické památky poskytují docela rozmanité typy a formy skleněných perliček¹⁰⁸. Avšak jejich počet představuje jenom část nálezů všech korálek z různých materiálů. Navíc jde pouze o jednotlivé perličky nikoliv o celistvé artefakty, což je často nedostačující pro účely datování, typologizaci apod. O původu skleněných perliček *doby hradištní* Z. Krumphanzlová píše: *“Ze zjištění, že v materiálu z Čech chybí nejen tvary perel význačné pro dotyk s jihovýchodním prostředím a rejstřík forem, běžných kdysi na římském limitu a v oblasti Středomoří, které převzala z větší části i Velká Morava, tu až na jednotlivé tvary rovněž schází, dovoluje soudit na určitou uzavřenost české oblasti zejména ve střední době hradištní. Konečně i omezená paleta barev a různé nedostatky technologické a snad i v surovinách ... tento předpoklad, jak se zdá potvrzují. Časově i prostorově omezený výskyt*

¹⁰³ НИДЕРЛЕ, Л.: Славянские древности. Москва 2000. (NIEDERLE, L.: *Slovanské starožitnosti*. Moskva, 2009).

¹⁰⁴ NIEDERLE L. *Rukověť Slovanských starožitnosti*. 2 vyd. Praha 1953. S. 254.

¹⁰⁵ *“Tento druh výzdoby hlavy, ač je prastarý, nalézáme u Slovanů hlavně od IX. století. V XI. a XII. století vytvořil řadu forem kruhových, jež jsou vlastní bud’ všem Slovanům nebo určitým zemím slovanským. ... Základním obecným typem, jenž Sloany všude provází, takže je to jeden z těch kulturních znaků, jež můžeme nazvat všeslovanskými ... je t. zv. esovitý kruh Základní jednoduchý esovitý kroužek nabyt místy dalšího vývoje tím, že se měnil, komplikoval se jeho závin, jeho esovitý konec, že se naň navlékaly perle skleněné nebo kovové”* (Ibiem, s. 255 – 256).

¹⁰⁶ *“v podobě perel do kolieru (starosl. biserъ z arab. busra)”* (Ibidem, s. 374).

¹⁰⁷ Ibidem, s. 374.

¹⁰⁸ Příloha II, obr. 2 – 4.

*velkých průzračných perel ... vedl k úvaze o menší dílně nebo dílnách, které hotovily tyto perly někde uvnitř nebo na okraji oblasti jejich rozšíření a není z toho tedy vyloučeno ani české území*¹⁰⁹. Existovaly-li v této době sklářské dílny na teritoriích Čech a Moravy a patřily-li mezi domácí produkci skleněné korálky, dodnes zůstává otázkou otevřenou.

Když mluvíme o skleněných artefaktech raného středověku, bude důležité připomenout specifický jev, *olivovité perle*¹¹⁰. O původu olivovitých perlí z českých nálezů se diskutuje již od konce 19. století. Mimo jiné existují hypotézy o jejich velkomoravském původu, západním “merovejským”, podunajským i domácím. Avšak dodnes tato diskuse v odborném světě trvá a otázka není dosud vyřešena¹¹¹.

V kontextu našeho výzkumu je důležité především to, že olivovité perličky jsou úplně novým typem skleněných korálků, který se objevil v českých zemích v období raného středověku. V českém prostředí zaujímaly olivovité perličky významné postavení, a je možné považovat je za typické zástupce raně středověkého skleněného šperku¹¹². Časově jejich rozšíření zahrnovalo 9. až 12. století¹¹³.

Mimo olivovitých perliček jsou v odborné literatuře popsány i jiné druhy raně středověkých skleněných korálků¹¹⁴. V Čechách v 9. a 10. století se rozšířily například typy průsvitných *soudkovitých* perliček nebo *kulovité, kuželovité, segmentované a sekané perle*¹¹⁵. Pro velkomoravská pohřebiště jsou charakteristické *mozaikové* korálky, korálky *s kruhovými očky, prizmatické šestihranné, prizmatické žebrované*, korálky *s nataveným vláknem* a dokonce i korálky *foukané*¹¹⁶. Raně středověký moravský šperk, který se rozvíjel pod bezprostředním vlivem byzantských a podunajských tradic, měl velký vliv na šperk český. K podunajské složce moravských šperků náleží prosté kroužky s uzlíčky, napodobující skleněné korálky *keszthelyské kultury*, které se dokonce objevily i v Čechách¹¹⁷. Avšak

¹⁰⁹ KRUMPHANZLOVÁ, Z.: *Skleněné perle doby hradištní v Čechách*. Památky archeologické, roč. LVI, č. 1. S. 184.

¹¹⁰ Termín *olivovitý koral/perla* vznikl jako označení pro zelené, případně modré podélně dělené korálky, vyhotovené způsobem navíjení transparentního skla na tyčinky z barevného kovu. (STRAŠŠIKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, D., UNGERMAN, Š.: *Sklenené korálky z včasnostředověkého pohřebiska v Dolních Věstoniciach*. Archeologické rozhledy 52, 2005. S. 138).

¹¹¹ KOŠTA, J., TOMKOVÁ, K.: *Olivovité korálky v raně středověkých Čechách a jejich postavení ve středoevropském kontextu*. Památky archeologické CII, 2011. S. 334 – 335

¹¹² Příloha II, obr. 5.

¹¹³ *Ibidem*, s. 337.

¹¹⁴ Příloha II, obr. 6.

¹¹⁵ BERANOVÁ, M., LUTOVSKÝ, M.: *Slované v Čechách. Archeologie 6. – 12. století*. Praha 2009. S. 160.

¹¹⁶ UNGERMAN, Š.: *Ženský šperk staršího velkomoravského horizontu*. Archeologické rozhledy 52, 2005. S. 722 – 723.

¹¹⁷ EISNER, J.: *Počátky českého šperku*. Památky archeologické. Č. 2, roč. XLVI, 1955. S. 215 – 226.

autochtonní moravský původ některých druhů skleněných korálků zůstává na úrovni hypotézy.

V 11. století množství skleněných perliček výrazně klesá, Jejich obliba upadá. Ale už od 12. století máme k dispozici i další, nejen archeologické, ale i vzácné písemné prameny, které dokonce dokládají existenci sklářských hutí na českém území¹¹⁸. Nejstarší známá sklářská huť v Čechách podle archeologických výzkumů byla doložena ve 12. – první polovině 13. století na sídlišti v Poděbradech¹¹⁹. Neexistuje svědectví, na jehož základě by bylo možné dedukovat, že se tu mohly vyrábět i korálky, stejně jako nemůžeme mluvit o tom, že v této době skleněné korálky patřily k místním sklářským výrobkům.

Nový impuls k masovější produkci skleněných perliček zavládl dominikánský řád, posazující do života věřících *růženc*¹²⁰. Růžence se od 14. století rychle rozšířily po celé Evropě a módní záležitostí se staly právě ty ze skleněných korálků¹²¹. To ovšem musel být luxus, určený pro společenské elity.

Výroba růženců ze skleněných perliček v českých zemích byla soustředěna ve velkém na místech bývalého Královského hvozdu na Šumavě, kde se udržela až do 18. století. Krátkodobě vznikla jejich výroba i v Praze (po roce 1430)¹²². Skleněné perličky v růžencích je možno považovat za první české korálky, vyráběné v místních hutích.

Již ve 13. – 15. století fungovala velká centra sklářských hutí v severních Čechách, v Krušnohoří a Lužických horách¹²³. Bylo by příliš riskantní předpokládat, že v této době ve zmíněných centrech existovala významná výroba skleněných korálků. Kromě zmíněných perliček v růžencích, jejichž produkce neměla masový charakter, byly středověké huti v českých zemích orientované na výrobu nádob. Ale zatím jde o nepříliš kvalitní produkci, nazelenalé tzv. “lesní” sklo, měkké, vyráběné na bázi sodíku.

¹¹⁸ Vlastimil Vondruška v kontextu rozvoje sklářství gotické doby vzpomíná kroniku Mnicha sázavského. Z roku 1162 a vzpomíná na opata Reginarda “*který se vyznal v umění vysazovati skelnou mozaiku*”. (VONDRUŠKA, V., LANGHAMER, A.: *České sklo: tradice a současnost*. Nový Bor 1992. S. 41).

¹¹⁹ BERANOVÁ, M., LUTOVSKÝ, M.: *Slované v Čechách. Archeologie 6. – 12. století*. Praha 2009. S. 344.

¹²⁰ Příloha II, obr. 7.

¹²¹ VONDRUŠKA, V., LANGHAMER, A.: *České sklo: tradice a současnost*. Nový Bor 1992. S. 41 – 42.

¹²² *Ibidem*, s. 42.

¹²³ O sociálně-ekonomických podmínkách jejich vzniku D. Hejdová píše: “*Vznik těchto hutí odpovídá celkové situaci postupného společenského a kulturního zvestupu ... kdy řemesla a umělecká řemesla se stala nezbytným a logickým komponentem vznikajících městských útvarů ... Sklářství se ovšem zcela vymykalo z běžných pravidel řemeslné výroby, koncentrované v městských celcích. Vazba na přesun surovinových zásob je oddalovala z centra ostatního dění v městských společenstvích a odkazovala je do samostatných ... sídlišť uprostřed lesnatých končin*”. (ČERNÁ E., HEJDOVÁ D., KAVKA F.: *Středověké sklo v zemích koruny české*. Most, 1994. S. 26).

Po krizi ve sklářském díle v 15. století, která byla následkem husitské revoluce a následujících dlouholetých vnitřních bojů, výroba skla v Čechách nanovo rozkvetla. Podpora dvora i šlechty při zakládání hutí, odbyt, podpořený i měšťanskou vrstvou, to všechno vytváří předpoklady pro rozvoj a rozkvět sklářské výroby, která se začíná všestranně zdokonalovat. Napomáhá tomu i příchod nejlepších evropských sklářských odborníků, iniciovaný Rudolfem II. Právě v této době vzniká technicky mnohem dokonalejší tzv. “český křišťál” – bezbarvé a tvrdé sklo, vyráběné na bázi olova, zvláště ceněné na přelomu 16. a 17. století. To vše se stalo pevným základem pro další vývoj, který – opět po dočasném ochromení během třicetileté války – vynesl sklářskou tvorbu v Čechách na přední místo v celé Evropě v období baroka¹²⁴. V té době kvalita a věhlas českého skla vrcholí a předstihuje i sklo benátské.

V období novověku se skleněné korálky stále objevují v předmětech religiozní povahy. Především jde o již výše zmíněné růžence, které se v Čechách šířily mendikantskými řády¹²⁵. O materiálech z kterých se vyráběly růžence Alena Křížová píše: “*Obecně lze říci, že na našem území byly růžence běžně dřevěné, kostěné, skleněné, ale také z barevných sklených korálků domácí výroby*”¹²⁶. *Podle archeologických nálezů mezi skleněnými korálky 17. – 18. století patřily takové typy jako kulovité skleněné korálky (modré barvy), korálky kotoučovitěho tvaru, průsvitné korálky s přibroušenými hranami, kulovité korálky ze skelné pasty (původně modré nebo fialové barvy), soudkovité a vřetenovité korálky*¹²⁷.

Vzhledem ke specifické suroviny – *potaše*, která byla základem českého sklářství¹²⁸, a potřebovala velké množství dřeva, se výroba skleněné produkce soustředila v lesnatých, většinou horských příhraničních oblastech. V průběhu doby se výrobní centra rozšiřovala a také stěhovala (například ze severních Čech na Šumavu) a tak se formovalo sklářské průmyslové odvětví. Novodobé české sklářství, navazující na tradici renesančního (benátského) skla postupně rozšiřovalo sortiment produkce. V oblasti Jizerských hor se od 18. století kultivovala domácí výroba skleněných korálků. Od této doby se jejím centrem stalo okolí Jablonce nad Nisou, zejména Kokonín a Železný Brod.

Výroba skleněných perliček byla těsně spojena se zpracováním pravého českého granátu, jehož naleziště se nacházejí v okolí Turnova. Široká poptávka po červených

¹²⁴ Ibidem, s. 28 – 29.

¹²⁵ KRÍŽOVÁ A.: *Devocionálie jako předměty religiozní i dekorativní povahy*. Ornament-Oděv-Šperk. Archaické projevy materiální kultury. Etnologické studie 5, 2009. S. 183.

¹²⁶ Ibidem, s. 183.

¹²⁷ Nálezy z novověkého hrobu bývalého kostela sv. Václava v Břeclavi. (Ibidem, s. 184).

¹²⁸ *Potaš* – dřevný popel, který je základním alkalickým tavidlem a klíčovým zdrojem draslíku ve sklářské výrobě. Až po 20. století pro české sklářství byl surovinou prakticky nezastupitelnou. (WOITSCH, J.: *Tradiční technologie výroby potaše*. Sklář a keramik, 2002, č. 1 – 2. S. 11 – 19).

pyropech přivedla k vzniku celé odvětví sklářství, zaměřené na imitace těchto červených kamínků. Začátky zpracovávání granátků na Turnovsku pravděpodobně sahají do prvních desetiletí 18. století. Z roku 1715 existuje svědectví obchodu se skelnou kompozicí mezi turnovskými dělníky¹²⁹. Jak ukazuje R. Hanus: *“Začátkem 18. století lze Turnov z hlediska obchodu s drahými kameny považovat za město světového významu. Nejvíce se tam zpracovávaly granáty a křemenné hmoty ... české provenience a skelná kompozice, která se v cizině prodávala pod označením “turnovské kameny”. V této době pracovalo jen v samotném Turnově více než 1500 brusičů. ... Skláři a brusiči kamenů pracovali v symbióze, protože se navzájem potřebovali”*¹³⁰.

Pravděpodobně turnovským prostřednictvím, se ve třetí čtvrtině 18. století výroba skleněných korálků rozvinula i ve Smržovce, kde je výroba *pukaných*¹³¹ perliček doložena od roku 1778. Byly to ručně sekané perličky z kulatých nebo šestihranných dutých tyčinek. Rozvíjela se i výroba velkých foukaných korálků, ale jejich produkce byla dlouhá léta výrazně menší¹³².

Technika výroby korálků a rokaje se od konce 18. a během 19. století zdokonalovala a sortiment produkce korálkářských dílen se stále rozšiřoval. Barevná paleta se v první polovině 19. století obohatila o nové barvy a odstíny, rozšířila se i škála velikostí perliček. Ve 40. letech 19. století se rozšířila popularita *avanturinových perliček*¹³³, a v 50. letech došlo k novým objevům v barevném provedení. Petr Nový o tom píše: *“Po roce 1853 se ze Smržovky rozšířila znalost podjímání pukaných perli žlutým sklem, které způsobovalo zrcadlový efekt. V průběhu padesátých let 19. století začal Josef Riedel ve své polubenské huti vyrábět různobarevné trubičky z tzv. atlasového skla. ... Hodkovická firma Ferdinand Unger & Co. v této době vyráběla perličky v devatenácti velikostech a dvou stech barevných odstínech”*¹³⁴.

¹²⁹ V tomto roce byla v Turnově založena *Konfraternie svobodného kunstu štajšnajdrovského*, která dozorovala produkci a obchod s drahými kameny a se skelnou kompozicí, aby nedocházelo k nadbytečné produkci, a tím k poklesu cen. (HANUS, R.: *Český granát. Historie, geologie, gemologie a šperkařství*. Praha, 2013. S. 131).

¹³⁰ *“V dobových archivních pramenech hovoří brusiči jenom o “tvrdém a měkkém” díle, čímž rozlišovalo přírodní kameny od skelné kompozice.”* (Ibidem, s. 131).

¹³¹ *“Pojmy “pukání” a “sekání” jsou významově shodné. Jejich používání nemá ustálená pravidla, ale obecně lze říci, že pojem “pukání” se používá spíše pro ruční sekání perliček a “sekání” pro mechanickou výrobu”.* (NOVÝ P.: *Kapitoly z historie výroby jablonecké bižuterie (Od počátku do roku 1918). III. Skleněné perle a perličky. Sekané perle (perličky)*. Sklář a keramik, 2002, č. 9. S. 215).

¹³² Ibidem, s. 212.

¹³³ Korálky z barevného skla se zrnitými třpytivými vstříknutími. Třpytivý efekt se dosahoval přidáním měděných drtin ke skleněné hmotě.

¹³⁴ Ibidem, s. 213.

Kromě rokaje se v jabloneckých dílnách vyráběly i jiné druhy větších perliček, které se rozlišovaly podle technologií, velikostí a barevnosti. Paralelně se v Jizerských horách rychle rozvíjela technika mačkaných korálků. Jestliže výroba vinutých a foukaných perlí byla (a je dodnes) výrobou kusovou, technologie mačkání umožňovala dělat korálky hromadně¹³⁵.

Nejpozději se v Evropě rozšířily slinuté keramické perle. K pravěkému druhu neprůhledných *fajánsových* korálků (už v moderním pojetí tohoto termínu jako perliček z keramické hmoty, pokrytých barevným emailem) se znovu obrátila pozornost ve druhé polovině 19. století nejprve ve Francii, kde v roce 1860 byla vyvinuta technologie jejich hromadné výroby. Ačkoliv technika jejich výroby přímo nesouvisí se sklářstvím, je jejich rozvoj těsně spojen s výrobou skleněných korálků a řemeslem jabloneckých dílen. Rozvoj jejich novodobé výroby a distribuce byl vyvolán úpadkem výroby francouzských vinutých perliček, které neobstály v konkurenci s benátskou, českou a německou produkcí. Slinuté perly se objevily i na Jablonecku, kde od roku 1890 pokračovalo jejich zdokonalování¹³⁶.

Ch. Petrásková o tomto píše: *“U nás zavedl výrobu Perles Orientales¹³⁷ ... jablonecký podnikatel Ernst Moritz Redelhamer. ... První perle se vyráběly tak, že se mazlavé “těsto” zastudena tvarovalo do dřevěných forem, vysušilo a vypálilo v pecích ... Jejich tvar nebyl příliš jednotný, ale našly dobrý odbyt vzhledem ke konjunkturu a láci... V roce 1893 byla zavedena povrchová úprava perlí pomocí listů¹³⁸”*.

Trh skleněných korálků během své novověké historie byl těsně spojen s módou a závislý na módní stylové tendenci. Korálková výroba reagovala rozšířením produkce v době, kdy evropská móda obracela svůj zájem na výšivky a aplikace vyzdobené drobným rokajem a skleněnými perlemi a naopak rychle klesala, jakmile móda začala preferovat jiné materiály. Společenská poptávka se v době vrcholícího zájmu netýkala jen skleněných perliček, ale i

¹³⁵ Z takřka antropologického hlediska v této výrobě člověk je pracovní síla a stroj dohromady: *“Sklář držel v levé ruce těžkou pětikilovou skleněnou tyč a druhou mačkal páku. Během celého dne tak navzpíral až 12 tun! Za 40 sekund vyrobil asi 20 korálků. Na vymačkaných korálkách však zůstávaly přelisky. Ve velkém dřevěném bubnu se vymačkané perle přelisků zbavovaly. Celý obsah bubnu se pak prosíval, jemný skleněný prach včetně odpadu propadal a na sítu zůstávaly korálky.”* (FILIPOVÁ D.: *O sklářské cti aneb jak se mačkají korálky*. Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech, 2005, č. 2. S. 31).

¹³⁶ PETRÁSKOVÁ K.: *Slinuté perle*. Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech, 2004, č. 4. S. 48.

¹³⁷ Slinuté perle vypadaly jako skleněné a měly různé názvy jako porcelánové, Bapterosses, Nouveaute-Cornelian Beads, Perles Orientales, Snake beads, Feather beads, Agathe, harusky (Ibidem, s. 48).

¹³⁸ *“V roce 1902 měla lisovna již 24 ručních lisů a rychlolis na knoflíky (vyznačují se oblými hladkými hranami, na rozdíl od skleněných). ... Na Česko-německé výstavě v Liberci roku 1906 firma vystavovala orientální perle a knoflíky Agate v mnoha tvarech a barvách... V roce 1907 uvádí “keramický adresář”, že firma má 400 zaměstnanců a asi 1500 domácích dělníků”*. Další rozvoj a zdokonalování výroby slinutých perlí v Redelhammerových továrnách trval až do roku 1945, kdy firma byla znárodněna, jak uvádí Ch. Petrásková. Od této doby slinuté perly dostaly název *harusky* (název podle továrny, pojmenované po komunistickém poslanci Harusovi) a jejich výroba zanikla v Jablonci až na konci 20. století (Ibidem, s. 48 – 49).

aplikací, drobných oděvních doplňků a bižuterie. Perličky různých barev, v určitém období byly oblíbené černé, nacházely uplatnění například i na hračkách a interiérovém vybavení. V roce 1864 na Jablonecku pracovalo 600 brusíren, kde se perličky zhotovovaly pomocí *klemprda*¹³⁹, hlavně pro jablonecké exportní domy a zahraniční výrobce ozdobné galanterie¹⁴⁰.

Následující období od roku 1865 až do konce osmdesátých let 19. století bylo typické bouřivým rozvojem výroby českých skleněných korálků. Rok 1865 byl svým způsobem ve vývoji koráلكového průmyslu přelomovým. P. Nový toto období charakterizuje jako „*období velké konjunktury*“, která dokonale změnila svět koráلكové výroby a postavení mistrů z Jizerských hor. Následkem těchto procesů byla výrobní horečka¹⁴¹.

Mechanizace procesu sekání vynesla výrobu českých perliček na nový stupeň, avšak způsobila i velké problémy. Zavedení mechanických sekacích strojů vyvolalo paniku a krizi mezi domácími výrobci, kteří pracovali ručně a ve faktorském systému. Nehledě na zdokonalení technologií sklářské výroby a mechanizace, která svou kvalitou vydržela konkurenci s benátským monopolem a dokonce ho i potlačila na evropském trhu, poslední desetiletí 19. století bylo pro jablonecké dílny obdobím velké stagnace, spojeným s častými stávkami výrobců, zhoršením sociální situace dělníků a ekonomickou krizí¹⁴².

V prvních desetiletích 20. století zažila poptávka po skleněných koráلكách novou, ale velice krátkou dobu oživení. V době secese se rokaj a perličky nanovo objevily na aplikacích dámských šatů, bižuterii a módních doplňcích. Avšak první světová válka zastavila další rozvoj jabloneckých skláren. Další oživení v meziválečném období bylo po dvaceti letech znovu přerušeno druhou světovou válkou.

Nový rozvoj výroby skleněných koráلكů od poválečného období už překračuje chronologické meze našeho výzkumu. Je však třeba dodat, že od znárodnění firem po roce 1945 byl rozvoj výroby skleněných koráلكů v Čechách spojen s činností národního podniku Preciosa¹⁴³.

¹³⁹ *Klemprda* – speciálně upravený brus pro sekání perliček, pomocí kterého se v Čechách pukaly perličky od první třetiny 19. století (NOVÝ P.: *Kapitoly z historie výroby jablonecké bižuterie (Od počátku do roku 1918). III. Skleněné perle a perličky. Sekané perle (perličky)*. Sklář a keramik, 2002, č. 9. S. 212).

¹⁴⁰ „Hlavními odběrateli pukavých perliček byly jablonecké exportní domy a zahraniční výrobci ozdobnického zboží, zejména prýmků (Německo – Annaberg, Offenbach; Francie – Paříž, La Puys, Luneville, Calais; Rusko – Moskva).“ (Ibidem, s. 213).

¹⁴¹ NOVÝ P.: *Kapitoly z historie výroby jablonecké bižuterie (Od počátku do roku 1918). III. Skleněné perle a perličky. Sekané perle (perličky)*. Sklář a keramik, 2002, č. 9. S. 213.

¹⁴² Ibidem, s. 213.

¹⁴³ Dnešní Preciosa je zase soukromý podnik.

Shrnutí

Jak můžeme vidět, skleněné korálky v českých zemích nejsou jevem novodobým. Ačkoliv jejich domácí výroba v dobách předhistorických a období raného středověku zůstává na úrovni hypotézy, můžeme mluvit o tradicích, sahajících do 13. století, kdy byla pravděpodobně založena výroba umělých perliček ze skla pro růžence.

Několik století české sklářství navazovalo na tradici benátského skla, ale zdokonalení technologií za nových sociálně-ekonomických podmínek umožnilo sklářům v Čechách již v 16. – 17. století vyrábět kvalitní produkci, vysoko oceňovanou v Evropě. Všechny popsané procesy zformovaly půdu i pro rozvoj specifické oblasti sklářství, orientované výhradně na výrobu korálků. Nové chemické složení českého skla umožnilo mistrům vyrábět specifický broušený rokaj, původně produkovaný v Benátkách, a dokonce objevit i nové technologie úpravy perliček. Všechny tyto faktory přispěly k tomu, že česká produkce ve druhé polovině 19. století měla faktický monopol na trhu skleněných korálků a toto postavení si udržela nejméně celé století.

III. APLIKACE Z KORÁLKŮ NA TEXTILIÍCH

III. 1. Korálková aplikace v dekorativním a funkčním systému kroje

Když vynecháme jako zvláštní kategorii *pokrývky hlavy*, kterým je věnována pozornost v jiné kapitole, uvidíme, že se korálková aplikace v krojích různých regionů objevuje i na jiných krojových součástech. Kordulky a živůtky, lajbly, kabátky svátečních ženských a mužských krojů jasně demonstrují specifičnost přístupu ke korálkovému dekoru, jeho regionální zvláštnosti a originální zapojení do tradičních forem krojové výzdoby.

V této kapitole bude analyzována role skleněných korálek v lidovém oděvu především jako výzdobného prvku. V době, kdy se korálky běžně zapojily do esteticko-dekorativního systému kroje, jejich magická ochranná funkce většinou již vymizela. Její rudimenty můžeme sledovat převážně v dětském oblečení a rituálních úpravách hlavy. Korálková aplikace na ostatních krojových součástech si zaslouží větší pozornost z hlediska estetického, především jako originální výzdobný prvek. Avšak důležitou otázkou zůstává, jaké funkce plnila korálková aplikace v tradičním systému kroje v době jejího pronikání do lidové kultury a k jakým transformacím v tomto ohledu docházelo. (Pokud připustíme hypotézu, že společně se změnami, kterými kroj procházel, se mohla měnit i funkce korálkové výzdoby). Pro Čechy je nejzajímavějším regionem, pomineme-li už vícekrát zmiňovaná jihočeská Blata, Chodsko, kterému je věnován následující oddíl.

III. 1. 1. Korálková aplikace v chodském kroji jako prvek lidové kreativity

Jeden z nejvzácnějších typů korálkové výzdoby v ženském oděvu vznikl v západních Čechách. Chodské “lajbliky” je možné považovat za unikátní a mimořádný příklad lidové kreativity. Korálková výzdoba na živůtcích horního i dolního Chodska demonstruje zajímavý příklad inspirace a přijetí slohového umění lidovou tradicí a její transformace v oblasti využití průmyslově vyráběných artefaktů.

Chodsko je z etnologického hlediska specifickou oblastí Čech, kde se lidový oděv udržel nejdéle, a chodský kroj patří mezi nejvzácnější prvky lidové kultury. Tradiční oděv na Chodsku přitahuje pozornost badatelů již od druhé poloviny 19. století a může být považován za nejvíce zkoumaný a nejčastěji popisovaný kroj v Čechách.

Za první odbornější studie, ve kterých byly popsány zvláštnosti tohoto regionálního kroje, je možné považovat národopisné práce Boženy Němcové ze 40. let 19. století. V jejich

“*Obrazech z okolí Domažlického*”¹⁴⁴ se setkáváme se zajímavými popisy lidových tradic, kultury a umění, ale i se sociálními, někdy až sociologickými postřehy. V rámci tématu disertační práce jsou nejdůležitější popisy lidového oděvu v kontextu sociální kultury, kde je jeho role je velice výrazná¹⁴⁵. Ačkoli korálková aplikace jako zvláštní fenomén zůstává mimo pozornost spisovatelky, setkáváme se s velice zajímavými popisy, které demonstrují formální i výzdobné změny v tradičním oděvu, které B. Němcová zastihla přímo v terénu.

Na B. Němcovou navázal v 60. letech K. J. Erben v souvislosti se slovanskou výstavou v Moskvě v r. 1867, na kterou byla poslána kolekce chodských krojů. V Květech – České včele vydal “*Popis krojů lidu selského, tak nazvaných Chodů neb Buláků z okolí města Domažlic v Čechách*”¹⁴⁶. Díky zpracování obou autorů a zprávám dalších badatelů a etnografů tak můžeme sledovat zhruba 200 let vývoje kroje¹⁴⁷.

Již na konci 19. a na začátku 20. století, vynecháme-li léta kolem Jubilejní a Národopisné výstavy, kde bylo Chodsko prezentováno velmi výrazným způsobem, se objevuje řada odborných studií věnovaných chodskému kroji. Po publikacích B. Němcové a K. J. Erbena v časopise *Český lid* v roce 1896 vyšel velký článek J. F. Hrušky “*Křtiny dou!*” *Obrázek zvykoslovný z Chodska*”¹⁴⁸. Pak v roce 1898 Čeněk Zíbrt v oddělení *Časových novinek* podává krátkou poznámku “*Typy a kroje z Chodska*”¹⁴⁹ se čtyřmi vyobrazeními ženského a mužského kroje. Příspěvky pokračují v pokusech o systematizaci typů chodského kroje. O chodském kroji se zmiňují i autorky prvních dvou syntéz o českých krojích, Tereza Nováková¹⁵⁰ a Renáta Tyršová¹⁵¹. V roce 1920 vyšel další zásadní článek J. F. Hrušky “*O chodském kroji*”¹⁵², kde se autor pokusil podat komplexní přehled vývoje, typů a historie tradičního lidového oděvu na Chodsku¹⁵³.

¹⁴⁴ NĚMCOVÁ, B. *Popisy z okolí Domažlického*. Praha, 1929.

¹⁴⁵ “*Současné ale Božena Němcová přináší velice bohatý materiál z vlastního pozorování. Cena jejího zpracování vzrůstá i tím, že přesně uvádí obce, v nichž svůj terénní výzkum prováděla, a že věnovala nemalou pozornost i sociálním poměrům, cenám látek, způsobu jejich použití atd. Přístup Boženy Němcové k problematice lidového oděvu je tedy vrcholně moderní a na dlouhou dobu překonal i některá pozdější zpracování*”. (ŠTĚPÁNOVÁ, I. *Lidový oděv v Čechách 19. století*. Praha 1984, s. 16).

¹⁴⁶ ERBEN, K. J.: *Popis krojů lidu selského, tak nazvaných Chodů neb Buláků z okolí města Domažlic v Čechách*. Květy – Česká včela. 1867, roč. 2. S. 168, 171-179.

¹⁴⁷ KURCOVÁ, J. – NEJDL J.: *Tradiční oděv na Chodsku. Pozvánka do muzea chodských krojů*. Rukopis. Z archivu muzea Chodska v Domažlicích.

¹⁴⁸ HRUŠKA, J. F.: “*Křtiny dou!*” *Obrázek zvykoslovný z Chodska*. *Český lid*. 1896, roč. 5. S. 237 – 242.

¹⁴⁹ ZÍBRT, Č.: *Typy a kroje z Chodska*. *Český lid*. 1898, roč. 7. S. 395.

¹⁵⁰ NOVÁKOVÁ, T.: *Kroj český*. Výstava Národopisná československá. Praha 1895. S. 151.

¹⁵¹ TYRŠOVÁ, R.: *Lidový kroj v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1915, s. 70-73.

¹⁵² HRUŠKA, J. F.: *O chodském kroji*. Plzeňsko. 1920, roč. 2. S. 9 – 24.

¹⁵³ Mimo publikací v národopisných periodikách na přelomu století vycházela řada samostatných odborných studií o kroji. Většina z nich představuje komplexní přehledy, zaměřené na generalizace předchozích znalostí o

S novou silou vzrůstá laický zájem o chodské kroje ve 30. letech 20. století, což je způsobeno vypjatou předválečnou atmosférou a silnou svérázovou vlnou¹⁵⁴, ale kulminuje i zájem odborný. Jedná se především o přínos Ladislava Lábka, který se navíc věnuje i lidovému šperku na Chodsku a Plzeňsku¹⁵⁵, a o monografii Karla Chotka *“Lidová kultura a kroje v Československu”*¹⁵⁶ z roku 1937, která tuto periodu uzavírá. Chodský kraj autor oceňoval jako jev zvláštní, výjimečný, který se udržel nejdéle, ze všech regionálních typů.

Na korálkovou aplikaci jako specifický jev chodského kroje upozornila až Drahomíra Stránská¹⁵⁷. Poprvé se o ní zmínila jako o typové výzdobě chodských živůtků, ale větší pozornost korálkovým aplikacím, až na pár řádků, nevěnovala ani ona: *“Staré živůtky z okolí Domažlic, pokud je známo, zachovaly starý typ: svislý šíp v zádech a šikmo sbíhavé přednice s háčky nebo kroužky, lemované stříbrnou portou, ale velice se zkrátily; šily se z brokátu nebo se vyšívaly, ale výšivka – podle barokového způsobu – zůstala věrnou zlatému a stříbrnému dracounu s korálky a svislému řešení kytic v zádech. ... Bohatá výzdoba dracounem, korálky a portičkami přenesla se pak i na nový střih «lajbliků», jenom řešení její se přizpůsobilo – výzdoba v zádech není na nich řešena svisle, nýbrž vějířovitě se rozbíhá podle švů”*¹⁵⁸.

Z tohoto krátkého popisu vzniká zajímavá diskutabilní otázka, zda můžeme předpokládat, že pestrá korálková výzdoba nebyla úplnou novinkou, přinesenou do regionu na konci 19. století, ale mohla být organickým prodloužením starších tradic? Forma výšivky se zcela jistě přizpůsobila tvarům a švům novějších živůtků, ale můžeme mluvit i o skleněných korálcích jako o materiálu, který se také jenom přizpůbil novému střihu? Odpověď není jednoznačná.

Z kontextu zpracování D. Stránské není úplně jasné, jaký kraj, respektive z jakého období, označovala za *“starší”*. D. Stránská zmiňuje tři fáze, ve kterých chodský kraj prošel radikální transformací. Za první považuje období z konce 18. a začátku 19. století, druhé zahrnuje druhou třetinu 19. století, kdy jako typický dekor živůtku zmiňuje výšivku

lidové kultuře a oděvu českých zemí a Slovenska, jako jsou obě už zmíněné syntézy, nebo např. popularizační práce Olgy Stránské-Absolonové *“Národní kroje”* (STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, O.: *Národní kroje*. Praha 1919). Zájem o Chodsko a zvláštnosti tradičního lidového oblečení tohoto regionu je v těchto publikacích tradičně vysoký. Jak můžeme předpokládat, taková pozornost je logická, neboť v této době lidová kultura na Chodsku představovala to nejvíce specifické v Čechách, přestože byla udržována při životě především zájmem etnografů a místních intelektuálů.

¹⁵⁴ Například dílo malířky a oděvní výtvarnice Marie Fischerové-Kvěchové.

¹⁵⁵ LÁBEK, L.: *Lidové šperky západočeské, I. XIX*. Ročenka národopisného musea Plzeňska, 1937.

¹⁵⁶ CHOTEK, K.: *Lidová kultura a kroje v Československu*. Praha 1937.

¹⁵⁷ STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje v Československu, Díl I, Čechy*. Praha 1949.

¹⁵⁸ *Ibidem*, s. 120 – 121.

dracounem¹⁵⁹, a třetí fáze spadá do přelomu padesátých let a začátku druhé poloviny 19. století. Toto období charakterizuje následovně: *“Byla to doba, kdy v jiných oblastech selský kroj už zanikal anebo už docela zašel, ale na Chodsku byl domácí kroj ještě tak životný, že se nejen udržoval, nýbrž ještě i dále vytvářel a měnil, a to nikoliv k horšímu, nýbrž k největšímu svému rozkvětu. Nejvíce výšivek i barev, nejsamostatnější celek rozkvetly právě v této době: vystřižený kratičkový lajblíček empirového střihu, korálky vyšitý, sukně jásavých barev s květovanou pentlí, hedvábné fěrtochy, černé šátky na hlavu ... to byly novinky právě tohoto období. ... Na tomto stupni sváteční kroj pak ustrnul jako slavnostní šat a vývoj zpracovával dále jenom šat všední ...”*¹⁶⁰.

Jak vidíme, v těchto popisech dochází k některým nejasnostem a rozporům. D. Stránská se na korálkovou aplikaci dívá jen jako na marginální prvek, příliš ji nezajímá a nezkoumá, kdy se přesně staly skleněné korálky součástí výzdoby svátečního kroje. I když přijmeme jako hypotézu, že se korálky mohly sporadicky objevovat už ve starších vývojových fázích oděvu, i tak její charakteristika zůstává nejasná. Není však zcela vyloučeno, že starší (chodská) tradice užívala pro sváteční oděv polodrahokamy typu českého granátu, almandinu, táboorského skla¹⁶¹ apod. To byl ovšem luxus, a je otázka, jestli to na chudém Chodsku bylo vůbec reálné. Jako další z hypotéz můžeme připustit, že ve starším chodském kroji v 18. století mohly být užívány skleněné korálky ze skláren v okolí Domažlic, například z Dolní Fichtenbašské huti¹⁶² a podobných dílen v této lokalitě. Bohužel, přímé doklady neexistují. Jsme odkázáni jen na analýzu dochovaných artefaktů a dalších pramenů. Jako nepřímé potvrzení rané tradice korálkové aplikace v chodském kroji může sloužit fakt, že sklárna, známá od roku 1710, vyráběla vedle jiné produkce, jako například tabulové okenní sklo (používané i pro šumavské podmalby na skle), i tak zvané *“patterle”*, korálky na růžence¹⁶³. Možná mezi produkci Fichtenbašské huti patřily i jiné druhy korálků, a vyloučeno není ani to, že původně *“růžencové”* korálky mohly posloužit i pro potřeby výzdoby kroje spolu s drahými červenými granáty a jinými kamínky. V každém případě to bylo zboží snadněji dostupné. Když připustíme, že taková forma dekoru, kdysi obdivovaná v barokní a rokokové módě, existovala alespoň v malém rozsahu, můžeme snad i předpokládat, že jak první polodrahokamy, tak i červené skleněné korálky, mohly mít v lidovém prostředí spíše funkce

¹⁵⁹ Ibidem, s. 116 – 118.

¹⁶⁰ Ibidem, s. 119.

¹⁶¹ HANUS, R.: *Český granát. Historie, geologie, gemologie a šperkařství*. Praha, 2013. S. 129 – 134.

¹⁶² PROCHÁZKA, Z.: *Sklářství v českém lese na Domažlicku a Tachovsku: místopis skláren, brusíren a leštíren*. Domažlice 2009, s. 29.

¹⁶³ Ibidem, s. 30 – 31.

apotropainí. Teprve levná bižuterie umožnila, aby korálky přešly do běžného užívání lidových vrstev a dokonce v kroji od druhé poloviny 19. století vytvořily bohatý a svěbytný dekor.

Můžeme připustit, že další cesta rozvoje koráلكové aplikace v chodském kroji v neposlední řadě reagovala i na postupný zánik sklářství v regionu a vrůstající monopol jabloneckých továren. V době, kdy se zformoval ve svém celistvém a dokončeném systému tradiční koráلكový dekor chodského kroje, místní sklárny většinou již zanikly nebo změnily sortiment produkce¹⁶⁴.

Větší pozornosti se otázkám vývoje koráلكové aplikace na chodském kroji nedostalo ani u mladších autorů. V 50. letech Blažena Šotková ve svých pracích, zaměřených opět ve stylu revitalizace na praktické využití, popisovala výzdobu lajblíků dolních vesnic: *“Nejnádhernější, ale tak i nejpracnější součástíou chodského kroje je kratičkový živůtek, nazývaný všeobecně “lajbik”, který veselou barvitost kroje doplňuje svou zářivostí výšivky, provedené dracounem, penízky a korálky. Výšivka zaplňuje celou zadní část živůtku tak hustě, že základní látka ani neprohlédá. Na přednicích je výšivka jen nepatrná, poněvadž ji úplně zakrývá šátek”*¹⁶⁵.

O koráلكách v postřekovském kroji B. Šotková psala jako o výzdobě novějšího typu lajblíku proti jednoduchým a nevyzdobeným starším formám. *“Lajbíky nověji šité jsou však daleko bohatší. ... Výšivka je velmi bohatá a je provedena nejen barevnou vlnou a hedvábím, ale i stříbrným bulionem, penízky a skleněnými koráلكy různých barev, tvarů a velikostí. Rozkládá se kolmo sázenými proutky po celých zádech, vpředu pak jsou položeny proutky kolem výstřihu a v horním i dolním cípu je po kvítku”*¹⁶⁶. Autorka si všimla i zvláštnosti koráلكové aplikace na postřekovských živůtcích, o kterých říká: *“Předek šněrovačky je zcela bez ozdoby, poněvadž jej celý zakrývá šátek, na zádech jsou však našité ozdobné portičky a ve volných polích je vyšito po kvítku pestrou vlnou, penízky a koráلكy, vše velmi jednoduchým způsobem, většinou stehem řetízkovým, lístky kvítků přepichovanými smyčkami. ... Výšivka je provedena v barvách zelené, blankytně modré, sytě růžové, koukolově fialové a žluté, obyčejnou silnější vlnou. Stříbrné penízky jsou přišívány tyrkysově modrými nebo červenými koráلكy. ... Důležité je, aby byla pěkně vypracovaná a dobře přiléhala”*¹⁶⁷.

¹⁶⁴ “Podle sdělení spisovatele Jana Vrby se na Fichtenbachu udrželo sklářské řemeslo až do r. 1934. Jednalo se však o domácí výrobu skleněných drobností, jakými byly rukojeti k deštníkům, hlavice jehlic, kalamáře a těžítka s pestrými květy” Ibidem, s. 37.

¹⁶⁵ ŠOTKOVÁ, B.: *Naše lidové kroje, jejich vzory, střihy a zpracování. 4. Kroj chodský (dolních vesnic)*. Praha 1951, s. 16.

¹⁶⁶ ŠOTKOVÁ, B.: *Naše lidové kroje, jejich vzory, střihy a zpracování. 6. Kroj chodský (postřekovský)*. Praha 1951, s. 16.

¹⁶⁷ Ibidem, s. 20 – 21.

Projevuje se tady totéž, co před třiceti léty. Odborná etnologická zpracování považují výzdobné aplikace za marginální, zatímco autoři návodných příruček typu „jak si zhotovit kroj“ detailně popisují nejen kompozice vzorů, ale i jejich technické provedení.

V roce 1956 vychází „*Chodsko*“¹⁶⁸, monografie Jindřicha Jindřicha, asi nejznámějšího propagátora chodské lidové kultury, který se vedle folkloristiky zabýval i materiální kulturou. Dodnes tato práce zůstává cenným materiálovým zdrojem ke studiu chodské lidové kultury, kraje a jeho tradic. Pasáže o lidovém kroji jsou důkladné, opřené o literaturu i vlastní materiálové doklady, ale ani on se příliš nerozepisuje o výzdobných aplikacích. V kontextu problematiky našeho výzkumu je důležité to, že autor zřejmě poprvé poukázal na korálkovou dekoraci na dětských čepčících, tzv. karkulkách. Pevně vyztužená čepička byla „*bohatě vyšívaná tříbrným dracúnem, zdobena barevnyjma korálky (dřív i kránatky), plíšky (penízky)*“¹⁶⁹. Tento popis podporuje hypotézu, že „dříve“ se místo skleněných korálek na Chodsku užívaly polodrahokamy – zde granát. Na dětském čepčku má červený granátek ovšem hlavně ochrannou funkci.

Další záznamy o korálcích v oděvu chodského obyvatelstva nacházíme až v novějších studiích o kroji. V tomto přehledu nemůžeme vynechat práce Jiřiny Langhammerové. V příspěvku „*Současný lidový oděv na Chodsku a jeho vývoj ve 20. století*“¹⁷⁰ z roku 1991 autorka zkoumá zvláštnosti vývoje chodského kroje v poslední době jeho existence, transformace oděvních forem v časovém kontextu. V roce 1994 vyšla její publikace „*České lidové kroje*“¹⁷¹ kde podává přehled lidového oděvu v rámci kategorií prostředí, sociálního života, přírody atd. Kroj je představen ve studii jako živý organismus se svými vnitřními zákony života¹⁷². Avšak několik cenných záznamů o chodském kroji nacházíme i tady. Především jde o stručný popis oblékání kompletu svátečního kroje, které I. Langhammerová uvádí v prologu. V tomto kontextu se zmiňuje o korálkové výzdobě: „... *bohatě vyšitý živůtek z červeného sukna, se spoustou penízků a koráleků na zádech – ani ty však pod celkovou stavbou nebude mnoho vidět*“¹⁷³.

V další práci z roku 2001 „*Lidové kroje z České republiky*“¹⁷⁴ regionálním zvláštnostem kroje věnuje větší pozornost. Bohaté ikonografické prameny podávají historický

¹⁶⁸ JINDŘICH, J.: *Chodsko*. Praha 1956.

¹⁶⁹ *Ibidem*, s. 39.

¹⁷⁰ LANGHAMMEROVÁ, J.: *Současný lidový oděv na Chodsku a jeho vývoj ve 20. století*. Sborník Národního muzea. Řada A-Historie, svazek XLIII, č. 1-2. Praha 1991. S. 1-72.

¹⁷¹ LANGHAMMEROVÁ, I.: *České lidové kroje*. Praha 1994.

¹⁷² *Ibidem*, s. 11.

¹⁷³ *Ibidem*, s. 5.

¹⁷⁴ LANGHAMMEROVÁ, I.: *Lidové kroje z České republiky*. Praha 2001.

materiál i ke zkoumání koráلكové aplikace na Chodsku, ale text práce se jimi příliš nezabývá zcela v tradici odborných etnologických pojednání.

Jako o typické výzdobě svátečních živůtků (lajblíků) svobodných děvčat horního Chodska se o koráلكové aplikaci zmiňuje Iva Kumperová¹⁷⁵. Zajímavé doklady o koráلكách na dětské úpravě hlavy nacházíme v novější studii Lucie Kalousové *“Chodský kroj na prahu 21. století”*. Badatelka píše: *“Pro slavnostní příležitosti (Velikonoce, Boží Tělo, poutě, svatby), ale také pohřby, nosila mladá děvčata na hlavě vjenečky – čepenička. Byly vyrobeny z jasně červených a růžových kvítků, zelených lístků a barevných skleněných ozdůbek – blunek, to vše bylo propleteno dracounem, na zadní straně byly vjisátka – červené kvítky navlečené na nit společně s koráلكy stříbrné barvy”*¹⁷⁶. Z posledních prací věnovaných chodskému kroji, které přináší důležitý ikonografický materiál, můžeme zmínit dílo Heleny Hruškové *“Krojová kultura Dolního Chodska ve svědectví pamětníků”*¹⁷⁷.

Během dlouhé historie zkoumání chodského kroje vyniká zvláštní fenomén. Autoři věnují mnohem větší pozornost výšivce než aplikaci, ale soustřeďují se především na mladší vývojovou fázi tohoto vyšívaní. Jde o “malbu jehlou” na černém podkladě chodských šátků, které nahradily starší čepce archaického tvaru. Tyto šátky, jejichž vzory jsou inspirovány dekorem na keramice, jsou zdobeny výhradně výšivkou. Koráلكová aplikace zůstala jen okrajovou záležitostí jak v odborných studiích, tak i v amatérských popularizačních pracích. Přitom originalita koráلكové výzdoby tvoří zvláštní stránku v historii chodského kroje, přispívá k jeho specifičnosti a dokládá originalitu a kreativní přístup v inspiracích dobovými materiály, užívanými v kosmopolitní módě. Koráلكová aplikace v krojích Chodska zasáhla především ženský a dětský sváteční kroj a samozřejmě i kroj rituální (oblečení nevěsty a družiček, dětské křticí čepčky). Specifický koráلكový dekor v chodském kroji je představen především výšivkou na ženských lajblících.

Jedno z klasických třídění chodského kroje ho rozděluje na tři základní skupiny:

1. Kroj tzv. *“dolský”* – “údolních” nebo dolních vesnic u Domažlic.
2. Kroj tzv. *“horní”* – podhorské vesnice pod Haltravou, udržel se nejdéle v Postřekově.
3. Kroj tzv. *“bulácký”* – okolí Staňkova, který se nosil do konce 19. století¹⁷⁸.

¹⁷⁵ KUMPEROVÁ, I.: *Chodské kroje*. 2010, s. 36.

¹⁷⁶ KALOUSOVÁ, L.: *Chodský kroj na prahu 21. století*. Plzeň 2011, s. 30.

¹⁷⁷ HRUŠKOVÁ, H.: *Krojová kultura Dolního Chodska ve svědectví pamětníků*, DVD, 2010-2014.

¹⁷⁸ STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje v Československu, Díl I, Čechy*. Praha 1949. S. 116.

Pro téma naší studie plně vyhovuje tradiční typologie chodských krojů na “horní” a “dolské”. Jak “dolské”, tak i “horní” lajblíky v klasické formě jsou pokryty vzory koráلكové aplikace. Jde o dva odlišné typy koráلكové výzdoby. Vzhledem k jejich specifické můžeme říct i o dva různé výtvarné přístupy, které harmonicky vycházely z celistvého estetického systému, který tvořil кроj každého regionu.

Obr. 1. Živůtek ženský soukenný, vyšíváný. 70. léta 19. století. Chodsko, Domažlice. Národní muzeum. Inv. č. H4-22572.

Z dochovaných muzejních dokladů můžeme vidět, že koráلكová aplikace je typická pro chodské živůtky ve druhé polovině 19. století a zůstává neoddělitelnou součástí výzdoby svátečního kroje až do jeho konečného vymizení z běžného života v první polovině 20. století. Bohužel obtížnost datování dokladů hmotné lidové kultury, a tím spíš krojových součástí, neumožňuje vytvořit

přesnou kontinuitu a chronologii dochovaných vzorů koráلكové aplikace. Je proto složité stanovit přesný čas, kdy se koráلكy začaly aktivně používat pro výzdobu svátečních lajblíků. Nepochybně šlo o proces, podmíněný i střídáním generací nositelek kroje. Můžeme jen konstatovat, že v 70. letech 19. století již byla koráلكová aplikace běžnou výzdobnou technikou kroje jak dolního, tak i horního Chodska (Obr. 1)¹⁷⁹.

Nejdříve obrátíme pozornost ke kroji z okolí Domažlic. Bohatá koráلكová aplikace se vyskytuje na lajblících dolního Chodska od druhé poloviny 19. století, kdy se koráلكy a rokaj začínají šířit v lidovém oděvu různých regionů Čech a Moravy. Zvláštnost a specifika koráلكové výzdoby domažlického kroje spočívá především v barevné jasnosti, založené na velkých kontrastních kombinacích a výrazné kompozici. Bohatá zářivá aplikace vytvářela na zadních dílech živůtků souvislou svítivou plochu, která respektovala základní stříhovou strukturu oděvní součásti. Dekor je zrcadlově rozložen podle středové osy, je sladěn s praktickou funkcí lajblíku, a svou přítomností zároveň signalizuje, že tento kus oblečení je určen pro sváteční, případně i rituální užití.

¹⁷⁹ Příloha II. Obr. 8.

D. Stránská hodnotila korálkovou aplikaci chodského kroje jako vyšivanou “*podle barokového způsobu*”¹⁸⁰, ale, jak je pro lidovou kulturu charakteristické, je tato barokní (nebo barokizující) motivika sladěna s živůtkem, jehož forma je odrazem empírové módy. Stránská toto propojení reflektuje, ale nijak zvlášť nekomentuje a podobně si počínají i někteří její následovníci,

Obr. 2. Živůtek ženský brokátový, vyšivaný. 2. polovina 19. století. Chodsko, okr. Domažlice, Blížejov. Národní muzeum. Inv. č. H4-71193.

kteří rovněž konstatují, že střih dolských lajblíků je empírový nebo ovlivněný empirem. Avšak lidový artefakt nelze nikdy označit za čistě rokokový, empírový, atd. je to vždycky jen inspirace “čistým” slohem, užitá v jiných funkcích a kontextech. Příznačné je i to, že materiál, který slouží k vytváření “barokních” aplikací je přístupný až v 19. století (Obr. 2).

Takovým způsobem v chodském kroji, zejména v dolních vesnicích, vznikaly zajímavé a originální varianty symbiózou uměleckých stylů a lidové kreativity. Stejně jako v jiných oblastech lidové hmotné kultury nejde o “čisté“ přejímání prvků slohového umění, ale spíše o jejich tvůrčí transformaci, jak je pro tradiční lidovou kulturu charakteristické. Barokizující dekor se projevuje jak v celkové kompozici, sladěné s formou oděvní součástky, tak i v bohatství aplikace. Kontrasty zlatého a stříbrného dracounu, flitrů a boullionu s červenými korálky, falešnými granáty a různobarevnými knoflíčky tvoří složité vzorové ornamenty a kompozice. Na první pohled tyto aplikace vypadají jako celistvá a občas bezsystémová dekorace, pokrývající povrch látky. Avšak, jak už bylo řečeno, tento barokizující dekor je jasně podřízen empírovému střihu lajblíku. Při rozložení aplikace na jednotlivé elementy dostaneme základní schéma typického dekoru krátkých živůtků dolského chodského kroje, které se více méně beze změn udrželo až do vymizení kroje z běžného života.

Korálky a rokaj hrály v dekoru lajblíků důležitou roli. Jde především o tak zvané falešné granáty, z kterých se tvořily květy, srdíčka a další ornamentální prvky, a našivaly se v rovných liniích podél švů. Každý “granatek” byl obklopen bulionem a často i drobným

¹⁸⁰ Ibidem, s. 121.

rokajem modré, zelené nebo stejné červené barvy. Na dolských lajblících se dále objevují i sekané velké skleněné korálky. V korálkové aplikaci však převažuje červená barva. Velké korálky a rokaj tmavého, typicky “granátového” odstínu, harmonicky ladí s jasně červeným sukнем živůtků a vytváří vyvážený kontrast se zlatavými a stříbřitými tóny boullionu a flitrů. Barevnou škálu obohacují doteky zelených a modrých korálků.

Když prozkoumáme korálkovou aplikaci na dolních chodských živůtcích z chronologického hlediska alespoň v úseku od konce 19. století do nejpozdějších vzorů poválečného času, uvidíme, že ve svých základních postupech se mění jen málo (obr. 3). Avšak, i v tomto posledním období můžeme zaznamenat několik

Obr. 3. Lajblík sváteční. 1946 rok. Chodsko, Pasečnice. Muzeum Chodska v Domažlicích. Inv. č. E-890.

charakteristických změn, kterými prošel korálkový dekor “dolního typu”. Především můžeme vypořádat postupné mizení skleněných knoflíčků, které ještě v 70. – 80. letech 19. století byly typickým doplňkem korálkové aplikace, ale na živůtcích ze začátku 20. století už se nevyskytují. Také se postupně mění druhy červených korálků, drobný rokaj je nahrazován většími broušenými korálky, do výšivky se zapojují skleněné trubičky a rozšiřuje se paleta barev¹⁸¹. K základní červené barvě přistupují různé odstíny modrých, žlutých a zelených broušených a sekaných korálků. Na mladších živůtcích je typický červený rokaj nahrazen růžovým. Vzrůstá i celková technická kvalita používaných materiálů, což samozřejmě souvisí s rozvojem sklářství a objevem nových druhů korálků, barviv a technologií na začátku 20. století.

Odlišnou situaci vidíme v kroji *horských vesnic*. Jak sám střih živůtků, tak i jejich výzdoba, má odlišný, a můžeme říct přímo opačný charakter. Živůtek není zkrácený podle empirické módy, ale většinou respektuje přirozenou linii pasu. Místo červeného sukna je potažen tmavou látkou, často sametem, a aplikace užitá na výzdobu jsou mnohem střízlivější. Místo bohatých zlatočervených kompozic z flitrů, boullionu, barevných korálků a falešných granátů vznikají aplikace z drobných porcelánových knoflíčků a rokaje (obr. 4). Jestliže

¹⁸¹ Příloha II, obr. 9 – 10.

korálový dekor dolského kroje představuje zajímavou symbiózu empírového střihu a barokního dekoru, horní kroj je spíš specifickým propojením barokních střihových forem, které jsou zdobeny dekorem blízkým rokoku či empiru. Jde tedy o velmi zajímavý fenomén, kdy dvě varianty regionálního oděvu čerpají slohové inspirace “obráceným” způsobem.

Bílé porcelánové knoflíčky ani jiné aplikace tady nepokrývají celý povrch živůtku. Aplikace ze stříbrných flitru a červeného rokaje je soustředěna v centrální části zad. Středem zad podél páteře prochází náznak šněrování

Obr. 4. Živůtek-lajblík. Horšovotýnsko. Muzeum Chodska v Domažlicích. Inv. č. E4867

z hedvábných stužek, zelené a červené, které je hustě přešito knoflíčky a flitry a přizdobené korálky. Kolem zadních částí průramků jsou umístěny zrcadlově komponované vzory nejčastěji ve tvaru samostatných obrovských hvězdic, srdíček nebo kulatých stylizovaných květů. Knoflíčky a flitry jako jediný materiál pro aplikaci by byly v porovnání s bulionem, dracounem, kulatými korálky a trubičkami nebo s rokajem příliš masivní. Nebylo technicky možné tvořit precizní výrazné ornamenty s jemnou stylizací, podobné ornamentu na lajblících dolního Chodska. Vyšivačky z horských vesnic často nepotřebovaly k aplikaci žádný návod nebo vzorník. Aplikace se přišívaly bez předkreslení, pouze s respektem ke konstrukci střihu živůtku, a proto občas výzdoba horských živůtků vypadala hrubší než bohatá zlatočervená výšivka na dolských lajblících¹⁸².

V chudším horském regionu se k aplikacím na živůtcích užívaly levnější materiály a jejich výběr i kompozice dekoru byly mnohem omezenější. I tady se však objevuje rokaj jasné červené, zřídka i bílé barvy. Občas se v aplikaci vyskytují i falešné granáty, ale pouze jako okrajový doplněk.

Střih horského živůtku zůstává prodloužený do pasu. Empírové zkrácení nebylo v tomto odlehlem koutě přijato. Ke změně siluety postavy, typické pro dolské vesnice, tady nedošlo. Složitost barokizujícího, někdy až přetíženého ornamentu včetně barevnosti materiálů nebyla přijata. Celkový dojem zůstává uměřený, střízlivý, avšak vysoce estetický a

¹⁸² Příloha II, obr. 11.

barevně vyvážený. Barevná kompozice černého podkladu a světlé výzdoby je kontrastnější, bližší renesanci a empiru. Avšak, s určitou nadsázkou se dá konstatovat, že “barokovost” nebo barokizace se projevuje ve snaze spojit v jedné kompozici více různorodých materiálových a dekorativních prvků. Na jednom živůtku se mohou vyskytovat drobné bílé knoflíčky s barevným proužkem, které se nejčastěji přizdobovaly červenou přízí, flitry, drobný rokaj a větší perličky-“granátky”. Volnou kompozici vertikálně dělila osa, vytvořená z červenozelené stuhy.

Ačkoli výzdoba postřekovských živůtků byla mnohem střízlivější než dolních domažlických lajblíků a vycházela z jiných estetických zásad, jejich dekor vykazuje totožnost ornamentálních motivů. Když obrátíme pozornost ke vzorům, typickým pro regionální lidové artefakty 19. století, k malbě na nábytku, výšivce, zejména na známých černých šátcích, což je kontrastní “malba jehlou” jejíž motivika přechází i na mladší chodskou keramiku, uvidíme často podobné a někdy i stejné výzdobné prvky a ornamenty, které přebrala a adaptovala korálková aplikace po celém chodském regionu. Podle dokumentů, seřazených Marií Bílkovou z Mrákova (Obr. 5), která na konci 19. století sestavila album chodských textilních ornamentů¹⁸³, můžeme vidět, jak některé barevné vzory z tradiční výroby a řemesel přecházely do korálkové aplikace. Základní motiv v podobě velkého srdce s květinovými kyticemi, poupata, rozety, atd., vidíme na výšivce ženských a mužských svátečních špenzrů, kazajkách a košilích, objevuje se ale i, jak už bylo zmíněno, na nábytku a keramice, například na dětských kolébkách, truhlách, nebo nádobí. Marie Bílková v popisech označuje některé vzory jako “novější”. Bohužel přesnější datování neuvádí.

Obr. 5. Pestrá výšivka na mužské chodské kazajky.

Ve druhé polovině 19. století, kdy Chodsko prožívá změnu krojových forem a korálky se začínají v lidové kultuře výrazně rozšiřovat, vzniká v regionu vhodná situace pro zapojení těchto nových výzdobných materiálů do komplexu měnicího se lidového oděvu. Nové technické možnosti a pozměněná formální stránka krojových součástí vytvářejí prostor pro lidovou invenci. Zároveň ovšem je tato potenciální kreativita bržděna a „usměrňována“ tradicí

¹⁸³ BÍLKOVÁ, M. *Chodsko. Vzory výšivek bílých a pestrých*. Mrákov, č. 3. Z archivu muzea Chodska v Domažlicích

a konzervativností, takže jsou z velké části využívány “staré”, již existující motivy a ornamentální kompozice, které, aby mohly být použity pro nové skleněné aplikace, musely projít jistou selekcí. Drobné motivy zmizely a byly nahrazené jednotlivými nášivkami z lesklých korálek nebo knoflíčků. Motivy srdce a velkých květů prošly další stylizací a vzhledem ke zvláštnostem materiálu se transformovaly do velkých objemných dekorativních kompozic.

Korálky ve druhé polovině 19. století s chodským krojem splynuly a vytvořily tu bohatou a efektní aplikaci, ale příznačné je, že v doplňcích, především na špercích, byly užívány mnohem méně. Chodské obyvatelstvo si ve špercích příliš nelibovalo. Byly doplňkem svátečního oděvu nejčastěji ve formě kovových spon a jehlic. V oděvu rituálním zdobily velké perličky, stejně jako v celých českých zemích, čepení nevěsty a družiček a tvořily dekorativní zakončení vlasových jehlic.

V jiné podobě se korálkový šperk na Chodsku objevil u typických jednoduchých náhrdelníků a spínátek. Lucie Kalousová píše o korálkových špercích na Chodsku s odkazem na páce Jana Františka Hrušky z roku 1920: *“Jako výjimku uvádí Hruška korálky, které si děvčátka ve školních letech zavěšovala na krk a šňůrku červených houročku, které se uvazovaly na ruku nemluvnětatům proti uřknutí.”*¹⁸⁴ Tady nešlo o šperk v pravém smyslu, ale o ochrannou magii. Červená barva je barva ochranná a červený korálek zabezpečuje dítěti zdraví a odolnost proti “nečistým silám”.

Kromě jednoduchých navlékaných náhrdelníků a náramků patří mezi typické chodské lidové šperky, které se vyrábějí s použitím korálek, brože-spínátka. Ladislav Lábek se rovněž zmiňoval o korálkové výzdobě spínátek a psal, že *“Výzdobu spínátek původně tvořilo jednoduché rytí, ale brzy se začala zdobit červenými skleněnými kaménky i pravými českými granátky nebo jejich skleněnými nápodobami Chodská spínátka, zdobená skleněnými korálky a někdy i granátky, připomínají svým tvarem a výzdobou stříbrná a mosazná spínátka z dolního Polabí a z oblastí Altesland, Blankenese a Finkenwerder”*¹⁸⁵. Autor popsal i technologie výroby spínátek a způsoby aplikování korálek: *“Z Chodska jsou známé spinky pastýře Ondřeje Giebische v Mračnicích. Vyráběl cínová spínátka, do nichž vrtal malé dírky, kterými se protahovaly drátky s barevnými skleněnými korálky. Tato spínátka lil ještě před*

¹⁸⁴ KALOUSOVÁ, L.: *Chodský kroj na prahu 21. století*. Plzeň 2011, s. 34.

¹⁸⁵ LÁBEK, L.: *Lidové šperky západočeské, I. XIX*. Ročenka Národopisného muzea Plzeňska. Národopisné muzeum Plzeňska. Plzeň, 1937, s. 6 – 7.

rokem 1900. Dodával je okolním vesnicím i obchodníkům, ale s jeho úmrtím jejich výroba zanikla.”¹⁸⁶

Helena Johnová také krátce zmiňuje spínátka s korálky: “Postupem času výrobci na přání chodských žen začali své výrobky zdobit množstvím barevných skleněných korálek navlečených na drátcích, které kolem roku 1900 původní tvar šperku většinou úplně zakryly.”¹⁸⁷ Monika Tauberová v katalogu “Lidový šperk z Čech, Moravy a Slezska ze sbírek Národního muzea” uvádí tři spinky posázené korálky vyrobené Ondřejem Giebischem a datované 90. léty 19. století¹⁸⁸. Z uvedeného se zdá, že rok 1900, na který odkazují L. Lábek, a později i H. Johnová, můžeme považovat za přelomový moment, kdy obliba korálek na chodských spínátkách dosáhla největšího rozvoje a popularity a poté už se dekorace tohoto šperku spojovala s jinými materiály a technikami.

Ke zvláštní skupině lidových šperků s korálky na Chodsku patří i tak zvané blumky, dlouhé kovové jehlice na konci zdobené umělými perlemi a lesklými skleněnými korálky¹⁸⁹. Blumky se rozšířily ve druhé polovině 19. století a nahradily starší druh jehlic do vlasů¹⁹⁰. Typická podoba blumky z korálek představuje dlouhou kovovou jehlici, ukončenou velkou kulatou perličkou nejčastěji stříbrnou, perleťovou, žlutou nebo červenou. Od ní na kovovém filigránu nebo lanku vychází kytice z prodloužených mačkaných korálek v podobě kapky. Spojení filigránových kovových součástí a těchto lesklých skleněných perliček tvoří specifický a velice originální šperk.

Ke skupině chodských korálkových šperků můžeme rovněž přidat méně známé brože, které ovšem patří k nejmladší vrstvě chodského lidového šperku. V kolekci soukromého Muzea krojů v Postřekově nacházíme velice zajímavý exemplář (obr. 6)¹⁹¹. Brož nejspíše pochází z horního Chodska. Materiál a barevné provedení odpovídá

Obr. 6. Brož. Muzeum krojů v Postřekově.

korálkové výzdobě na živůtcích tohoto regionu. V centru je umístěn velký bílý korálek

¹⁸⁶ Ibidem, s. 6 – 7.

¹⁸⁷ JOHNOVÁ, H.: *Lidové šperky československé*. Věci a lidé, časopis ÚLUV, 5, 1953 – 1954, s. 323.

¹⁸⁸ TAUBEROVÁ, M.: *Lidový šperk z Čech, Moravy a Slezska ze sbírek Národního muzea*. Praha 2012, s. 76.

¹⁸⁹ Příloha II, obr. 12.

¹⁹⁰ Ibidem, s. 43 – 44.

¹⁹¹ Brož z expozice. Muzeum krojů v Postřekově.

v podobě čtyřlístého květu. Je obkroužen drátkem s navléknutým bílým rokajem. Dolní řadu tvoří bílý rokajl a červené velké korálky, které jsou navinuté po obvodu v podobě květinových lístků. Design brože uzavírá velký červený korálek nahoře. Prosté a jasné spojení bílé a červené barvy koresponduje s aplikacemi na živůtcích, kde se porcelánové knoflíčky kombinovaly s červenými korálky. Druh a kvalita korálků a rokaje užitých v broži je stejná jako na postřekovských krojích a vytváří s nimi harmonickou jednotu.

Můžeme tedy konstatovat, že nehledě na vysoký a více než půldruhého století trvající odborný zájem o chodský kroj, je typické, že i tady, stejně jako v jiných regionech, si badatelé vybírají jen určitá témata, zatímco jiná opomíjejí. Korálková aplikace dosud nenachází místa v odborných parcích. Od prvních etnologických popisů Boženy Němcové ve 40. letech 19. století do posledních studií současných autorů je korálková výzdoba odsouvána do pozadí a přehlížena. Většina textů se, zase tradičně, zmiňuje nanejvýš o součástkách rituálních oděvů, svatební úpravě hlavy a dětských křticích čepečcích. Korálkovou aplikaci však reprezentují především živůtky – lajblíky, užívané jako obvyklý, tedy každou neděli oblékaný sváteční oděv. Tato výzdoba se však v interpretacích většiny autorů stává “neviditelnou”. Korálková aplikace jak v kroji dolních, tak i v kroji horských vesnic představuje specifické a pozoruhodné typy dekoru. Dolský lajblík empirového střihu v bohatství materiálu, ornamentu a barvách může být interpretován jako kombinace empirového střihu s barokizující výzdobou. Zářivost korálkové výšivky na lajblících z okolí Domažlic se harmonicky propojuje s celkovou architekturou krojů a je dokladem vysokého estetického vnímání svých tvůrkyň a nositelek. Prakticky opačná je kombinace “barokní”, do pasu prodloužené linie živůtku se střízlivou, “renesanční” či “empirovou” aplikací v kontrastu černého podkladu a světlé výzdoby v krojích z horských vesnic. Místo falešných granátků, zlatého a stříbrného dracounu a různobarevných korálků se objevují kompozice z bílých knoflíčků a flitrů, lehce přizdobené červeným rokajem a přízí stejného odstínu. Červené korálky se vyskytují jak v “dolním”, tak i v “horském” kroji. V horských živůtcích pomáhají vytvářet kontrast mezi černým podkladem a bílým vzorem a v dolských lajblících odstiňují bohatství zlaté výšivky a červeného podkladu.

Úloha šperků, včetně těch, které byly zdobeny skleněnými korálky, byla v chodské oděvní kultuře jen malá. Výjimkou jsou všeobecně oblíbené a ve většině oblastí běžně nošené jednoduché šňůrky náhrdelníků a náramků s navlékanými “granátky”, zde ovšem určené spíš k magické ochraně dětí. Vedle toho se korálky a rokaj v různém poměru objevovaly i na dalších typech lidových šperků této oblasti. Jde se o tradiční spínátka, často lemovaná

různobarevnými korálky, vlasové blumky, zdobené perličkami a rokajovými kytičkami a brože jak staršího tak i mladšího typu.

III. 1. 2. Korálková aplikace na moravských krojích v kontextu změny krojových funkcí

Skleněné korálky přichází na moravský venkov v době, kdy se tradiční lidová kultura ve většině českých regionů již začíná rozpadat, zatímco v některých moravských etnografických regionech má před sebou ještě relativně dlouhý život a bude rozvíjena nejméně dvěma generacemi. V „českém, kontextu se korálková výzdoba, převzatá z městské módy, organicky zapojuje do celku lidového oděvu pouze v těch spíše výjimečných případech, kde je lidová tradice stále ještě vitální, i když se jedná o její poslední vývojovou fázi. Navíc je tento proces pečlivě sledován a podporován zájmem odborné veřejnosti a umělců.

Tam, kde lidová kultura ve svých živých, stále se vyvíjejících formách přetrvala delší čas, probíhalo přijetí korálků, zdá se, poněkud odlišným způsobem.

Porovnáme-li korálkovou aplikaci na Blatech a Chodsku s jihomoravskými kroji, objevuje se odlišný přístup v jejich využití nikoli po technické stránce, ale ve způsobu zapojení do celkového vyznění oděvních celků a kompozice vzorů. Skleněné korálky tady ne vždy vytvářejí homogenní výrazné a složité formy dekoru, jak je tomu na Blatech a Chodsku. Na jižní Moravě převzaly korálky funkci jen dalšího dekorativního prvku, který obohatil, ale nenahradil tradiční výšivku nebo výzdobu stuhami, přestože právě korálky se v některých případech stávaly součástí městských vlivů, které i zde začínají do lidové kultury zasahovat. Vitální lidová kultura korálky přijala a tvůrčím způsobem je zasadila do starších výzdobných vrstev, tvořených výšivkou a různými textilními aplikacemi. Propojily se tu staré místní tradice a nové tendence módy, přicházející z města.

Přestože se tedy na Moravě nevyskytují tak bohaté a výrazné formy korálkové aplikace na lidových textiliích jako na blatských plenách nebo chodských živůtcích, vzniklé varianty korálkové výzdoby představují nejenom originální provedení, ale i zajímavou symbiózu tradic a moderních vlivů.

Rozšíření skleněných korálků v různých oblastech Moravy probíhalo odlišným způsobem. V některých regionech, jako Kyjovsko, Podluží, Uherskohradištsko, Uherskobrodsko nebo Haná, se korálková aplikace vyvinula v originální a technologicky náročnější doplněk dekoru, v jiných, jako Valašsko, Záhohří nebo Lašsko, zůstala na úrovni

jednoduchého přizdobování jednotlivými perličkami nebo korálky, pokud se vůbec nějakým způsobem uplatnila.

Podobně jako v popisech a analýzách, které se zabývají českými kroji, je i zájem odborníků o moravské kroje převážně směřován na jiná témata, než je korálková aplikace. Tento zájem má dlouhou historii, ale korálky jsou zde jasně okrajovým tématem. Za jeden ze starších pokusů o syntézu moravských krojů je možno považovat krátký článek Josefa Klvani z roku 1893 *“Drobnosti o lidovém kroji na Moravě”*¹⁹². Důležitým impulzem bylo přípravné období Národopisné výstavy, které se odrazilo jak ve sběratelských a výstavních aktivitách, tak i v literatuře. Moravské kroje byly zkoumány z hlediska teritoriálního, historického a kulturního a Josef Klvaňa jako jeden z prvních reflektuje i starší prameny ke studiu tématu, avšak korálky kromě vzpomínek na *“perličky kolem krku”*¹⁹³, jeho pozornosti, stejně jako u většiny dalších badatelů, unikaly.

Po Národopisné výstavě v roce 1895 vychází syntéza Jozefa Klvani, ve které nastiňuje i vývojové linie moravských krojů¹⁹⁴. Tato práce je o to cennější, že zachycuje formy lidové oděvní kultury v řadě oblastí ve stadiu jejich vrcholného rozvoje.

Autor, zcela v dobových intencích, prezentuje kroj především jako důležitý doklad a symbol národní identity a jako jeho protiklad vnímá oděv městský, podřízený rychlým a často se měnícím tendencím světové mody. V centrální části textu, která se zabývá moravskými kroji, důkladně popisuje regionální zvláštnosti a současné formy tradičního lidového oděvu ve venkovské společnosti na konci 19. století. Je příznačné, že se domnívá, že je svědkem rychlého zániku tradiční lidové kultury a pochopitelně i krojů. Taková situace byla ovšem charakteristická pro Čechy a některé moravské a slezské oblasti, zatímco v typických etnografických regionech měla tato kultura ještě dostatek životních sil a zájem odborníků Klvaňova typu, umělců, muzejníků, sběratelů a nadšených amatérů ji podporoval a udržoval při životě nebo i křísil a revitalizoval.

O stavu krojů moravských Josef Klvaňa tedy píše: *“Žel bohu, že již i na Moravě, na té Moravě, která nikoliv snad oddělením od světa, nýbrž houževnatým svým konservatismem tak dlouho právě na místech nejpřístupnějších (Břeclavsku, Kyjovsku, Ostrožsku, Hradištsku) držela se svých vábných a rozmanitých krojů, tyto pozvolna se odkládají!*

¹⁹² KLVAŇA, J.: *Drobnosti o lidovém kroji na Moravě*. Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 10, 1893. S. 109 – 110.

¹⁹³ KLVAŇA, J.: *Důležité vyobrazení krojů moravských z r. 1837*. Národopisný věstník českoslovanský 5, 1910. S. 153 – 164.

¹⁹⁴ KLVAŇA, J.: *Kroje*. Národopisná výstava českoslovanská, 1895. S. 151 – 192.

*Na Hané již dávno vymizela nádhera lidového kroje, na Valašsku jen v některých odlehlých krajích pestří se bílé rukávce a červené brusleky, západní Morava celá chodí již po "pansky" a v Brně jen venkovanky na zeleném trhu vzbudí obdiv náš svojí "selskou modou". Jenom na moravském Slovensku od Břeclavi až po Napajedla, od Kyjova až po hranice uherské skví se lidový kroj formami skorem neporušenými, barvami naivně zářivými"*¹⁹⁵. Takové lamentace jsou samozřejmě dobové a čtenáři na konci 19. století je očekávali. Když z dnešního hlediska reflektujeme uvedenou citaci, vidíme, že životnost jihomoravských krojů byla Klvaňou podceněna. Jejich autorem předpovídaný zánik neproběhl a jihomoravské kroje ještě dnes mají svou specifickou funkci jak v lokálních venkovských společnostech, tak i v širších společenských kontextech.

Podle regionální specifiky J. Klvaňa třídil moravské kroje na horácké na západní Moravě, brněnské v okolí Brna, hanácké v okolí Olomouce, Prostějova a Kroměříže i Holešova, kroje valašské v okolí Vsetína a Valašských Klobouk, kroje lašské v okolí Frenštátu a Místku a Nového Jičína, kroje moravsko-slovenské na Moravě jihovýchodní¹⁹⁶.

Na základě uvedeného vymezení lokálních typů můžeme provést jejich korelaci s oblastmi šíření korálků ve venkovském prostředí. Do areálu největšího rozšíření korálkové aplikace na lidových textiliích můžeme zahrnout oblast mezi Brnem, Břeclaví, Kyjovem a Uherským Hradištěm. Výšivka korálky se objevila i na Hané, ale byla zapojená do lidového oděvu až před jeho zánikem a její formy zde prokazovaly silné vlivy městské módy. Podobnou situaci vidíme i na Horácku a z velké části i na Valašsku. V těchto regionech se korálky objevují především jako dobová módní novinka v městském šatu a jsou tedy ohlasem kosmopolitní módy¹⁹⁷, nebo se z iniciativy spíše městského než venkovského obyvatelstva stávají součástí výzdoby „umělých“ krojů při různě úspěšných revitalizačních pokusech¹⁹⁸.

V popularizující Moravské čítance J. Klvaňa představuje konkrétnější datování procesů nerovnoměrného zánikání kroje po celé Moravě: *"Vlivu rušivého ovzduší druhé polovice století 19. podlehla zvolna v letech jeho padesátých roztomilá rázovitost krojů západní Moravy, českým krojům tak příbuzných. V letech šedesátých zaniká nádherná vážnost úboru hanáckého, v letech sedmdesátých a osmdesátých vymizel úplně skorém prostý, ale svědčný kroj z Valašska. Do století dvacátého udržel se pouze pestrý kroj slovácký, třebaž již*

¹⁹⁵ Ibidem, s. 170.

¹⁹⁶ Ibidem, s. 171.

¹⁹⁷ MERTOŮVÁ, P., DRÁPALOVÁ, L., KONDROVÁ, M.: *Výšivka, krajka a aplikace na tradičním oděvu*. Strážnice, 2013. S. 155.

¹⁹⁸ *Nové prvky ornamentální výzdoby s flitry, perlami i jinou barevností vnesl do kroje uměle fojt J. Országvranecský. Inspiroval jej výšivky, které byly vystaveny na pražské Národopisné výstavě roku 1895.* (STAŇKOVÁ, J., BARAN, L.: *České a slovenské lidové kroje*. Praha, 2003. S. 28).

valně pozbyví své bývalé starožitnosti. Jen v ústraních hor na př. na Lhotkách a v Javorníku u Strážnice a kolem Star. Hrozenkova na Uhersko-Brodsku udržel se jeho starobylý, jednoduchý ráz, sahající jednotlivými tvary oděvu i výzdoby jeho daleko nazpět do středověku. Všude jinde uchýlil se i kroj slovácký k bohatějším, pestřejším ale ne vždy pěknějším formám”¹⁹⁹.

Neobyčejně důležitými ikonografickými prameny pro zkoumání korálek na moravských a slovenských krojích jsou studie, věnované umělecké pozůstalosti Josefa Mánesa. Především jsou to série článků *Renáty Tyršové* “*K národopisným studiím Josefa Mánesa*”²⁰⁰, publikované v letech 1899 a 1900 a obsahující bohatou obrazovou přílohu. V roce 1911 vyšla další studie J. Klvani “*Mánesovy česko-slovenské studie etnografické*”²⁰¹. V tomto příspěvku věnoval autor jako odborník pozornost především upřesnění typů, lokalit a regionální příslušnosti krojových dokumentů z Mánesových kreseb, akvarelů a olejů, jejichž studie vznikaly přímo v terénu ve 40. a 50. létech 19. století. Důležitý ikonografický materiál poskytuje i další článek J. Klvani, který vyšel o tři roky později a byl věnován krojovým studiím profesora Josefa Šímy²⁰².

Bohužel, podle Mánesových vyobrazení můžeme vyvozovat o specifice korálkového šperku na Moravě jen velmi opatrné závěry. Zásadní je, že tento oděvní doplněk nedosáhl složitějších forem a vlastně ani nevzbudil větší zájem jinak velmi pozorného Mánesa, přestože jeho studie z terénu se vyznačují přesností a smyslem pro detail. Specifika korálkové aplikace v konfrontaci s uměleckým ztvárněním předlohy nedovoluje identifikovat ve většině obrazů materiál, kterým jsou krojové součásti vyzdobené.

Nerovnoměrný trend zanikání moravských krojů na jedné straně a silný vývojový potenciál (který ovšem Klvaňa podcenil), v konfrontaci s dochovanými autentickými artefakty v muzejních sbírkách a dalšími ikonografickými prameny, umožňuje učinit pokus o vymezení období, ve kterém se skleněné korálky začaly objevovat v souvislosti s moravským lidovým textilem. Na dochovaných vzorcích lidového textilu, na kterých se korálková aplikace objevuje, nenacházíme prvky, které lze datovat dříve než před druhou polovinou 19. století²⁰³.

¹⁹⁹ KLVAŇA, J.: *Kroje lidu moravského*. Výňatek ze spisu “Moravská čítanka”. Telče na Moravě 1907. S. 3.

²⁰⁰ TYRŠOVÁ, R.: *K národopisným studiím Josefa Mánesa*, Český lid 8, 1899, S. 271 – 272, 324-328; TYRŠOVÁ, R.: *K národopisným studiím Josefa Mánesa*, Český lid 9, 1900. S. 54 - 57, 300.

²⁰¹ KLVAŇA, J.: *Mánesovy česko-slovenské studie etnografické*. Časopis moravského muzea zemského 11, 1911. S. 213 – 237.

²⁰² KLVAŇA, J.: *Prof. Jos. Šímy studie krojové ze Slovácka mor. z r. 1885 – 1886*. Časopis moravského muzea zemského 14, 1914. S. 283 – 307.

²⁰³ Jde tady jenom o oděvní součásti kroje, nikoliv o součásti úpravy hlavy.

Převážná většina muzejních fondů pochází z druhé poloviny a hlavně z konce 19. a první poloviny 20. století. Na ikonografických dokladech dřívějšího období, jejichž autentickou formu představují zejména doklady shromážděné M. Ludvíkovou a v mladší vrstvě umělecké studie J. Mánesa, doklady existence koráلكové aplikace nenacházíme. Můžeme předpokládat, že v době vzniku Mánesových studií z konce první poloviny 19. století se skleněné korálky zatím do lidového textilu moravských regionů pravděpodobně ještě nedostaly, nebo se vyskytovaly jen velmi vzácně. Jako dobu jejich postupného rozšiřování můžeme označit šedesátá léta a další desetiletí 19. století.

Během prvních dekád 20. století vychází zejména v *Českém lidu* a *Národopisném věstníku československém*, řada příspěvků, věnovaných moravským krojům. Především jde o studie již zmíněného Josefa Klvani, Karla Kadlece²⁰⁴ a Jana Kabelíka²⁰⁵. Tyto studie představují cenný především ikonografický přínos ke zkoumání regionální specifiky moravských krojů, ale ke koráلكům jako výzdobnému prvku autoři pozornost neobracejí.

Situace, kdy se aplikacím na textilu, zejména koráلكům, věnuje jen minimální pozornost, se nemění ani v meziválečném období. Autoři této doby, pokračovali v nastolené linii, kde jsou tyto ozdoby více méně ignorovány. V obecnějším smyslu se však zkvalitňuje a prohlubuje teoretické a metodologické zázemí alespoň u některých autorů a samozřejmě se rozšiřuje pramenná základna jak ikonografická, tak písemná. Studii, která je svým způsobem výjimečná, protože se opírá o archiválie, a navíc je značně kritická v interpretaci pramenů, představuje práce Stanislava Františka Svobody²⁰⁶. Z metodologického hlediska je to ve své době originální přínos, i když ani on nepovažuje korálky za tak důležité, aby jim věnoval zvláštní pozornost.

V našem přehledu nemůžeme opominout dílo Antonína Václavíka. Především přínosným je pro nás bohatý faktografický materiál, který se týká regionálních zvláštností hmotné kultury moravských etnografických oblastí. Z tohoto hlediska je zcela zásadní velká monografie *“Luhačovské Zálesí”*²⁰⁷. Vedle ostatních charakteristik studovaného areálu, jako geografické, ekonomické a sociální, jsou v centru pozornosti autora tradiční projevy duchovní a hmotné kultury, samozřejmě i tradiční oděv, jeho typy, barvy, ornamenty, představené i v bohaté ilustrační příloze.

²⁰⁴ KADLEC, K.: *Jos. Herm. Gallaše ztracený spis o Valaších v kraji Přerovském*. Český lid 15, 1906. S. 161 – 178.

²⁰⁵ KABELÍK, J.: *Národopisná mapa Hané z počátku století 19*. Český lid 16, 1907. S. 257 – 269; KABELÍK, J.: *Další zprávy Jos. Heřmana Agapita Gallaše o moravských Valaších a Hanácích*. Český lid 17, 1908. S. 1 – 7.

²⁰⁶ SVOBODA, J. F.: *O zjišťování krojů*. Národopisný věstník Československý 20, 1927. S. 146 – 152.

²⁰⁷ VÁCLAVÍK, A.: *Luhačovské Zálesí. Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovice 1930.

V této a svých dalších studiích²⁰⁸ se A. Václavík věnuje teoretickým a metodologickým otázkám přístupu k lidové kultuře a jejím hmotným projevům. Ačkoliv v popisech forem, technologií a analýzách symbolických významů některých součástí rituálního kroje²⁰⁹ přímo o koráلكové aplikace nejde, v kontextu problematiky našeho zkoumání je důležité, že autor se převážně opírá o moravské kroje pozdějšího období přelomu 19. a 20. století a zkoumá je komplexně. Zajímají ho současné sociální a ekonomické procesy, které ovlivňovaly lidové prostředí a kulturu Moravy na přelomu 19. a 20. století, tedy v době, kdy koráلكová aplikace dosáhla svého maximálního rozšíření.

Je evidentní, že ve studiích většiny badatelů tohoto období je hranice pouhé deskripce už velmi často překračována a často se objevuje analytický přístup, i když zpravidla nedosahuje úrovně Václavíkových příspěvků.

Například v pracích Jana Kündela²¹⁰, a dalších, ať už se jedná o kratší nebo rozsáhlejší studie nebo kapitoly v různých publikacích, tak i ve velkých monografiích a syntézách, se objevuje kritické ocenění dosavadního způsobu interpretace materiálu a začíná, aspoň u některých autorů, dominovat historický kontextuální výzkum. V rámci tématu našeho studia jsou tyto publikace použitelné jako cenný materiálový, metodologický a ikonografický pramen pro studium typů a regionálních zvláštností moravského kroje. Důležitým přínosem těchto prací je historický přístup, který mapuje jednotlivé vývojové fáze krojových typů a jejich případné inspirace v dobové módě.

Objevují se i řídké výjimky, kdy se autor zabývá tématem koráلكové aplikace. Je tomu tak například v Bečákově textu, věnovanému Haně²¹¹. Na dlouhá léta zůstala práce J. Bečáka jedinou odbornou studií, ve které byly představeny vzory koráلكové aplikace na regionálním lidovém textilu. Ačkoliv koráلكy, jako zvláštní fenomén lidové hmotné kultury, nebyly v centru autorova zájmu, jeho postřehy a poznámky poskytují důležitý materiál pro další zkoumání tématu.

²⁰⁸ VÁCLAVÍK, A.: *Návod, jak shromažďovati doklady lidové kultury v oblasti jižní a východní Moravy*. Uherské Hradiště 1941; VÁCLAVÍK, A.: *K studiu tvorby lidové*. Hodonín 1948; VÁCLAVÍK, A.: *Výroční obyčej a lidové umění*. Praha 1959; VÁCLAVÍK, A.: *Textil v lidové tvorbě. Lidové umělecké textilii v Čechách a na Moravě*. 2. vyd. Luhačovice 2009.

²⁰⁹ VÁCLAVÍK, A.: *Genese obřadních plachet, koutnice a úvodnice*. Praha 1958; VÁCLAVÍK, A.: *Od práce klidového obřadu a lidového umění*. Wrocław 1960.

²¹⁰ KÜNDEL, J.: *Hanácký kraj v obrazových dokladech*. Lidové umění na Háně. Lidová kultura hmotná. Velký Týnec v Olomouci 1941. S. 17 – 72.

²¹¹ BEČÁK, J. R.: *Lidové umění na Haně. Lidová kultura hmotná*. Velký Týnec u Olomouci 1941.

Ke kapitole, věnované hanáckému kroji, autor přikládá čtyři černobílé fotografie límců k černým “*fěrtochům*”²¹² z Tovačovska, pošitých rokajem. Píše o nich: “*Z posledního údobí let padesátých až šedesátých máme límečky koráلكové: u nich bylo daleko více možnosti i času než u rukávcoých límečků ... osvojit si nejen tuto novou techniku, ale také si vytříbiti barevně kombinační možnosti. Jsou přímým vlivem pozdního rokoka na hanácký kroj; lid je přijal a svými tvůrčími výtvarnými schopnostmi je zařadil v harmonický vyrovnaný krojový celek*”²¹³.

Tato krátká zmínka, podaná J. Bečákem, je velmi zajímavá. Zřejmě je možné ji rozšířit a interpretovat v tom smyslu, že motivika a kompozice vzorů zřejmě vykazuje inspiraci pozdním rokokem, ale koráلكy se objevují téměř o sto let později. To tedy zřejmě znamená, že do ustálených kompozic výšivkových vzorů koráلكy vstupují jako nový výzdobný prvek a svým způsobem výšivku oživují a “aktualizují”. Zároveň se však objevují další otázky. V padesátých a šedesátých letech 19. století byl hanácký kroj ještě živou součástí venkovského života, ale vliv městské módy sílil a nastupující generace se od kroje odkláněly. Skleněné koráلكy byly určitě průvodním jevem těchto nových módních tendencí a forem, a byly jedním z posledních impulzů kosmopolitní módy, který byl přijat kreativně a mohl být zapojen do komplexu tradičního kroje.

Projevy rokokových forem jsou tady spíše volnou inspirací a interpretací slohových vlivů lidovou vyšíváčkou nebo krejčím. Oba tvůrci jsou spjatí se starší místní tradicí a pracují v jejím duchu. Příklad koráلكové aplikace na lidovém textilu ilustruje typickou situaci pro dekor kroje druhé poloviny a konce 19. století, kdy starší ornamentální motivy i kompozice byly “aktualizované” materiály a surovinami zcela novými pro lidové prostředí²¹⁴.

Autor v dalším podrobnějším zkoumání těchto koráلكových vzorů už nepokračuje. I tak ale doklady, které předkládá, a také artefakty, které poskytují muzejní sbírky, jasně demonstrují procesy, kterými prochází koráلكová výzdoba během adaptace v lidovém kroji. Dochované doklady dokumentují užití jabloneckého rokaje na klasické lidové výšivce. Hanácké límce u fěrtochů reprezentují tradiční způsob aplikace, kde se koráلكy našívají jeden po druhém nebo se spojí několik navlečených najednou. Aplikace vzniká na podkladě

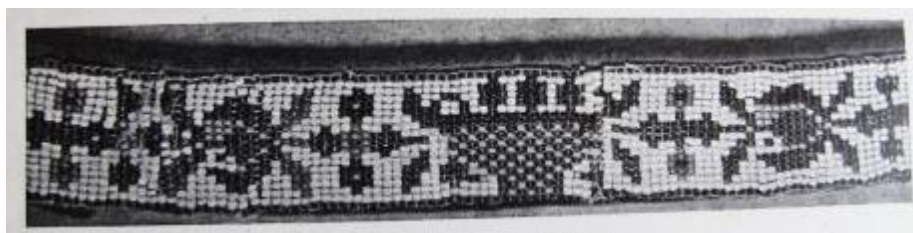
²¹² O barevných zvláštlostech hanáckých fěrtochů J. Bečák psal: “*Podle barvy se rozeznávaly v polovici XIX. stol. tři druhy fěrtochů: bílý, černý s odstínem tmavomodré, a tmavočervenohnědý (kotlový, barvený indigem). ... Fěrtochy černé, “blýskavé” s tmavomodrým odstínem se nosily na svátek*”. (BEČÁK, J. R.: *O kroji. Lidové umění na Hané. Lidová kultura hmotná. Velký Týnec u Olomouce 1941. S. 156*).

²¹³ Ibidem, s. 157.

²¹⁴ Ve čtyřicátých a šedesátých letech 19. století móda přežívala období historizmu a vlnu druhého rokoka, v Čechách byla propojena s vlnou revitalizace a vzniku tzv. národního “*vlasteneckého*” oděvu a kroje sokolského (KYBALOVÁ, L.: *Od empiru k druhému rokoku. Praha 2004. S. 213, 216*).

předkresleného vzoru. Nový materiál, kterým byl rokaj, se pro potřeby lidové kultury stal inovačním prvkem tradičního ornamentu. Rostlinné motivy, lístky, srdíčka, kytice a vlnovky, které se vyvinuly v tradiční výšivce²¹⁵ hanáckého kroje, byly tedy obohaceny o nový výzdobný materiál. S rozšířením korálek v aplikacích na krojových textiliích většinou dekor šel cestou přizpůsobení se starých technik a jednotlivých motivických prvků specifické skleněného rokaje. Tato situace je typická pro většinu regionů, kde se ve výzdobě krojových součástí vyskytla korálková aplikace, a tento proces neminul ani Hanou.

V Bečákové publikaci nacházíme ještě dva v jistém smyslu raritní vzory korálkové výzdoby na límcích. Tyto dva límce fěrtochů jsou navíc upravené úplně odlišným způsobem²¹⁶ a zdá se, že jsou opravdovým jedinečným fenoménem²¹⁷. Vykazují silnější vlivy soudobé slohové módy druhé poloviny 19. století, ve kterých hrají korálky relativně důležitou roli jak ve městě, tak i na venkově. Důležitá je především technika vyhotovení korálkové aplikace. Jestliže v “klasické” lidové variantě se rokaj našival na textilní podklad postupně podle vzoru, tady vidíme úplně odlišný přístup. Korálková stuha je kompletně utkaná a pak našitá k bavlněnému podkladu (obr. 7)²¹⁸. Tkaní z korálek je technikou neobvyklou pro výzdobu krojových součástí. Ačkoliv je dobře známa v evropském dekorativním užitém umění od 18. století, v lidovém prostředí neměla nikdy širší využití. Kvůli

Obr. 7. Korálkový límeček k černému fěrtochu. 2. polovina 19. století. Tovačovsko.

náročnosti

vyhotovení se tato

technika uplatnila

jenom okrajově v jedinečných artefaktech a pod bezprostředním vlivem slohové módy, ve které se objevovala s drobnými výkyvy po celé 19. století²¹⁹.

Když porovnáme ornamentální řešení «klasických» vyšitých korálkových límců a zřejmě novějších vytkaných, je tu patrný jasně viditelný přechod od tradičních lidových

²¹⁵ O tradiční výšivce na límcích hanáckých fěrtochů J. Bečák píše: “Límce u fěrtochů mají obvyklou ornamentiku. Rostlinný vinutý ornament je uzavřen mezi dva jednoduché válečky a podle převládajícího prvku nazývá se “srdíčkové”..., “slunečnicové”, “kvitkové”..., “na perutě”..., “na růže”... a podobně. Jsou vyšívány plochým stehem; jiné vyšívací techniky bývají jen zřídka uplatněny”. Ibidem, s. 157.

²¹⁶ Ibidem, s. 155 – 156.

²¹⁷ Bohužel v muzejních sbírkách podobné artefakty nenacházíme a jsme odkázáni jenom na doklady uvedené J. Bečákem.

²¹⁸ Příloha II, obr. 13.

²¹⁹ ЮРОВА, Е.: Эпоха бусера в России. Москва 2003. С. 39.

motivů k mladším vzorům, charakteristickým pro slohové umění 19. století. Samozřejmě, že tyto motivy jsou ve svých formách limitovány technikou tkaní, takže jejich rejstřík je omezenější než u starších vzorů. Vznikají formy, které se blíží abstraktním geometrickým tvarům, blízkým empirovému stylu. Zároveň je využití této technologie i dokladem sblížení výzdoby artefaktů městských a lidových. Bohužel, kvůli nedostatečnému množství dochovaných vzorů, nemůžeme doložit, byl-li jejich vznik v hanáckém kroji tendencí, nebo jde o výjimečný projev módních vlivů. Vzhledem k tomu, že ve sbírkách převažují “klasičtější” vzory úpravy límců, předpokládáme, že tkaní s korálky zůstává v lidovém prostředí výjimečným jevem i v době, kdy se korálky stávají rozšířeným fenoménem ve výzdobě krojových součástí.

O hanáckých límcích k fěrtochům píše Miroslava Ludvíková, že výšivka přízí byla nahrazená skleněnými korálky až těsně před zánikem kroje. Avšak, stejně jako starší klasická výšivka plným stehem, sloužila ke zpevnění límce²²⁰.

Tady se objevuje zajímavá otázka funkce koráلكové aplikace. M. Ludvíková interpretuje koráلكovou výzdobu na hanáckých límcích vlastně jenom z hlediska jejího praktického účelu. Avšak funkce koráلكů byly mnohem širší a hanácké límce jsou výrazným příkladem jejich propojení v jedné krojové součástce. Není pochyb, že koráلكová aplikace na límcích měla funkční charakter a byla mnohem lépe než klasická výšivka plným stehem přizpůsobena k praktickému účelu zpevnění límce. Na druhou stranu korálky byly začleněné do vyváženého dekorativního systému kroje jako celkem organický prvek, což by se nemohlo stát bez estetické přitažlivosti nového materiálu pro potřeby vkusu lidového tvůrce i konzumenta. To by pochopitelně nebylo možné, kdyby korálky svým charakterem odporovaly lidovému estetickému úzu, vázanému na tradici. V případě zmiňovaných límců se obě funkce, estetická i praktická, harmonicky doplňují.

Je těžké zobecňovat, ale v tomto konkrétním případě je zřejmě na místě otázka, zda prvotním impulzem byla efektní výzdobná novinka, nebo naopak praktické uplatnění. Přesto se zdá, že pravděpodobnější bylo okouzlení novým esteticky vysoce působivým materiálem, protože pro praktickou funkci zpevnění oděvu mohly být

Obr. 8. Vložka z úvodnice. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 12. 332.

²²⁰ LUDVÍKOVÁ, M.: *Lidový kroj na Hané*. Přerov, 2002. S. 50.

použity i jiné způsoby výztuhy. Korálky hlavně zpočátku zůstávaly “luxusní” komoditou, která kvůli své ceně nebyla běžně dostupná pro všechny členy venkovské společnosti, i když Haná byl bohatý kraj. I proto je logičtější, že korálková aplikace na hanáckých límcích měla hlavně funkce reprezentativní a mohla případně být i symbolem sociálního postavení rodiny majitelky.

Symbolická a magicko-ochranná funkce v korálkové aplikaci na krojových součástech je ve druhé polovině 19. století již prakticky, až na vzácné výjimky, minulostí, a její rudimenty můžeme sledovat jen na některých krojových součástech, které plnily důležitou rituální a magickou funkci, nejčastěji na úpravě hlavy nevěsty a křestních čepečcích novorozenců, případně na úvodních plachtách. Na těch se korálková výzdoba objevuje jen okrajově. Avšak v muzejních kolekcích nacházíme doklady úvodních plachet, na kterých je korálková aplikace organicky zapojená do tradičních ornamentů a technik výšivky a tkání (obr. 8)²²¹. Většinou se vyskytuje v podobě drobného čirého, zlatavého nebo stříbřitého rokaje, který se přizdobuje flitry a vytváří pestrobarevné květinové vzory.

Na konci 19. století se skleněné korálky v podobě výšivky drobným rokajem rozšířily i na jiné součástky kroje. Na většině hanáckých kordulek a kabátů jak mužských, tak i ženských. byla korálková aplikace velice střízlivá a technicky nenáročná. Objevuje se většinou ve formě transparentních a podbarvených, zlatavých a stříbřitých rokajů přizdobovaných flitry, kterými se zvýrazňovaly klasické ornamenty vyšité přízí. Takové ozdůbky se objevovaly na zádech živůtků kolem spodního okraje, na šůscích kabátků, manžetách, páscích kapes, občas přednicích podél linie zapínání²²².

Obr. 9. Hedvábná kordulka s černými perličkami. 1875. Lešany na Plumlovsku.

Na dalším foto z knihy J. Bečáka vidíme hedvábnou kordulku z roku 1875 s našitými černými perličkami (obr. 9)²²³. O ní autor píše: “Kordulka z Lešan na Plumlovsku ... je již ušita z módního hedvábí. Tvarem zůstává nezměněna jako před patnácti lety, jen krepinová

²²¹ Úvodní plachty ozdobené korálkovou aplikací jsou raritním jevem. Dva takové doklady nacházíme například v kolekci Moravského zemského muzea (inv. č. 12.332, 5973, Příloha II, obr. 14).

²²² MERTOŤOVÁ, P., DRÁPALOVÁ, L., KONDROVÁ, M.: *Výšivka, krajka a aplikace na tradičním oděvu*. Strážnice, 2013. S. 91, 153.

²²³ BEČÁK, J. R.: *Lidové umění na Háně. Lidová kultura hmotná*. Velký Týnec u Olomouce 1941. S. 170.

*ozdoba je nahrazena ozdobou z černých perliček; jimi jsou ozdobně naznačeny i knoflíky, které zanikly jako ozdoba v letech šedesátých...*²²⁴. Specifickou aplikaci černými korálky badatel nechal bez dalšího komentáře. Tato kordulka je dalším zajímavým příkladem asimilace městských vlivů v kroji.

Velký zájem o černé korálky v Evropě v druhé polovině 19. století byl vyprovokován tak zvanou *“módou na smutek”* viktoriánského období a s tím spojenou smuteční etiketou, šatem a doplňky²²⁵. Přísná reglementace pravidel, která zakazovala v době smutku nosit šperky s drahokamy, lesklé ozdoby apod. přivedla k popularitě korálky, které v dekoru oděvu, špercích a doplňcích mohly tabuizované materiály nahradit. Černá korálková výzdoba dosáhla největší popularity a stala se výrazným módním trendem v 60. letech 19. století. V následujících desetiletích překročila hranici smutečního kompletu a začala se užívat i na večerních toaletách a vycházkovém městském oděvu. V kapitole věnované historii jablonecké bižuterie historik a hlavní kurátor Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou Petr Nový označuje dobu od 1860 do 1873 roku za období, kdy gradovala na evropském trhu poptávka po jabloneckých perličkách, zejména černém rokaji a černé bižuterii, což bylo vyprovokováno módními tendencemi tohoto období. Za vrchol těchto procesů označuje první léta po roce 1870²²⁶.

Pozoruhodné je na tom to, že se v tak krátké době černá korálková výzdoba objevuje v moravském kroji, pokud můžeme jako příklad uvést kordulku, popsanou J. Bečákem. Přitom je běžné, že prvky slohové mody se dostávaly do lidového kroje se zpožděním. Pokud spolu s P. Novým přijmeme za klíčový rok 1870²²⁷, a souhlasíme s datováním Bečákovy kordulky (jde o rok 1875), máme velice krátký úsek času, ve kterém módní trend dorazil na venkov. Pravděpodobně bude lepší považovat za klíčový rok 1861, kdy impulzem pro rozvoj módy černých perliček v Evropě bylo ovdovění královny Viktorie a její smuteční šat. Když tedy rozšíříme časovou hranici a budeme se opírat o časové období od počátku 60. let, dostaneme se k realističtější interpretaci toho, jak mohly proniknout odezvy smuteční evropské mody do lidového kroje. Otázkou ovšem zůstává, nakolik je zmiňovaná kordulka reprezentativní nebo unikátní.

²²⁴ Ibidem, s. 173.

²²⁵ KŘÍŽOVÁ, A.: *Šperk od antiky po současnost*. Praha 2015. S. 126.

²²⁶ NOVÝ, P.: *Kapitoly z historie výroby jablonecké bižuterie (od počátků do roku 1918). III. Skleněné perle a perličky. Sekané perle (perličky)*. Sklář a keramik 9, 2002. S. 212 – 215.

²²⁷ NOVÝ, P.: *Kapitoly z historie výroby jablonecké bižuterie (od počátků do roku 1918). III. Skleněné perle a perličky. Sekané perle (perličky)*. Sklář a keramik 9, 2002. S. 213.

Se vzory černé výšivky a výzdoby jinými materiály, například haraskou, se v hanáckých krojích této doby před konečným zánikem rovněž setkáváme, není to jedinečný jev, ale konkrétně černá výzdoba skleněnými korálky jak na Hané, tak na celé Moravě (ale i v Čechách a na Slovensku) zůstává spíše výjimkou, vzniklou na hranici styku lidové a městské kultury v poslední vývojové fázi kroje.

S doklady o korálkové výzdobě lidového kroje na Moravě se setkáváme, jak už bylo zmíněno, v pracích Miroslavy Ludvíkové. Mimo jiné popisuje starší typ kacabajky, která se nosila na západním Brněnsku ještě v 80. letech 19. století. O dekoru této součásti svátečního oděvu autorka uvádí: *“Výzdoba se soustředila na šůscích – z kraječek, třásní, sekaných korálků a byla předzvěsti úpadku a zániku kroje”*²²⁸.

M. Ludvíková připomíná ještě další a nepochybně výrazně starší typický projev užití korálků v lidové hmotné kultuře, a to korálkový šperk. V popisech kvaší z roku 1814 například shrnuje: *“Na západní Moravě mívají výstřih a tu se považuje za nutné krýt jej šátkem, navíc se krk ještě omotá 2 – 3 šňůrami korálků ... s tolarem”*²²⁹. Obrazové doklady jsou cenné, ale při jejich interpretaci je třeba klást si řadu otázek: jak víme, že to jsou opravdu *skleněné korálky*? Víme konkrétně jen to, že ženy na vyobrazeních mají náhrdelníky s tolary. Z jakého jsou materiálu, o tom můžeme pouze spekulovat. Na obrázcích mohou být pravé granáty, přírodní korále, nebo korálky dřevěné či z jiných materiálů. Jde o vyobrazení z roku 1814, a to je čas kdy skleněné jablonecké korálky už se pomalu dostávaly i do venkovského prostředí, ale zatím nebyly běžnou výzdobou oděvu. Hypoteticky můžeme předpokládat, že alespoň na některých dokladech by mohlo jít o korálky skleněné, ale je to hypotéza těžko dokazatelná.

V muzejních sbírkách převažují autentické doklady s korálkovou výzdobou z období konce 19. a první poloviny 20. století. Předměty ze staršího období jsou spíše vzácnou výjimkou. Na základě ikonografických dokladů, popisů v odborných studiích a muzejních pramenů můžeme předpokládat, že se korálková aplikace v moravských regionech objevila ne dříve než ve druhé polovině 19. století. Vrcholnou dobu rozkvětu korálkové výzdoby je těžké určit přesně, protože proces přijetí a přizpůsobení specifickým místním potřebám probíhal v různých oblastech nerovnoměrně. V některých regionech nepřekročil hranici 20. století, v jiných, jako na Moravském Slovácku, trval až do poloviny 20. století. Tady dosáhla korálková aplikace svého největšího rozvoje ve 20. letech 20. století. V té době vrcholí výzdoba kroje, ale funkce lidového oděvu je už jiná, než v tradiční společnosti. A tady je

²²⁸ LUDVÍKOVÁ, M.: *Kroj brněnského venkova*. Brno 1981. S. 34 – 35.

²²⁹ LUDVÍKOVÁ, M.: *Moravské a Slezské kroje. Kvaše z roku 1814*. Brno 2000.

možné položit si další otázku: jak reaguje na tento rozvoj koráلكová výzdoba? Jak se mění její funkce v lidovém oděvu a dochází vůbec k nějakým změnám funkce koráلكové aplikace v dekorativním systému kroje?

Především je nutno upozornit na to, že funkce koráلكové výzdoby, byla těsně spojena s funkcemi kroje jako takového. Peter Bogatyrev ve své klasické práci *“Funkcie kroja na Moravskom Slovensku”*²³⁰ vyčleňuje šest funkcí svátečního a rituálního kroje v tradiční společnosti: 1. slavnostní nebo sváteční, 2. estetická, 3. obřadní 4. funkce národního nebo regionálního kroje, 5. stavovská, 6. praktická. V rituálním kroji dominuje logicky funkce obřadní: *“...poriadok funkcií podl’a znaku ich najväčšej sily vo všednom, sviatočnom, slávnostnom a obradovom kroji je naznačený len približne; v rozličných krajoch môžu byť rozličné výnimky. ... Napr. v jednotlivých krajoch v sviatočnom kroji regionalistická funkcia môže prevládať nad estetickou a t. p., ale v základe ... je tento poriadok správny”*²³¹. Kromě tohoto mluví autor také o funkci věkové, sociálně-pohlavní, magické, erotické, těsně spjaté s estetickou funkcí, funkci náboženského vyznání atd²³².

Přijmeme-li pro potřeby analýzy tento postup, pak jako typické funkce koráلكové výzdoby posledního vývojového stadia kroje můžeme označit již zmíněnou estetickou nebo výzdobnou funkci, sociálně-statusovou, praktickou (jako v případě s hanáckými límcí) a v některých případech i ochranně-magickou (například šperk-apotropaion). Sociálně-genderová role koráلكů byla přímo spjata s funkcí krojové součástky, kterou aplikace zdobila, například koráلكy ve výzdobě úpravy hlavy nevěsty. V takovém případě nejde o samostatné funkce koráلكu jako symbolu sociálního stavu svobodné nebo vdané ženy. Stejnou situaci vidíme i v případě funkce věkové. P. Bogatyrev uvádí konkrétní příklad z luhačovsko-pozlovského kroje, kde vdané ženy měly pod šátkem čepce vyšíty na okraji perličkami²³³. Taková výzdoba nebyla ovšem charakteristická jenom pro luhačovsko-záleský kraj, podobným způsobem se skleněným rokajem zdobily čepce v mnohých lokalitách. Tady však jde především o to, že to byl čepce, jako znak starší vdané ženy, nikoliv svobodného děvčete, a jeho výzdoba koráلكy má převážně estetickou a sociálně-statusovou roli.

O specifice jihomoravských krojů, které se udržely a vyvíjely neobyčejně dlouho, P. Bogatyrev píše: *“Na Moravskom Slovensku kraj v 18. a 19. století mal funkciu národného kroja, pričom v 18. století azda menšiu, než v 19-tom. Kraj bol jedným zo znakov, ktorým moravsko-slovenskí sedliaci sa stavali proti ponemčenému mestu alebo ponemčenému*

²³⁰ BOGATYREV, P.: *Funkcie kroja na Moravskom Slovensku*. Martin 1937.

²³¹ Ibidem, s. 13 – 14.

²³² Ibidem, s. 44.

²³³ Ibidem, s. 36.

*statkárovi. Odtiaľto je jeho zachovalosť, ktorá k tomu ešte v 19. storočí podporovala a udržovala sa i dedinskou i mestskou inteligenciou, bojujúcou za národné obrodenie. Všetko toto viedlo k tomu, že sedliaci nepoddávali sa v kroji vplyvu mesta ... ale udržiavali svoj kraj jako znak svojej stavovskosti a národnosti*²³⁴.

Autor ovšem tady neřeší zásadní otázku, proč se zdejší kraj udržel o několik desetiletí déle než ve většině oblastí Moravy, nemluvě o Čechách. Přitom i tady, jak zmiňuje L. Tarcalová, po první světové válce přichází období, kdy tradiční kraj postupně stále silněji absorbuje vlivy městské oděvní kultury²³⁵. Budeme-li dále pokračovat v Bogatyrevově pojetí, pak je možné předpokládat, že v takové situaci kraj ztrácí některé své funkce, ale zároveň, protože stále vykazuje značnou vitalitu, přibírá funkce nové. K těm patří vedle zvýšeného důrazu na reprezentativnost (spojenou se stále výraznějším zapojováním kupovaných esteticky působivých tkanin, krajek, stuh a dalších materiálů), funkce lokálně patriotická a rovněž politická funkce²³⁶.

Moravské kroje (samozřejmě ty v etnografických regionech) se utvářejí v napětí mezi těmito dvěma trendy. Na jedné straně snaha reprezentovat region a jeho lidovou kulturu, na druhé straně změna životního stylu a úzké kontakty s městem. A k tomu přistupuje zájem umělců a etnologů – ten je také reflektován, a nezůstává bez vlivu na oděvní kulturu.

Korálková aplikace zůstala v této situaci atributem výhradně svátečního a rituálního kroje, který se udržel nejdéle. Navíc se v něm mohla v plné míře projevit kreativita lidu v symbióze tradice a moderních vlivů včetně nových efektních materiálů a surovin. Korálky v tomto případě byly jedním z ukazatelů propojování prvků měšťanského vkusu a tendencí městské mody a slohového umění s lidovým oděvem, ale ani v tomto případě nešlo o bezduché přejímání, ale o originální využití nových výzdobných možností. Jako součást výzdoby svátečního nebo rituálního kroje korálková aplikace jednoznačně zachovala své estetické funkce.

Zároveň, jako součást kroje korálky nepochybně přispívaly k posílení role reprezentativní a spolu s tím se podílely i na novějším vnímání krajů v kontextu národně-politickém a regionálním.

Avšak s jejich rozšířením došlo k zajímavě metamorfóze, kterou jasně demonstrují moravské kroje. Na jedné straně snaha reprezentovat svůj region, svou kulturu a originalitu prostřednictvím kroje přispěla k vrcholným formám jeho výzdoby až tak, že místy dochází

²³⁴ Ibidem, s. 26 – 27.

²³⁵ TARCALOVÁ, L.: *Kroj na Uherskohradištsku*. Uherské hradiště, 2013. S. 16 – 17.

²³⁶ V době vytvoření nového samostatného státu kraj se stává – jako už vícekrát v historii – politickým symbolem.

k přebujelosti a přetíženosti. Je samozřejmé, že korálky zde sehrály nemalou roli (podobně jako na českých Blatech). Na druhou stranu, trochu paradoxně, v korálkové aplikaci na moravských krojích došlo více méně k unifikaci výzdobných technik a forem.

Aplikace skleněnými perličkami na krojových textiliích vždy respektovala, podobně jako výšivka, formu krojových součástí a přizpůsobovala se tradici a estetice regionu. Právě to podporovalo její rozmanitost. Avšak korálky se nejenom přizpůsobily předchozí tradici, ale přinesly i vlastní specifiku. Skleněné perličky a rokaj byly, na rozdíl od textilu a galanterie, výrobkem průmyslovým, sériovým, masovým, produkovaným jediným centrem.

Obr. 10. Tráčky vyšívané. 1930-1960. okres Uherské Hradiště, Nivnice. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-97464.

Obr. 11. Ženský sváteční kroj. Kolem r. 1925. Starý Tekov, Slovensko. Etnologické muzeum v Martině, expozice.

Korálky stejných druhů, typů, barev a kvality se zapojovaly do výzdoby v různých lokalitách na velkých teritoriích. U moravských krojů je to nejlépe prokazatelné vzhledem k jejich velké vitalitě a regionální pestrosti. Na jedné straně byla barevná paleta, schémata a způsoby výzdoby produkované místní lidovou tradicí, avšak na druhou stranu se místní vyšívačky přizpůsobovaly tomu, co jim nabízeli obchodníci. Například kombinace stejných druhů modrého a bílého rokaje nacházíme na krojích jak na Hané, tak i v okolí Uherského Hradiště, na Kyjovsku a kolem Brna (obr. 10). Levné, nepříliš kvalitní, ale jasně barevné a efektní „brokátové dvoukrátky“ nacházíme na krojích po celé jižní Moravě a na Slovensku (obr. 11). Stejně se v různých oblastech šířila popularita skleněných trubiček.

Nejobvyklejším dekorem se postupně stalo našívání tenkých květinových řetízku z drobného rokaje²³⁷.

V tomto procesu určitě hrají důležitou roli stále sílící vlivy města a městské módy, ale rovněž i nabídka různých podomních obchodníků. Mezuregionální kontakty rostou a mohou smazávat místní specifiku. K tomu přistupuje technická stránka věci. Sériově vyrobené korálky se mohou přišívat k látce jen určitým způsobem a mohou vytvářet motivy a kompozice podobných typů.

Snaha zachovat a prokázat originalitu a svébytnost kroje vlastního regionu naproti tomu inspirovala tvůrce ve snaze originalitu udržet a použít korálky jako jeden z komponentů místní specifické výšivky. Nové materiály, které tuto specifickou respektovaly, přispěly k oživení a “aktualizaci” tradiční výzdoby. Vznikl tak zajímavý paradox, kdy skleněný korálek, který je pro tradiční lidový oděv mladou novinkou, je najednou vnímán jako prvek, který posiluje funkce a symboliku, vkládanou do kroje na počátku 20. století.

Ačkoliv se korálková vlna přelila přes celou jižní Moravu, největší obliby se jim dostalo na Slovácku. To se projevilo jak v množství, v jakém byly korálky užívány, tak i v široké škále barev. Korálková aplikace se hojně uplatnila v úpravě hlavy, na lajblicích, kordulkách, zástěrách, pasech a jiných krojových součástech. Zajímavé kompozice korálkových vzorů nacházíme na Podluží v okolí Břeclavi, na Kyjovsku, na Uherskobrodsku a v okolí Uherského Hradiště, které L. Tarcalová považuje za největší a nejdůležitější z celé této skupiny²³⁸.

S odkazem na diferenciaci kroje podle Josefa Klvani třídí uherskohradištské kroje na čtyři typy, na polešovickou variantu, velehradsko-spytihněvskou, staroměstsko-jarošovskou a bílovickou. Autorka však nezapomíná zdůraznit, že toto třídění nebylo a není tak striktní, a jmenované čtyři typy se navzájem ovlivňovaly²³⁹.

Korálková aplikace doplnila jasný a bohatý uherskohradištský kraj delikátně a neporušila ani jeho dekorativní řešení, ani strukturu tradiční výšivky. V ženském kroji se setkáváme s korálky ve výzdobě kordulek a sukni. Jak uvádí L. Tarcalová: *“Na rukávce se braly v devadesátých letech 19. století vlněné kordulky jednobarevné cihlově červené, tmavě*

²³⁷ Příloha II, obr. 15 – 20.

²³⁸ Ibidem, s. 41.

²³⁹ *“Kroje na Uherskohradištsku Josef Klvaňa nazýval doľské a pokládal polešovickou variantu za nejpřívodnější, velehradsko-spytihněvskou, která se nosí v obcích odlehlejších od Uherského Hradiště, za hodně jednodušší a variantu staroměstsko-jarošovskou za nejparádnější. Odstín bílovický odlišuje v černě provedeném šňůrování na nohavicích a kordulách. Dnes víme, že některé farnosti mají skoro stejný kraj. Stalo se tak z důvodu možnosti většího vzájemného styku obyvatel, což umožnil právě kraj v oblasti Pomoraví”.* Ibidem, s. 41.

modré či zelené, oranžově červené, hedvábné, atlasové, většinou květované, bílé rozpíjaté, na přednici zdobené hedvábnou stuhou a stříbrnými portami ...”²⁴⁰. Tato stříbrná porta se velice rychle začala obohacovat flitry a drobným rokajem²⁴¹ a tímto způsobem se rokaj zřejmě dostal na uherskohradištské kordulky.

V první třetině 20. století dochází k výrazným změnám ve střihu kroje a zároveň kulminuje výzdobná funkce korálků v komplexu svátečního a rituálního oděvu. Drobný průhledný rokaj se našival spolu se stříbrnými flitry kolem průramků atlasových a brokátových kordulek. Okolo výstřihu na zádech se objevuje aplikace se stříbrnými skleněnými perličkami. Na sukních kolem dolního okraje vidíme stejný způsob výzdoby flitry, které jsou našité barevnou vlnou, a drobný transparentní rokaj.

Obr. 12. Kardulka chlapecká. Šardice. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 49. 272.

tvůrci. Ale tady jde již o 20. a 30. léta 20. století²⁴², dobu, kdy kroj byl převážně prostředkem pro reprezentaci, identifikaci s regionem a měl i národně-politické poslání.

Na Podluží a na Kyjovsku nacházíme více propracovaný typ korálkové aplikace, který se vyvinul na přelomu 19. a 20. století a udržel se v rozvinuté formě až do odkládání kroje v polovině 20. století (obr. 12). Charakteristickým jevem kroje těchto oblastí je mimo jiné uplatnění korálkové aplikace v mužském oděvu. Ve svých formách, materiálech a kompozici se korálková výzdoba na mužských vestách prakticky neliší od výzdoby na ženských

²⁴⁰ Ibidem, s. 107.

²⁴¹ MERTOŮVÁ, P., DRÁPALOVÁ, L., KONDROVÁ, M.: *Vyšivka, krajka a aplikace na tradičním oděvu*. Strážnice, 2013. S. 148.

²⁴² “Zástěry vyšívány pestrými vlnami známe již z konce 19. století, avšak hojně se rozšířily až v období třicátých let 20. století. Ženy tyto natisknuté ornamenty vyšívaly barevnou vlnou plochým stehem. ... Kromě trásní byla našitá na zástěře ještě stříbrná porta a v květech flitry k docílení pestrosti”. Ibidem, s. 69.

Obr. 13. Kordulka ženská (dívčí). Šardice. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 18. 257.

Je to nejvýraznější část výzdoby. Klasická varianta takové aplikace na kordulkách a lajblech sestává ze zvýrazněného středu zad, tenkého rámování průramků, horního a dolního okraje. Tenké řetízky z rokajových květin zakrývají tři švy na zádech a u dolního okraje tvoří cíp, od kterého řetízek postupně prochází kolem dolního lemu. Nahoře jsou stejným způsobem obkrouženy korálovým řetízem výstřih a průramky. Velice často aplikace přecházejí na přednici a obklopují nejen průramky, výstřih a dolní okraj, ale i přední švy. Jednou z variací je kompozice, kde centrální zadní švy jsou vyšívány přízí nebo dracounem a korálová aplikace je vedena kolem okraje a průramku. Tímto způsobem je na kordulce zvýrazněn centrální motiv z vytkaných velkých květin kontrastních jasných barev. Toto schéma se s minimálními variacemi objevuje jak v ženském kroji, tak i v mužském.

Základním prvkem podlužské a

kyjovské korálové aplikace je tenký řetízek, utvořený z malých květin, navlékaných z drobného rokaje (obr. 14). Zajímavá je technika této aplikace, kdy se řetízek

Obr. 14. Vesta chlapecká. Moravská Nová Ves. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 49.940.

živůtcích. Analogické vzory korálové aplikace nacházíme v příhraničních oblastech Slovenska, což je celkem logické vzhledem k blízkosti krojových forem²⁴³.

Nehledě na rozmanitost střihů, látek a barevných kombinací, je korálová aplikace na lidových textiliích těchto regionů podřízena stejnému typu kompozice. Hlavní bohatství aplikace je soustředěno na zádech živůtků (obr. 13).

²⁴³ *Etnografická oblast Podluží, ležící při hranicích Moravy, Slovenska a Rakouska, byla v minulosti národnostně dosti různorodá, z čehož badatelé odvozovali svébytnou podobu zdější oděvní kultury. ... Z dnešního pohledu se jako mnohem důležitější jeví vztah k západnímu Slovensku, s nímž má oblast společné střihy i vzhled některých oděvních součástí. (ŠIMŠA, M.: Lidový oděv na Moravě. Katalog výstavy. Strážnice, 2014. S. 50).*

postupně tvoří našíváním korálků na podklad, ale přitom vypadá jako celistvá navlékaná stuha. V korálkových aplikacích krojových součástek na Kyjovsku a Podluží se používá většinou transparentní drobný kulatý rokaj, často s probarveným vnitřním otvorem, bílých, modrých, růžových nebo béžových odstínů. V aplikacích se setkáváme s používáním jenom jednoho tónu nebo kombinací maximálně dvou až tří odstínů rokaje. Větší množství barev korálků na mužských a ženských kordulkách a lajblech je spíše výjimkou než pravidlem. Tato barevná jednoduchost rokajové aplikace je podřízena celkovému stylu už tak velmi barevného oděvu, kde základem jsou pestré ornamentálně vzorované látky s velkými vytkanými nebo vyšitými květinovými vzory, hedvábné stuhy a složité prýmky z lesklých hedvábných a kovových šňůrek.

Typickým doplňkem korálkové aplikace, stejně jako i v jiných regionech, jsou stříbřité, zlatavé a někdy i barevné flitry. Mnohem větší roli než v jiných regionálních krojích hrají v dekoru podlužských a kyjovských kordulek sekané rokajové skleněné trubičky. Jestliže v jiných oblastech jsou jen doplňkovým materiálem pro zvýraznění výšivky nebo vzoru, zde se stávají nejvýraznějším elementem dekoru. Trubičky se našívají podle stejného schématu, jako aplikace z kulatého rokaje. Lemují švy na zádech tak, aby napodobovaly křížkový steh,

Obr. 15. Živůtek ženský. 30. – 40. leta 20. století. Podluží. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 51.853.

rámují okraje a průramky. Na oděvních součástech se setkáváme jenom s transparentními zlatavými a stříbřitými trubičkami. Používají se tradičně s ažurovými prýmky, a mezi sebou se spojují transparentním rokajem, což má nejenom dekorativní, ale i praktickou funkci. Chrání tak nitě proti oříznutí ostrými hranami trubiček a prodlužují tak životnost vzoru i celé kordulky.

Mezi dalšími druhy korálků na kyjovských a podlužských kordulkách nacházíme také umělé mačkané perličky (obr. 15). Na rozdíl od chodského nebo blatského kroje, kde se velké foukané a mačkané korálky objevují výhradně v úpravě hlavy, hlavně korun nevěst, věnečků družiček a podobně, v této jihomoravské oblasti umělé stříbřité perličky zasáhly i jiné součásti kroje. V kombinaci s kulatým rokajem nebo skleněnými trubičkami tvořily kulaté a oválovité stříbřité perličky specifický dekor.

Shrnutí

Jak vidíme, tam, kde lidový kroj překročil hranici 19. a 20. století a udržel se do meziválečného období, korálky se organicky zapojily do komplexu lidového oděvu a jeho výzdoby. V oblastech, kde do této doby, jak naznačil například už J. Klvaňa, lidový kroj již úplně zanikl nebo se zachovaly jen jeho zbytky, můžeme o korálcích mluvit už pouze v kontextu městské módy a revitalizačních tendencí.

Přestože na Moravě existovalo mnohem větší bohatství krojových typů a forem, než byly oděvy uvedených regionů, korálková aplikace se, jak se zdá, v jiných oblastech neujala nebo nebyla natolik výrazná, aby bylo možné formulovat relevantní závěry a generalizovat vývojové tendence. Jednou z hlavních příčin této situace je nepochybně dřívější odkládání kroje a nahrazování městským oděvem.

III. 2. Blatské textilie jako korálkový unikát

Blatské pleny patří k nejvýznamnějším součástem regionálního lidového kroje, které demonstrují bohatství a výraznost korálkové aplikace. Od konce 19. století, kdy zaznamenáváme zvýšený zájem o lidovou výšivku a oděv, a kdy se rozšiřují muzejní i soukromé sbírky, je blatský kroj v centru zájmu veřejnosti a je i předmětem výzkumu v pracích odborníků. Paradoxní však je, že přes tento zájem se právě to nejtypičtější, čím blatská výšivka vyniká – korálková aplikace, nedočkala odborného zájmu a literatura o ní prakticky neexistuje.

Korálkovou aplikaci na textiliích z jižních Čech lze hodnotit, pokud odhlédneme od klasických funkcí v rámci tradiční lidové kultury, i jako vysoce esteticky působící unikátní artefakt, ve kterém se na přelomu 19. a 20. století propojily konzervativní lidová tradice a vlivy nového času.

Svého vrcholného rozvoje dosáhl blatský kroj poměrně pozdě, až kolem poloviny 19. století, ale udržel si plně své funkce i vysokou estetičnost velmi dlouho²⁴⁴. Jako důležitý prvek ženského svátečního oblečení se pleny na Blatech v některých případech u nejstarší generace užívaly až do poloviny 20. století, i když kroj v této době už dávno vymizel. Korálky se tedy zachovaly jako typická a značně originální výzdoba i na těchto zcela rudimentálních zbytcích zanikající tradice.

Podmínky pro vznik a rozvoj korálkové výšivky v tomto jihočeském regionu byly způsobené řadou zvláštností oblasti, a to jak přírodních, tak i ekonomických, kulturních a historických. Podle J. Langhammerové, která zkoumala tento kraj v komplexu projevů lidové kultury: *“Rozsáhlý jihočeský region zůstal – na rozdíl od řady jiných krajů České republiky – v 19. a částečně i ve 20. století poněkud stranou prudkého průmyslového rozvoje. Vazba na vlastnictví půdy a selské zázemí rodin zde v minulosti udržovaly tradiční formy zemědělství, vesnických řemesel a dovedností, usměrňovaly do značné míry spojitosti rodinné, společenské a kulturní. ... Střed země s úrodnou půdou poskytoval náležitě podmínky k rozvoji zemědělství, zejména po zrušení nevolnictví, kdy se mohla plně rozvinout selská mentalita s důrazem na rustikální bohatství”*²⁴⁵.

²⁴⁴ ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Lidový oděv v Čechách 19. století*. Praha: SPN, 1984. S. 91, 161.

²⁴⁵ LANGHAMMEROVÁ, J.: *Jižní Čechy: kraj – lidé – tradice*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. S. 6.

Je velmi pravděpodobné, že nejméně část jižních Čech se značným ekonomickým potenciálem, tedy právě oblast Blat, vytvořila rámec pro vznik svébytných projevů lidové kultury jak v architektuře, tak i v oděvu.

Nejtypičtějším rysem blatských textilií je právě korálková aplikace, která zrcadlí bohatství kraje. Skleněné korálky, podobně jako řada dalších doplňků a materiálů, patřily ke kupovaným komoditám, bylo třeba do nich investovat a byly tedy chápány i jako prestižní záležitost a vysoce hodnoceny jak ve smyslu materiálním, tak i estetickým i v okruhu svých uživatelů. To je další charakteristika regionu. Korálková aplikace je mimo jiné zřejmě chápána jako symbol bohatství svých nositelů (respektive nositelek). Starší klasická bavlněná a hedvábná výšivka, jakmile se objeví nový relativně dostupný efektní materiál, přestává vyhovovat.

Kromě tohoto sem přistupují i další faktory, především zdokonalení technologií výroby korálků, což na konci 19. století způsobilo pokles jejich ceny, a obliba korálkové výzdoby a šperků jako součást kosmopolitních módních trendů, populárních mezi všemi vrstvami obyvatelstva. Barevný rokaj vysoké kvality však zůstával

materiálem relativně drahým. Doklady blatských textilií, uložených v muzejních kolekcích, demonstrují převážně

Obr. 16. Kroj dívčí. Blata. 2. pol. 19. století. Blatské muzeum v Soběslavi, expozice.

Obr. 17. Plena. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 136 N.

korálkovou aplikaci s nejdrobnějším českým rokajem, který v ten čas dorazil na trh. Nejenom na plenách, ale i na zástěrách, šátečcích do ruky, košilkách apod. se setkáváme se vzory kvalitní produkce jabloneckých dílen (Obr. 16). Pro podporu vlivu ekonomických a sociálních podmínek na vznik fenoménu blatské korálkové aplikace svědčí i ten fakt, že drahé korálky vidíme i na těch nemnohých kusech textilií, kde

mistrovství vyšivačky bylo mnohem nižší než kvalita materiálu²⁴⁶.

Další podmínkou vytvoření nového typu dekoru v krojích regionu je udržování tradičních dovedností, především výšivky, se všemi nuancemi technologických znalostí. Udržování tradičních forem lidové materiální kultury bylo podporováno zájmem (amatérských) etnografů, muzejních pracovníků, sběratelů, publicistů a podobně. V takových podmínkách byl zánik lidové kultury výrazně zpomalen. Tento proces ještě posílily výstavní expozice jihočeských Blat na Zemské Jubilejní výstavě v roce 1891, kde v expozici české chalupy byla instalována blatská světnice s figurínou v blatském kroji²⁴⁷, a na Národopisné výstavě československé roku 1895²⁴⁸.

Živá lidová tradice a ekonomické a sociální podmínky způsobily propojení řady faktorů, které umožnily rychlé a kreativní zapojení nového druhu výzdoby do tradičních krojových forem. Jiřina Langhammerová píše: *“Skladba blatského kroje i jeho forma je starobylá, ale rozvinutá do bohatých tvarů, vzorů výšivek a kultivované barevnosti. Dominuje v něm kombinace zelené, žluté a sytě růžové barvy. Zelená je na vlněných kusech ženského i mužského oblečení ..., žlutá na mužských kalhotách z jelení kůže, v kombinaci s červenou pak tvoří nesčetné variace ornamentálních výšivek na bílém plátně ženských zástěr, plen na hlavě, košilkách i mužských košilích”*²⁴⁹. Tyto barevné kombinace byly přeneseny do koráلكové aplikace, ve které během její celé evoluce dominovaly syté červené, žluté, modré a zelené barvy.

Souhra specifických okolností tak vytvořila podmínky nejen pro prodloužení života, ale dokonce i pro další vývoj skutečně originální regionální lidové výzdoby. Je to zcela unikátní koráلكový dekor nejen v rámci jižních Čech, ale zřejmě i v mnohem širším evropském měřítku. Koráلكová aplikace je typická pro pleny, rouchy, vínky, zástěry i šátečky do ruky a částečně se vyskytuje i na dalších oděvních součástkách, například košilích. Jako u většiny výzdoby lidového kroje se aplikace z koráلكů vyskytovala převážně na svátečním a obřadním oděvu, což přirozeně vyplývá z funkčnosti jednotlivých součástek.

V propojení vysoké estetičnosti a funkčnosti dosahuje blatská plena vrcholného vývojového období téměř dokonalosti. Výšivka koráلكy, rokajem, přizdobování penízky a flitry, demonstrovala především sváteční příležitost a mohla být chápána i jako projev

²⁴⁶ Což demonstrují, například, některé pleny z fondu Blatského muzea v Soběslavi (Příloha II, obr. 21 - 23).

²⁴⁷ ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Česká chalupa na Zemské Jubilejní výstavě 1891 v dobových dokumentech*, Paginae Historiae, č. 10, 2002. S. 293.

²⁴⁸ BROUČEK, S., PARGAČ, J., SOCHOROVÁ, L., ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Mýtus českého národa, aneb Národopisná výstava československá*. Praha: Littera Bohemica, 1996. S. 65-68.

²⁴⁹ LANGHAMMEROVÁ, J. *Jižní Čechy: kraj – lidé – tradice*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. S. 16.

bohatství. Aplikace z těžkých korálků a skleněného rokaje měly za následek až překvapivě velkou váhu pleny. Už samotný textilní podklad představoval úctyhodnou plochu plátěné tkaniny. Váha některých plen dosahovala až několika kilogramů a pochopitelně svou nositelku obtěžovala a nutila ji ke zvláštnímu držení hlavy a chování²⁵⁰.

Rozvoj aplikace z korálků na blatských textiliích může být považován za jeden ze znaků vrcholného rozvoje regionální textilní a oděvní kultury ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Je to období, kdy se zde upevnila typická motivika a barevnost, kdy svého vrcholu dosáhla originalita v kompozicích, a kdy vyšivačky prakticky dokonale zvládly technickou stránku provedení. Někteří autoři, například právě J. Langhammerová, vidí v motivech a kompozicích blatské výšivky podobný inspirační zdroj jako v architektuře, tedy tvůrčím způsobem zvládnuté barokní formy. Blatská výšivka však vykazuje větší formální bohatství a nepochybně v ní lze nalézt i odlesky klasicismu, a to jak v motivice, tak i v pastelovém barevném provedení. Podobné úvahy navíc jen potvrzují originální a tvůrčí

Obr. 18. Zástěra. 1. pol. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 1217 N.

například zástěra z fondu Blatského muzea v Soběslavi (obr. 18)²⁵¹. Neexistence artefaktů ze staršího období, ikonografických pramenů, stejně jako archivních dokladů, neumožňuje určit

přístup autorek, protože jim o žádnou slohovou čistotu nešlo. Dokonalé sladění materiálů, formy, obsahu i funkce s vysokým estetickým účinkem zároveň signalizuje, že další vývoj už bude postupovat opačným směrem, k odkládání a zániku kroje.

Nejstarší vzory blatského textilu z muzejních kolekcí, na kterých se objevují aplikace skleněným rokajem, jsou datované první polovinou 19. století. Jednou z takových je

²⁵⁰ J. Langhammerová o těchto zvláštnostech píše "Jestliže jsme u mládeže spojovali kroj s tanečním projevem, u kroje vdaných žen úprava hlavy často ovlivňovala pohyb směrem k důstojnosti projevu. Stylu, který ženy plně vychutnávaly jen v čase svátku Kráčely a hlavou vztyčenou, pohupující bání těžkých sukni a nesouce hlavu tak, aby se vázání těžké pleny nesmeklo" (LANGHAMMEROVÁ, J. *Jižní Čechy: kraj – lidé – tradice*. Praha, 2011. S. 61.)

²⁵¹ Z muzejního katalogizačního popisu vychází, že zástěra byla koupená od paní Maryškové z Nových Hradů v roce 1972 a určená V. Prokešovou, odbornou pracovnící muzea v roce 1973. "Zástěra z bílého, řídkého tenkého plátýnka, vyšitá růžovou a bílou bavlnkou, žlutavou přízí, přizdobená korálky a penízky. Výšivka věnečková se dvěma cestičkami – dolní cestička složena z velkých jirín s růžovými a bílými středy, propletená esovitými větvičkami přerušovanými velkým dírkovým listem s vnitřním květem. Druhá cestička střídá věneček se dvěma modrými a dvěma červenými kvítky a čtyřmi zelenými oválnými motivy s dírkovým a penízkovým středem. Tři řady kolmo stavěných větviček k věnečku, jedna středová růžička a kolmo dva modré kvítky, opět tři řady

přesný čas kdy se korálky v blatském kroji vyskytly poprvé. Začátek a první polovinu 19. století můžeme s jistou tolerancí považovat za dobu, kdy se korálky a rokaj stávají součástí výzdoby lidových textilií regionu.

Přesně datované artefakty z tohoto období jsou muzejní raritou²⁵². Avšak i určování z muzejních katalogizačních popisů musíme přijímat velice opatrně. Na jednu stranu, vzhledem ke specifické skleněných korálků jako výzdobného materiálu a fungování krojů v lidové kultuře, mohlo docházet i k jejich pozdějšímu zapojení do starších krojových součástí. Na druhou stranu muzejní katalogizační popisy jako pramen datování nejsou bezchybné a při jejich zkoumání dochází k dalším otázkám o původu artefaktu.

Například, když se obrátíme k již zmíněné zástěře, zůstává nejasný materiál z kterého je ušita (označeno, že je to “tenké plátýnko” a není jasné, zda lněné nebo bavlněné), což by mohlo napomoci k přesnějšímu datování. Zpochybnit by bylo možno i blatský původ²⁵³, byť motivika a kompozice vzoru blatská nepochybně je. Vzhledem k tomu můžeme považovat zmíněnou zástěru za doklad z první poloviny 19. století jen s velkou opatrností.

Avšak z hlediska dekorativního je zástěra zajímavým exemplářem, v jehož výzdobě se propojuje několik různochasových vrstev vyšivací tradice. O starších blatských zástěrách se D. Stránská zmiňuje následovně: “... k nejstarším počítám zástěry s poházenými barevnými kvítky; někdy mají věncový okolek podle krajů, někdy širší vodorovný pás, někdy jsou motivy tak veliké, že samy stačí k výzdobě. Některé jsou provedeny barevnou bavlnou na tenoučkém bílém barevném tintuchu, ale většinou jsou vyšity barevným hedvábím nebo bavlnou na bílém kamrtuchu. Nejhojnější jsou “cestové” zástěry s vodorovnými pruhy čili “cestami” rozličných drobnějších ornamentů, které byly někdy vyšívány i bíle ...”²⁵⁴.

Především na tomto dokladu blatského textilu vidíme tvoření ornamentální kompozice propojením elementů několika stylů a technik výzdoby. Základní vyšivka je provedena tradiční jednobarevnou karmazínovou bavlnkou, která je typická pro starší blatské textilie²⁵⁵. Bílou bavlnkou jsou zpracované okraje dírkových vzorů. Kompozice a rozdělení plochy zástěry na vodorovné “cestičky” také můžeme vnímat jako projev starší tradice, a stejně tak i

kolmo stavěných větvíček k dalšímu věnečku. Cestičky od sebe odděleny hrubší 4 cm širokou krajkovou vložkou, pod límcem vyšitá srdíčka, květy a čtyři obloučkovitě zdobené pásy, vše volně v prostoru /pravděpodobně dodatečně vyšito/ Kolem zástěry okroužkované zuby, v zubu dírkový list s květem a v počátku zubu červená vyšivka. ... Lokalita: Blata, 1 pol. 19. století”, Inv. číslo 1217 N.

²⁵² Například, J. Langhammerová ukazuje na to, že reálné doklady krojů pochází zhruba z 20. až 30. let. 19. století a byly nošené ještě do poloviny století (LANGHAMMEROVÁ, J.: *Lidové kroje z České republiky*. Praha, 2001. S. 94).

²⁵³ Majitelka zástěry, jak je uvedeno v katalogizačním popisu, je z Nových Hradů.

²⁵⁴ STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje v Československu. Díl. I. Čechy*. Praha, 1949. S. 177.

²⁵⁵ ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Lidový oděv v Čechách 19. století*. Praha: SPN, 1984. S. 162.

velké dírkové květy a lístky. Velké kulaté “jiřiny” a listy ve spodním pásu, propletené tenkými větvičkami, připomínají zjednodušené barokní růžice. Drobný rokaj na dolní “cestičce” zástěry funguje jako výrazná kontura, která obkružuje bavlnkou vyšíty dírkový střed. Kolem velkého květu je vyšíty úzký lem z drobného modrého rokaje. Dírkované listy jsou rámované stejně červeným a šedým rokajem. Mezi nimi procházejí tenké větvičky z tmavě zeleného rokaje s lístečky, které jsou vyšíty červenou bavlnkou. Vzor pod samým límcem zástěry, složený ze srdíček a květů, je vyšíty jenom bílou a červenou přízí s flitry. Místo korálek je zde tenká obloučkovitá výšivka červenou nití.

Vedle toho další elementy ornamentální kompozice jako věnečky, vyplněné většinou rokajem, již patří k vlivům pozdějšího času. Korálkové věnečky z horního pásu se inspirojí klasickými empirovými věnci. Na horní “cestičce” je charakter korálkové aplikace na věnečkách celkem odlišný. Zásadní je, že poměr bavlněné výšivky a korálek se mění. Barevného “šmelcu”²⁵⁶ přibývá a tři velké centrální věnečky jsou vyplněné hlavně korálkovou aplikací. Kromě toho se našitím skleněného rokaje tvarují i ostatní drobné elementy ornamentu, jako kvítky a tenké vlnovité větvičky. V tomto pruhu se nitky s navlečeným rokajem kladou klikatě a takovým způsobem, aby se tvořily vysoké hustě našité sloupky, smyčky a široké víceřádkové

vlnité kontury. Tady už bavlněná příze funguje jako doplněk korálkové aplikace, který zvýrazňuje a doplňuje vzor a jeho kompozici tam, kde nestačí vlastnosti korálek. V koloristickém pojetí zástěra představuje exemplář jasného barevného dekoru. Červená příze ve spojení s tmavozeleným,

Obr. 19. Zástěra. Kolem r. 1945. Blata, Mažice. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 1266 N.

modrým a žlutým rokajem tvoří zářivé, ale nenáročné harmonické barevné provedení. Tmavě červené a šedé

korálky jenom zdůrazňují hlavní barevný poměr. Na bílém plátně zástěry díky spojení jasných kontrastních barev a různě velkých ornamentálních prvků a textur vzniká pestrobarevná rytmická kompozice.

²⁵⁶ Jeden z názvů drobných skleněných korálek.

Když porovnáme zástěru s analogickými vzory textilu z doby kolem poloviny 19. století²⁵⁷ a zrekonstruované ornamenty tohoto období²⁵⁸ (obr. 19.), uvidíme, že ještě zachovávají archaičtější rysy díky jednobarevné červené výšivce a zjednodušeným robustním květům. Avšak empirové věnečky a charakter koráلكové aplikace v provedení ukazuje na pravděpodobně pozdější původ, než je uvedeno v muzejním katalogu, a to ne dříve než z poloviny 19. století. Stejné motivy věnečků vyšitých rokajem nacházíme také na zástěrách

Obr. 20. Zástěra. Pol. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 1231 N.

od poloviny 19. století, avšak na textiliích pozdějšího času ustupují a místo nich začínají dominovat velké květinové vzory prokládané výšivkou na tylu (obr. 20).

Pro podporu tohoto časového vymezení svědčí i to, že v tomto období dochází k dalším změnám blatských zástěr. Jak ukazuje I. Štěpánová: *“Bílé vyšité fěrtochy se začaly*

*všeobecněji nosit až v 50. letech. V severní oblasti Blat byly hodně ovlivněny zástěrami táboorskými, na Třeboňsku se, podobně jako na plenách, rychle ujímaly tylové výplně a jemné mřížky”*²⁵⁹.

Koráلكová aplikace rychle zasahuje i do těchto nových tendencí. Je pochopitelné, že malé množství dochovaných artefaktů z první poloviny 19. století a nepřesnost jejich datování neumožňuje dělat jakékoliv závěry ohledně vývoje koráلكové aplikace na začátku 19. století. Avšak když se obrátíme k textiliím z pozdějšího, ale časově blízkého úseku, to je kolem poloviny 19. století, kterých máme již více, můžeme se na základě jejich analýzy s patřičnou dávkou opatrnosti pokusit o generalizaci a formulovat základní rysy koráلكové aplikace, které se utvořily k polovině 19. století.

Především je nutno konstatovat, že koráلكová aplikace na blatských textiliích se rozvíjela jak v souladu s tradiční barevnou výšivkou, tak i v těsném propojení s novou bílou empirovou výzdobou. Tam, kde jasnost a barevnost skleněného rokaje nebyla potlačena

²⁵⁷ Zástěra s fondu Blatského muzea v Soběslavi (Příloha II, obr. 24).

²⁵⁸ Zajímavým vzorem takové rekonstrukce je zástěra s blízkou ornamentální kompozicí s fondu Blatského muzea v Soběslavi inv. č. 1266 N (obr. 19). Podle popisu zástěra je vyhotovena v roce 1945 na kurzu pořádaném B. Šotkovou ve Veselí nad Lužicí podle vzoru ze staré zástěry Maříkových, sedláka z Mažic, kde některé části byly změněné.

²⁵⁹ ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Lidový oděv v Čechách 19. století*. Praha: SPN, 1984. S. 163.

barvami příze, se korálková aplikace vyvinula v osobitý typ dekoru s charakteristickými rysy, technickými zvláštnostmi a vyjadřovacími prostředky. Na druhou stranu musíme pamatovat, že Jihočeská Blata nejsou homogenní region. V širším pojetí jde o dosti různorodou oblast s několika podoblastmi, kde lidový kroj měl své regionální rysy, rozvíjel se v odlišných podmínkách a šel různými vývojovými cestami²⁶⁰. Je celkem logické, že během vývoje docházelo k vzájemnému ovlivňování krojových typů a jejich výzdoby. To se projevovalo i ve specifice korálkové aplikace, která zároveň tvořila jednou z regionálních specifíků. Takže,

Obr. 21. Plena. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 27 N.

nehledě na regionální blízkost, vykazuje rokajový dekor zvláštní charakteristiky na vlastních blatských plenách a zástěrách (z okolí Soběslavi a Veselí nad Lužicí) i na třeboňských a tábořských (kozáckých) textiliích²⁶¹.

Na blatských krojových součástkách vidíme kolem poloviny 19. století rozdílné přístupy ke korálkovému dekoru na “barevných” a “bílých” textiliích. V tomto období se většinou preferovala bílá výšivka především na zástěrách, zatímco na velkých plenách z okolí Soběslavi převažuje tradiční barevný

dekor vlněnou přízí a hedvábím. Skleněný rokaj se začleňuje do obou typů, ale slouží k různým účelům a vykazuje různé efekty a dekorativní přístupy. Na

textiliích s bílou výšivkou vidíme tenké obloučky z drobného rokaje jasných sytých barev (zpravidla jde o čtyři až pět základních barev). Naproti tomu se na pestře vyšívaných plenách paleta korálek omezuje na jednu – dvě barvy. Rokaj i tady většinou slouží k rámování

²⁶⁰ “V širším kontextu se však blatská krajina rozkládá po obou stranách toku Vltavy a má své další podoblasti. Její hlavní část, zvaná lidově pšeničná Blata nebo též bohatá Blata, se nachází na pravé straně od toku Vltavy, při řece Lužnici mezi známými městy Soběslav a Veselí nad Lužnicí. V jihovýchodním cípu, kolem Třeboně, leží rybníkářská třeboňská Blata, na východě se rozkládá někdejší panství Jindřichohradecké ... Na západní straně ... je poněkud chudší oblast kolem Netolic ... Na jihu blatské území dosahuje k Českým Budějovicím, na severu pak přiléhá k regionu bechyňskému a tábořskému.” (LANGHAMMEROVÁ, J. *Jižní Čechy: kraj – lidé – tradice*. Praha, 2011. S. 13)

²⁶¹ O přesných hranicích této oblasti mezi badateli dochází k rozporům. I. Štěpánová o vymezení hranic mezi Blaty a Tábořskem píše: “Na jihu je možné hranici s Blaty vymezit přesněji. V tomto místě dochází ke styku dvou, do jisté míry dost odlišných oblastí, jejichž různorodost si obyvatelé sami uvědomovali, přičemž právě oděv zde nabývá znaku příslušnosti ke Kozácku – Tábořsku nebo k Blatům – Soběslavsku. Přirozená hranice mezi dvěma geograficky a ekonomicky odlišnými oblastmi byla po roce 1750 posílena ještě hranici správní, oddělující nově vzniklý Tábořský a Budějovický kraj.” (ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Lidový oděv v okolí Tábora*. Tábor 1995. S. 28).

vyšitých ornamentů, ale kombinuje se s barevnou přízí a zvýrazňuje dekorativní provedení výšivky (obr. 21).

Na těchto dokladech vidíme, že nejde ještě o samostatnou korálkovou výšivku. Ještě se nevytvořil její zvláštní “umělecký jazyk” a formy výrazovosti korálků jsou ve stadiu formování. Vedle toho však, jak vidíme, korálky v kompozici této výšivky už nepůsobí jako cizorodý nebo později přidaný prvek, jsou už adaptovaným materiálem organicky zapojeným do lidového výtvarného projevu.

Skupina plen ze sbírky Blatského muzea v Soběslavi datovaná podle muzejních popisů 19. stoletím demonstruje velice různorodé vzory korálkové aplikace. Nacházíme v ní exempláře dosti odlišné v principu dekorativního provedení, od archaičtějších přístupů, připomínajících “rané” textilie z poloviny 19. století, ke zralým kompozicím, které se vyvinuly na konci století. Zároveň na plenách z této skupiny můžeme sledovat i variace slohových inklinací, realizovaných prostřednictvím barvy a ornamentální motiviky. V barevném provedení výzdoby plen se setkáváme jak s barokizující jasností barev, tak i s příklonem ke klasicistické zdrženlivosti a střídmosti tónů a barevných kombinací. Fakticky jde o vzájemné propojování prvků barokového stylu, rokoka a klasicizmu, které se tu setkávají ve specifické symbióze, vlastní lidovému výtvarnému projevu.

Uvedené artefakty, jak už bylo řečeno, jsou datované celým 19. stoletím. Je to dlouhý časový úsek, během kterého krojové součástky a jejich dekor procházely značnými změnami. Ale vzhledem ke specifice dokladů je jasné, že určit přesné datování konkrétních artefaktů je velice problematické. Když rezignujeme na přesné časové určení, budeme moci důkladněji prozkoumat stylistiku dekoru plen a na jejím základě vyčlenit charakteristické typy korálkové aplikace. Na základě charakteristik, které z analýzy vyplynou, se budeme moci pokusit o vytvoření přibližné chronologie vývoje korálkové aplikace.

Z plen, které tvoří soubor textilií vágně datovaných v muzejním katalogu 19. stoletím můžeme vyčlenit textilie, které v sobě nesou ještě archaické rysy starší blatské výšivky, jak

Obr. 22. Plena. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 25 N.

ve zdrženlivém koloritu jedno až dvoubarevné výšivky červenou karmazínovou, fialovou nebo bledě růžovou přízí. Rokaj se do nich zapojuje jen delikátně. Slouží pouze k rámování

robustních blatských růžic a i jeho barvy jsou většinou vybrané tak, aby tvořily jemně nuancované odstínění bavlněných a hedvábných vzorů²⁶². Zřejmě tady jde o to, co lze nazvat stylem nebo celkovým pojetím regionální výšivky, která v sobě nese stopy starších prvků ze začátku 19. století jak v barevném tak i v ornamentálním řešení (obr. 22).

Proměny dekoru vystihl, samozřejmě z dobového pohledu, František Lego: „... *staré výšivky blatské nebyly tak nádherné jako pozdější. Nejstarší vyšívání blatské bylo po výtce jednoduché; nebylo na něm tolik barev pestrých, nýbrž bylo pravidelně jednobarevné. Staré tyto výšivky byly obyčejně červenou přízí vyšívány. Za to vyniká na něm ornamentika forem ušlechtilějších a dokonalejších. Později nastal ve vyšívání přepych, barva a světelné efekty počaly převládati nad formou, tak že formy ornamentálně počaly se i kaziti*“²⁶³. Tady se dokonce dají vycítit ještě i ohlasy renesance. Klasicismus, stejně jako renesance, se inspiruje antikou. Lidový tvůrce čerpá „napříč“ uměleckými slohy a zachází s nimi velmi volně, takže se mohou potkat v jedné kompozici. Stejně volně nakládá i s barevnou škálou, takže vznikají originální vzory, které mají svou vlastní estetickou kvalitu, nezávislou na slohovém umění. Lego tady vlastně mluví o artefaktech, které ještě „dýchají renesancí“ a jsou znovu posíleny klasicizmem. Podobné přístupy můžeme najít i na zmíněných plenách. Přičemž korálková aplikace, když ji budeme chápat jako neoddělitelnou součást celistvé ornamentální kompozice, vystupuje jako prvek, který je bližší nikoli barokizující, ale klasicistické tradici. V některých případech jde o velmi výrazné kontrastní postavení korálek v ornamentální kompozici (obr. 23).

Obr. 23. Plena. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 23 N.

Na jiných dokladech plen s jednobarevnou výšivkou koráleků přibývá a barevné řešení dekoru se stává zářivější. Velice oblíbený je způsob rámování karmazínových ornamentů nejčastěji modrým rokajem, občas s přidáním malého množství korálek jiných barev,

²⁶² Takovou variantu dekoru demonstruje například plena prezentovaná v expozici české lidové kultury Národopisného muzea v Praze, datovaná polovinou 19. století. Pleny z fondu Blatského muzea v Soběslavi (Příloha II, obr. 25, 26).

²⁶³ LEGO, F. *Ornamentika na blatském vyšívání lidovém*. Český lid, 1899, č. VIII. S. 17.

například tmavě zelené a žluto-zlatavé²⁶⁴. Jako příklad podobného propojení tradiční vyšivky a aplikace mohou sloužit další velké pleny²⁶⁵ ze soběslavské sbírky, patřící podle katalogizační karty k 19. století. Nemůžeme tvrdit, že tyto vzory patří ke starším kusům. Pravděpodobně jde o již pozdější doklady z doby kolem poloviny 19. století a pozdější. Avšak na jejich příkladech je dobře viditelný přístup ke korálkové aplikaci jako k ještě pomocnému, ale důležitému prvku dekorativního systému.

Výrazným příkladem takového přístupu je velká plena s inventárním číslem 22 N (obr. 24). Celá vyšivka je provedená plným stehem sytě červenou bavlnou s příměsí zlatavého púleného hedvábí a konturovaná řadou modrých a zelených korálků. Plena reprezentuje variantu barokizující výzdoby s dvoudílnou kompozicí z typických “blatských” růžic, větviček, listů a malých květin, která vyplňuje celou plohu bílého plátna²⁶⁶. Nemůžeme tady pominout technické provedení, které je dost nedbalé, hrubé. Technika vyšivky je nedokonalá a v tomto smyslu je prokazatelné, že

Obr. 24. Plena. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 22 N.

celkové estetické vyznění pleny zachraňuje sytá barevnost, které je dosaženo především díky našitým korálkům. Korálky zde mají určitě pomocnou roli, odstiňující sytou karmínovou, ale jednotvárnou barvu příze. Uprostřed centrální kompozice ze čtyř velkých blatských růžic vidíme malou korálkovou kytici, utvořenou se tří květinek na rozvětveném stonku ze zeleného rokajle. Kvítky jsou plně vyšité modrým rokajem, střed každého je vyplněn rokalem růžovým a každá květinka je obklopena dvěma řadami zlatavých korálků. Tento detail ornamentu je centrem celé kompozice.

Důležité je se obrátit pozornost i k technologické stránce provedení korálkové aplikace centrálního květinového motivu. Většina aplikace na pleni je vyplněná jednoduchým přizdobováním nití s navlečenými korálky, kladené jako kontura podle formy vyšitého motivu

²⁶⁴ Stejně druhy rokaje nacházíme na textiliích z poloviny 19. století, avšak nemůžeme tento fakt přijímat jako doklad k upřesnění datování soběslavských plen. Rokaj zmíněných druhů byl používán na Blatech během celého 19. století a navíc se s ním ještě setkáváme na aplikacích první poloviny 20. století.

²⁶⁵ Příloha II, obr. 27 – 28.

²⁶⁶ Vedle prvků, které jsou volně inspirovány barokem, je uprostřed spodní části cípu pleny i “empirový” květinový košíček. Vyšivačka motiv nepochopila, a jeho forma je jen hrubě naznačena.

ornamentu. Kytice je vytvořena také přidáváním rokaje navlečeného nitku, která je pokládána složitějším způsobem, tak, aby vyplňovala celou plochu každého lístku. Uprostřed každé květinčky vytváří nitka s navlečenými korálky spirálu, která pokrývá šestihranný střed. Kontury kompozice lemují zlatavé korálky upravené do obvyklého dvořadého rámování. Prokazatelným faktem lákavosti a popularity korálků je i sama skutečnost jejich zařazení do výzdoby této pleny. Jak už bylo řečeno výše, technologie výšivky přízí je hodně ledabylá, skoro jako práce dítěte, které se učí vyšívat. Avšak korálky pravděpodobně zvyšovaly její hodnotu, nehledě na kvalitu práce, i její reprezentativnost.

Jak v ornamentu, tak i v barevném provedení se v řadě podobných plen setkáváme s typickou barokizující kompozicí, která zastíňuje a překrývá další motivy, inspirované převážně klasicizmem. Popisovaná plena je toho ukázkovým příkladem. Hlavní roli ve výrazovosti těchto artefaktů hraje kontrastní kombinace typických čtyř barev blatského kroje v jeho vrcholném vývojovém stadiu: červené, žluté, modré a zelené²⁶⁷.

Na těchto dokladech plen vidíme, že korálková aplikace většinou není samostatná. Je podřízena tradiční výšivce barevným hedvábím a bavlněnou přízí, ale spolu s ním vytváří zajímavou symbiózu, ve které tradiční výšivka připravuje základní formu a směr pro další aplikování korálků v době, kdy barevné korálky mohou završit kompozici a dodat jí celistvý charakter. Tento typ korálkové aplikace můžeme s jistou mírou opatrnosti vztáhnout k nejstaršímu a přitom základnímu způsobu dekoru, natolik životnému, že se udržel v různých variacích až do úplného vymizení plen z běžného života.

Můžeme předpokládat, že zhruba od poloviny 19. století, se začínaly utvářet specifické rysy a charakteristické formy korálkového dekoru blatského kroje a vzniklo něco, co by snad bylo možné nazvat systémem výzdoby. Na základě tradiční výšivky plným stehem, provedené barevnou přízí, se vyvinul typ dekoru, ve kterém se korálky a příze organicky spojovaly v jasných barevných ornamentálních kompozicích. V tomto raném období je funkce korálků a perliček spíše marginální nebo pomocná. Užívají se ponejvíce pro zdůraznění kontur jednotlivých motivů a jejich barevné odstínění. Avšak už v tomto období se formuje základní technika korálkové výšivky. Na základě jednoduchého konturování pomocí našívání řádků perliček navlečených na nit se vytváří typické elementy blatských korálkových ornamentů, jako vínky, vlnité větvičky, kulatá poupata apod. I když v dalších vývojových fázích i ornament, i technické provedení korálkové výšivky nabývají složitějších forem, základní prvky se udržely v aplikaci až do doby zániku kroje.

²⁶⁷ LANGHAMMEROVÁ, J.: *Jižní Čechy: kraj – lidé – tradice*. Praha, 2011. S. 16

Můžeme předpokládat, že během první poloviny 19. století se v blatském kroji formují a upevňují základní klasická výzdobná schémata, vycházející ze staršího motivického a kompozičního podloží. Postupně se utváří a posiluje jak technická a materiální stránka výzdoby, tak i barevná paleta. Klasická schémata výzdoby svátečních plen, která se utvořila kolem poloviny 19. století, zhruba v 50. – 60. letech, mají shodné základní rysy: ornamentální kompozice, převážně ze stylizovaných rostlinných motivů velkých květů růží, tulipánů a listů, vyšitá barevnou přízí a hedvábím, je konturována tenkými liniemi korálků. Korálky obkružují i drobnější výzdobné motivky a vytvářejí věnce kolem malých stylizovaných pupat.

Občas se v kompozicích objevují dekorativní voluty, tenké větvičky, vlnovky. Rozvržení výšivky je stále, symetrické, a respektuje tvar textilie a způsob jejího nošení. Plena se překládala po diagonále, dva protilehlé cípy se překřížily pod bradou, vedly vzhůru a svázaly se na temeni hlavy. Největší centrální motiv musel být umístěn v rohu pleny, který splýval po zádech a poskytoval dostatečně velkou plochu pro provedení poměrně složitých kompozic i pomocí rokaje. Paleta motivů se v průběhu zhruba poloviny století ustálila a rovněž základní rozložení symetrické

Obr. 25. Plena. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 21 N.

kompozice vykazuje společné rysy na většině plen. Okrajový pás na hlavním cípu vychází z rohu z velkého květu, nejčastěji “blatských” růžic, do obou stran symetricky vytváří florální vzor z velkých květin, větviček, listů a věnců. Centrální kytice z velkých květů orámovaných rokajem vyplňuje střední část plochy (Obr. 25).

Během druhé poloviny 19. století vrcholí charakteristické rysy typického blatského dekoru. Korálkové aplikace na plenách nabývají specifických tvarů a způsobů a získávají větší samostatnou roli ve výzdobě. Kulaté robustní “blatské” růžice, tulipány, ratolesti, stylizované dubové listy apod., vyšíváné hedvábím a přízí a obklopené tenkými konturami z korálků navlečených na nitku a posléze přišitých, vytváří vzory v sytých jasných barvách. Barevná paleta těchto výšivek je založená vždy na kontrastu výšivky a korálkové aplikace, tak aby byla maximálně zvýrazněna jasnost barev. Stejně tak se i kolorit korálků omezuje na “základní sadu” jasných nelomených tónů jako je modrá, zelená, žlutá, oranžová, a červená. V malém počtu se na plenách objevuje rokaj i v pastelových barvách, světle růžový, bílý, zlatavý a odstínu mosazi.

Od druhé poloviny 19. století můžeme na plenách a na zástěrách sledovat výraznou změnu charakteru koráلكové aplikace. Mění se nejenom poměr rokaje a hedvábné i bavlněné příze. V tomto období se objevuje nová technika aplikace rokaje. Koráلكy postupně potlačují starší bavlněnou výšivku a na její místo přichází kompozice z drobných perliček. První varianta dekoru se rozvíjela cestou složitějšího použití “rané” techniky konturování rokajem, o které již bylo řečeno výše. Na plenách tohoto času se nit s koráلكy klade spirálovitě do tří, čtyř a více řad a zaplňuje celou plochu kulaté růžice. Tam, kde ornament potřebuje většího zvýraznění tvarů květin nebo listů, se řady koráلكů kladou vlnitě nebo klikatě, což obohacuje aplikaci dodatečnou světelnou hrou textur. Barevné hedvábní a bavlna v takových kompozicích jsou úplně nahrazeny rokajem a prakticky mizí z povrchu plen (obr. 26). Obrátíme-li se k výzdobě zástěr, uvidíme, že se jich tato transformace v takovém rozsahu nedotkla.

Obr. 26. Plena. Konec 19. století. Jižní Čechy, okres Veselí nad Lužnicí, Dráčov. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-28052.

Obr. 27. Plena. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 77 N.

vývojové fázi stává výlučně rokaj (obr. 27).

Podle způsobu používání koráلكů a jejich kombinace s výšivkou můžeme vyčlenit dva základní typy koráلكové aplikace na blatských textiliích, vzniklých v průběhu 19. století.

Druhá technika koráلكové aplikace, se kterou se setkáváme na plenách ve druhé polovině 19. století, je úplně nová. Stejně jako předchozí varianta vznikla bezprostředním spojením s klasickou výšivkou, ale technicky postupovala jiným směrem. Místo konturování zde koráلكy vyplňují předem předkreslený vzor. Drobný rokaj se našívá krátkými sloupky důkladně jeden steh vedle druhého, tak aby maximálně napodoboval tradiční plný steh. Takovým způsobem se na plenách dokonce vytvořil efekt lesklého vzoru, jakoby vyloženého smaltovou mozaikou. Tento novější typ koráلكové aplikace demonstruje posun předchozí umělecké tradice a její přenesení na jiný materiál, kterým se v této poslední

V prvním typu aplikace drobným rokem jenom doplňuje jako kontrastní kontura tradiční výšivku barevnou přízí a hedvábím. Tento typ můžeme považovat za starší druh výzdoby, vzniklý pravděpodobně koncem první poloviny 19. století. Je to etapa, kdy se paralelně vyvíjela jak technologie výroby korálků, tak způsob jejich začleňování do výzdoby blatského kroje. Tento typ během několika desetiletí prošel určitou transformací, na jejímž základě vznikla bohatá víceřádková korálková aplikace.

Druhý typ blatského korálkového dekoru se vyvinul o něco později, i když je pravděpodobné, že jednotlivé technologie často existovaly současně vedle sebe a mohly se i částečně překrývat. Jeho hlavním rysem je posílení role korálků na úkor výšivky a úplně jiná technika našívání, která napodobovala plný steh, typický pro výšivku tohoto regionu. Jak už bylo řečeno, oba popsané typy korálkové aplikace se rozvíjely paralelně. Jejich propojení ve výzdobě plen se stává typickou charakteristikou dekoru kroje vrcholného období jeho rozvoje a posléze i procesu zanikání.

Třetí typ korálkové aplikace na blatských textiliích se rozvíjel v bezprostředním spojení s bílou "empirovou" výšivkou, kterou J. Langhammerová právem označuje jako novější typ výzdoby²⁶⁸. Příklon k bílé výšivce je nepochybně inspirován klasicistní tendencí městské mody. O tomto fenoménu autorka píše: "*Mladší typ kroje se týkal především výšivky. Místo starých, ještě barokizujících pestrých výšivek, se i na Blatech prosadila v Čechách v 19. století běžně panující bílá výšivka*"²⁶⁹. Využívání barevných korálků v této výšivce badatelka ohodnotila jako zvláštnost způsobenou zřejmě nemožností vzdát se barevné výšivky a vůbec barevnosti v oděvu, pro Blata tak charakteristické. Je to kreativní přístup, kterému je slohová čistota v kunsthistorickém smyslu zcela lhostejná.

Je možné usoudit, že inklinace k barevnosti a pestrá mnohobarevná výzdoba byla autentickým projevem tradičního blatského umění v jedné jeho vývojové fázi. Popularita bílé výšivky a s ní spojené korálkové aplikace vznikla vzájemným ovlivňováním se sousedními regiony, především Tábořskem (Kozáckem) a pochopitelně i všeobecným šířením bílé výšivky v českých zemích. Zcela jistě jde o inspiraci empirem.

Tento vliv, akceptovaný s obvyklým zpožděním, byl vkomponován neobyčejně kreativním způsobem do technologie výšivky a kompozice vzorů. Prolamovaná bílá výšivka

²⁶⁸ LANGHAMMEROVÁ, J. *Jižní Čechy: kraj – lidé – tradice*. Praha 2011. S. 98.

²⁶⁹ Svůj názor autorka dokládá popisem konkrétních krojových součástí: "*Avšak na Blatech, snad v náklonnosti k barevnému pojetí kroje, se bílá pracná výšivka s množstvím pavoučků, šitých i tylových výplní, obkružuje dlouhými liniemi jemných, barevných korálků, k nim množství flitřů a lemující záplava ručních krajků. Vytváří se tak po výtvarné, ale i technické stránce zcela unikátní textilní dílo. Touto výšivkou se zdobí pleny i zástěry*". Ibidem, s. 98.

byla obohacena barevnými korálkovými konturami a vznikl nový, svěbytný, zcela originální typ dekoru.

Bílá výšivka na plenách v kombinaci s pestrobarevným korálkovým rámováním, o které se E. Fryšová zmiňovala, jako o výzdobě harmonické, se ve svém “klasickém” tvaru objevila na Blatech v průběhu druhé poloviny 19. století. Od tábořských plen se rokajová výzdoba na Blatech odlišovala ornamentikou, charakterem výšivky a technickými zvláštnostmi korálkové aplikace.

Když mluvíme o bílé výšivce s rokajem, tak podle charakteru výšivky a s ní související rokajové dekorace, můžeme vymezit dvě skupiny blatských textilií. Výzdoba první skupiny se rozvíjela na základě techniky výšivky a ornamentální kompozice typické pro tento region. Klasická plena tohoto typu představuje bílé zhruba čtvercové plátno, na kterém jsou v klasické kompozici rozloženy tradiční blatské růže a jiriny vyšité bílou bavlnkou v obklopení pestrobarevných korálků. Vzor se, jak bylo naznačeno, sestavuje z robustních růžic, velkých trojlístků, srdcí a vlnitých stonků s kulatými poupaty. Centrální kytice může splývat s okrajovým pásem nebo být oddělená metličkovitým stonkem, vyšitým tmavě zelenými korálky s červenými, modrými a žlutými rokajovými poupaty. Klasické velké prvky, které tvoří majestátní, až poněkud detaily přetížený vzor, jsou vyšité typickým plným stehem podle předkresleného vzoru.

Obr. 28. Plena. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 90 N.

Na první pohled upoutají typické korálkové kontury. Na tomto druhu plen jsou aplikace z korálků nejbohatší a nejrozmanitější. Setkáváme se tu s nejstarším typem korálkové aplikace, rámováním, stejně jako s pozdějším napodobováním plného stehu a jeho modifikacemi (obr. 28)²⁷⁰. V bílých robustních lístcích růží se střídají rozmáchlé ornamentální motivy vyplněné bílým plným stehem a různobarevnými výplněmi z korálků. Nejčastěji užívaný způsob výzdoby střídá plný bílý steh s rokajovými konturami. Korálky vyplňují

předkreslený vzor stejným způsobem, jako by byl vyšíván přízí. Střed velké kytice vyšitý bílou bavlnkou je obkroužen řadou žlutých korálků, pak následuje široký bílý pás plného stehu zvýrazněný zelenými korálky, pak se bílá příze střídá s modrou, červenou a dalšími barevnými

²⁷⁰ Příloha II, obr. 29.

rokajovými vložkami²⁷¹. Drobné detaily, jako větvičky a malá poupátka, jsou zpravidla zcela vyplněny našitými korálkovými nitkami. Krátké korálkové sloupky, jako imitace plného stehu, se tady objevují na drobných prvcích centrálních kytic, tam, kde je estetická potřeba zdůraznit barevný akcent. Nejlepší doklady tohoto druhu plen vykazují harmonický poměr mezi korálkovou aplikací a bavlněnou výšivkou. Jejich vyvážené spojení vytváří vysoce esteticky působivý celek.

Toto vrcholné stadium vývoje se zformovalo na Blatech ve druhé polovině 19. století. Ohlas posledního slohu, který byl ještě pro lidový výtvarný projev inspirací – empiru, se omezil na pouhé užití bílé vyšivací příze. Mnohem větší odezvu našly skleněné korálky, které se z původně marginální pozice staly originálním dominantním vyjadřovacím prostředkem výzdoby.

Na vzorcích blatského textilu s bílou výšivkou zároveň vidíme vývoj novějšího typu korálkové aplikace s napodobováním plného stehu. V muzejních kolekcích nacházíme doklady, jejichž detaily výšivek zcela vyplněných rokajem, tvoří velké pestrobarevné kompozice. Výšivka bavlnou nebo hedvábím má naopak jen okrajovou doplňkovou funkci. Vzory, předkreslované samotnými vyšivačkami z volné ruky, jsou pečlivě vyplněny korálky. Krátké sloupky na pět nebo šest perliček se kladou rovně nebo diagonálně, tak, aby vznikla hra různorodých textur na bílém plátně. Pestrobarevný rokaj začíná převažovat nad bílou bavlnou, “starší” a “mladší” technika aplikace se spojují v jednom vzoru a výšivka přizívá se v této barevné skleněné záplavě vytrácí.

Výrazné vzory tohoto druhu aplikace nacházíme na třeboňských textiliích. Ty se od blatských-soběslavských odlišují jemnější výšivkou s drobnějšími elementy ornamentu. Díky tomu se na nich korálková aplikace uplatňuje jak ve formě konturování, tak i na rozlehlých složitých vzorech, vyplněných po celé ploše rokajovými sloupky. Korálková aplikace na svátečních textiliích z Třeboňska představuje zvláštní odnož blatské výšivky. Její odlišnosti v provedení výšivky a kompozicích vzorů si všiml už František Lego. V porovnání s pestrými sytými barvami a okázalými vzory pozdních blatských plen říká: *“Jen na některých místech ... barva s formou pěkně se doplňovala. Výminku činí tu opět Třeboňsko, jehož pleny, jemně*

²⁷¹ *“Vyšivačky blatské vzory, kteréž samy si vymýšlely, nekreslily, nýbrž “psaly”. ... O tom, jak některé motivy ornamentální psáti se mají, poučila mně stará vyšivačka ... Začal jsem právě velikou růži kreslit. Načrtl jsem kruhem zběžně obrys její; do kruhu vepsán druhý, třetí kruh atd. leč při rychlé práci té a ježto růže byla velmi složitá, nemohly se tam již ostatní části vnitřní výzdoby směstnati. Stařenka zavrtěla hlavou a pravila: „Nic tak, pane učiteli! Napíšu to takhle: Napřed udělají pupíček, kolem něho zubaté kolečko, pak druhý, třetí atd. a růže je hotova. Tak se to tam potom jistě všechno vejde.”. (LEGO, F. Ornamentika na blatském vyšívání lidovém. Český lid, 1899, č. VIII, S. 22).*

bíle vyšíváné, působí dojem klidu a prostoty. Ba zde jeví se patrná protiva onoho proudu, ženoucího se za efektem, jenž na ostatních místech Blat tak mohutně se vyvinul”²⁷².

Obr. 29. Plena. Kolem pol. 19. století. Blata, Třeboňsko. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 1476 N.

bílou výšivkou.

Blatská záliba v barevnosti a zároveň lidová kreativita a snaha adaptovat vlivy empírové mody se zde uplatňuje v jiném typu dekoru, těsně *propojeném s klasickými ažurovými technikami bílé výšivky*²⁷⁴. Pleny a zástěry vyzdobené šitými výplněmi, síťováním a protahováním v kombinaci s rokajovými vložkami²⁷⁵ reprezentují vzácné příklady adaptace a organického propojení vlivu slohového užitého umění a lidové invence a kreativity. Výsledkem jsou vysoce esteticky působící artefakty, které ovšem mají i své praktické a symbolické funkce v rámci lidové kultury.

Na třeboňských plenách se setkáváme s úplně jinou variantou kombinace bílé výšivky a rokajové aplikace (obr. 29)²⁷³. Spojení těchto dvou způsobů dekoru vytváří místní osobitý styl. Korálková aplikace se tady od centrálních Blat liší především charakterem ornamentu a zapojením korálek do bílé výšivky. V porovnání s blatskými vzory robustních růžic a propletených větviček jsou třeboňské vzory komponovány z drobnějších prvků. i samostatné fragmenty vzorů, rozčleněné

²⁷² LEGO, F. *Ornamentika na blatském vyšívání lidovém*. Český lid, 1899, č. VIII, S. 17.

²⁷³ Příloha II, obr. 30.

²⁷⁴ “Z konce 18. a z počátku 19. věku máme na zástěrách a někdy i na plenách velkoryse výšivky, provedené velmi silnou, hrubou bílou bavlnou plným stehem. V mladších dobách byly nahrazeny výšivkami jemnějšími, při kterých se někdy užívá ještě uzlíků, někdy řetízkového stehu. Ještě mladší výšivky ze čtyřicátých a padesátých let 19. věku libují si v mřížkování ... Někdy spojovány jsou mřížky s droboučkým vyšíváním složitých vzorů ..., někdy s vysoko podkládaným vyšíváním ..., ale vždycky vidíme novodobé motivy květů, více méně naturalistické, převzaté s městských mód, kterých se lidové umění zmocnilo ... Nakonec převládlo ve všech krojích dírkové vyšívání ... krásné a velmi rázovité bývají zato výplně velkých motivů, které ...bývají nazvané “pavoučky”. ... V Čechách důležitým odvětvím ... stalo se i vyšívání na tylu. ... Mimo aplikaci tylové zástěry ... bývaly vyšívány i protahováním, řetízkovým stehem a někdy i prokládaným plným stehem s dírkováním”. (STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje v Československu. Díl I, Čechy*. Praha, 1949. S. 108).

²⁷⁵ Příloha II, obr. 31, 32.

Pleny a zástěry vyzdobené výplňovými vzory a korálkovou aplikací představují výraznou a nenapodobovanou skupinu svébytného blatského dekoru. Okrajový pás na plenách zpravidla tvoří velké růžice sestavené z kulatých lístků, vyplněných prolamovaným vzorem s výraznějším středovým motivem (obr. 30). Růžice většinou obklopují symetricky uspořádané větvičky, zdůrazněné korálky, zakončené malými kulatými výplněmi. Hlavní kytici vytváří zpravidla čtyři velké růžice. Každá z nich má prolamovaný kulatý střed s ozdobnou výplní. Kompozici uzavírají drobné větvičky s prolamovanými poupaty, zdůrazněné jasnými korálkovými konturami. V okrajovém pásu je každá

Obr. 30. Plena. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 273 N

z drobných kulatých výplní střídavě obklopená jednou řadou zeleného, červeného, modrého a medového rokaje. V centrálních kyticích je prolamovaný střed růžic výrazně konturován dvěma řadami korálků. Korálková aplikace tímto způsobem jaksi „zpevňuje“ a zdůrazňuje vyznění celé kompozice. Rytmičké střídání sytých základních barev tvoří jasný vyvážený koloristický systém.

Pozdní doklady prolamované výšivky byly v odborné literatuře hodnoceny spíše negativně. Kritizoval je například František Lego pro přebytek barev a ztrátu ornamentální jasnosti. V pozdějších blatských plenách viděl tendence rozpadu: *“Později nastal ve vyšívání přepych, barva a světelné efekty počaly převládati nad formou, tak že formy ornamentálně počaly se i kaziti. Vznikl tak ornament nejvíce jen výplňový, jak to spatřiti lze na četných plenách a jiných výšivkách z té doby, na nichž vidíme jen spoustu růží prostě vedle sebe kladených bez všelikého uměleckého spojení slohového. Pro docílení efektu musily pak ovšem všechny jiné ohledy ustoupiti”*²⁷⁶. Podobně kritického hodnocení se pozdním blatským textiliím dostalo také od E. Fryšové²⁷⁷ a posléze i J. Staňkové²⁷⁸.

²⁷⁶ LEGO, F.: *Ornamentika na blatském vyšívání lidovém*. Český lid, 1899, č. VIII. S. 17.

²⁷⁷ FRYŠOVA, E. *Ornament jihočeský. Uměl. chromolitogr.* Ústav J. L. Bayera v Kolině, 1902. S. 3.

²⁷⁸ STAŇKOVÁ, J.: *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*. Praha, 1987. S. 107.

Avšak právě na tomto druhu plen můžeme sledovat, jak se výrazně mění charakter koráلكové aplikace. Její dekorativní funkce je zprvu jen doplňková, zcela podřízená textilní výšivce, jak je možno sledovat na plenách z poloviny 19. století. V tomto druhu výzdoby koráلكy jen dotvářejí estetickou a uměleckou výraznost dekoru plen. Strukturu ornamentu tvoří bílá výšivka s drobnými prolamovanými výplněmi. Koráلكová aplikace jen konturuje, zvýrazňuje a detailizuje celkové vyznění kompozice. Rokaj prostřednictvím barev zdůrazňuje kompoziční provedení, vyčleňuje hlavní a druhořadé prvky, upozorňuje na rytmické a metrické uspořádání vzoru. Kromě toho koráلكy dobře vyhovují místnímu vkusu, který preferuje barevnost. Vzniká tak velmi zajímavý jedinečný “kompromis” mezi vzdušnou lehkou bílou výšivkou, jejíž působení je založeno na efektním narušování textury látky, a masivními těžkými barevnými koráلكy.

Specifické formy koráلكové aplikace vznikají spojením rokaje a bílé výšivky v podobě ažurových mřížkových vložek. Množství barevného rokaje a jeho funkce postupně narůstá. Na plenách z mladšího období, 70. a 80. let 19. století, je dobře vidět, jak koráلكová aplikace získává nad výšivkou dominanci. V provedení ornamentu se přemísťuje akcent z výšivky na koráلكovou výzdobu. Zároveň se mění i charakter vzorů a jejich motivika, Ornamet se podřizuje vlastnostem nového materiálu. Robustní blatské růže jsou nahrazovány drobnějšími kulatými růžičkami, přibývá špičatých drobných lístků, vlnovek, konturovaných tenkých větviček. Současně s tím se ornamenty stávají strukturovanější. Výzdoba okrajového pásu a kytice na hlavním cipu jsou od sebe jasně oddělené a každá z nich představuje samostatný kompoziční prvek, který společně vytváří celkové vyznění vzoru (obr. 31)²⁷⁹.

Obr. 31. Plena. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 279 N

Centrální motivy, tedy kulaté růžičky, jsou vyplněné drobným rokajem jasných sytých barev medové žluté, modré a červené, typických pro Blata. Barevná koráلكová aplikace vyplňuje i další drobné motiviky vzoru, lístky, větvičky, poupata, metličky a dekorativní

²⁷⁹ Příloha II, obr. 32.

drobné rozviliny. Bílé mřížky, bavlněné bílé lístky a větvičky jsou obklopené řadami jasných korálků občas natolik hustě, že se ztrácejí v barevnosti masivní skleněné výzdoby.

Na blatských textilích se korálková aplikace často spojovala s protahovanou výšivkou na tylu. Bílá výšivka a prolamované vložky v obklopení pestrobarevného rokaje tvořily jemný ažurový dekor. Nejlepší doklady tohoto typu výzdoby pocházejí ze druhé poloviny 19. století, času, kde blatský kroj dosáhl svého estetického vrcholu.

V těchto inklinacích nových vyšivacích technik je jasně viditelný vliv sousedního Táborska, kde kroj byl silně ovlivněn městskou módou a už od začátku druhé poloviny 19. století patřil k zanikajícím²⁸⁰. O specifikce výšivky plen v okolí Tábora I. Štěpánová píše: *“Táborské pleny z vesnic v okolí města byly v 19. století vyšívány zásadně jen bíle, bílou bavlnkou. ... Vyšívání na táborských – kozáckých plenách je nesmírně pracné a náročné. ... Bohaté prolamování, často několikerého druhu, vyplňuje středy květů a někdy i celé jejich plochy a listy a opakuje se i na zvlněných “cestách” a “silnicích” podél okrajů pleny. Z hlavního rohu vyrůstá diagonálně kytice z malého košíčku s oušky, jindy ze srdíčka nebo půlměsíčku či jiného tvaru, vzdáleně odrážejícího barokní, rokokové nebo empirové motivy. ... V bohatě prolamované mřížce jsou sloupky jednoduše i dvojité obtáčené, někde je základní plátnově tkaná textura látky téměř neznatelná a sloupky tvoří pravouhlou síť, v jiných výplních jsou mnohem řidší a oka mřížky spíš oválná. ... Prolamované vzory jsou doplňovány výšivkou drobných větviček s rozmarýnkovými lístky, šitými plným stehem, případně stehem stonkovým. ... Od 50. let 19. století se také stále častěji objevují tylové vložky, lemující okraje nebo tylové výplně vzoru, protahované někdy bílou bavlnkou”*²⁸¹. Všechny tyto vyšivačské postupy ve větším nebo menším měřítku nacházíme i na blatských textilích druhé poloviny 19. století, navíc ovšem zkombinované s barevnou rokajovou aplikací.

Obr. 32. Plena. 70. léta 19. století. Jižní Čechy, okres Tábor, okolí Bechyně. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-19217

Na druhou stranu lidová výšivka v okolí Tábora také samozřejmě převzala z Blat dekorativní projevy korálkové aplikace a v

²⁸⁰ ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Lidový oděv v okolí Tábora*. Tábor 1995. S. 30.

²⁸¹ *Ibidem*, s. 34.

jižní části Táborska se objevil vlastní styl rokajové výzdoby, blízký blatské výšivce. Typickou variantu zralé koráلكové aplikace na táborských textiliích demonstruje plena z kolekce Etnografického odd. Národního muzea v Praze. Podle muzejního popisu plena pochází z okolí Bechyně, a je datovaná 70. lety 19. století (obr. 32)²⁸². Obrátíme-li se především k formální stránce ornamentální výzdoby, pak je jasně vidět, že na výšivce z Bechyňska dominuje aplikace z koráلكů ve spojení s bílou výšivkou. Koráلكy tvoří tenké filigránové kompozice, sestavené z drobných elementů jako jsou věnečky, květinčky na vlnkách, pavoučky, kytice, malé větvičky blízké jak empirové tak renesanční²⁸³ ornamentice. Na blatských plenách, jak už bylo řečeno, nacházíme naproti tomu velké spíše barokizující kompozice, sestavované z abstraktních květin, listů, srdíček atd. Centrálním motivem vzoru bývá zpravidla kytice, komponovaná s až barokní velkorysostí, nebo „klasicistní“ věnec utvořený čtyřmi nebo více blatskými růžemi.

Vzhledem k specifice vyšitých bílých ornamentů můžeme odlišit i způsob koráلكové výšivky. Jestliže na Blatech základním a nejvíce používaným způsobem zůstává rámování výšivky jednou a více řadami navlékaných a pak přiřitých drobných perliček, nebo napodobování výšivky plným stehem pomocí koráلكů, na táborských plenách se rokaj začíná aplikovat malými stehy, které uchycují jeden až tři koráلكy. Tyto odlišnosti koráلكové výzdoby na plenách z okolí Blat a Tábora vznikly především kvůli specifice základní ornamentiky. Velké výrazné vzory na blatských plenách, kde barevná kontura z rokají zvýrazňovala a zpevňovala kompozici, byly pohodlné pro obšívání. Na jemných ažurových výšivkách z Táborska bylo rámování rokajem obtížné a pro větší složitost jednotlivých motivů nesplnitelné. Proto byla místo obšívání užívána koráلكová aplikace, která napodobovala základní stehy výšivky, plný a stonkový.

Na konci 19. století dochází ke k značným změnám v rokajové výšivce na blatských textiliích. Především se mění její funkce. Rokaj na textilním podkladu postupně zabírá více a

²⁸² Z katalogizačního popisu: *Plena ... s úvazy, zhotovena z bílého, bavlněného plátka, lemovaná po obvodu dvou přilehlých stran našitou, širokou, do širokých skladů nabranou paličkovanou krajkou z bílé, jemné bavlněné příze. Motiv krajky: zakončena do oblouků, v každém oblouku kosočtverečný květ a nad ním kruhový menší květ. Výšivka na pleně je umístěna v ústředním rohu. Výšivka provedena bílou bavlnkou a z velké části skleněnými koráلكy barvy – čiré bílé, žluté, oranžové, červené, světle a tmavě modré, tmavě zelené, světle růžové. Motiv: podél dvou přilehlých stran vyšity květy, vlnovka, hustě doplněna větvičkami a kruhovými kvítečky. V rohu vyšit velký kruhový rostlinný věneček a z něho po stranách vyrůstají větvičky s lístečky, bíle vyšité (plný steh, obšívání dírkou) a 2 velké květy, konturované koráلكy a ve středu mají bíle šitý pavouček. Nad věnečkem vyšit bohatě barevnými, skleněnými koráلكy velký Strom Života. Nad ním a vedle něho vyšity 3 kytice složené ze 4 sdružených růžic, s šitými středovými pavoučky a konturované skleněnými koráلكy. Rozměry: 150 x 154 cm. Inventární číslo H4-19217.*

²⁸³ Renesance a empir mají k sobě blízko. Jak už bylo řečeno výše oba směry se inspirují antikou.

více místa a vytlačuje klasickou výšivku. Na některých plenách se již od konce 19. a na začátku 20. století setkáváme s výzdobou, kterou tvoří pouze korálková aplikace bez pomoci bílé nebo barevné výšivky.

Shrnutí

V závěrečné sumarizaci můžeme konstatovat, že specifické formy blatské výšivky a aplikace byly dosud opomíjeným tématem v odborné etnologické literatuře, přestože se jedná o originální výtvarný projev.

Na Blatech se kolem poloviny 19. století vytvořily ideální ekonomické a kulturní podmínky pro formování nového typu dekoru, kterým byla výšivka drobným rokajem. Bohatství místního venkovského obyvatelstva, zbaveného poddanství a založené na rozvoji zemědělství v úrodném kraji, konzervativnost tradic spojená s tvůrčí invencí a paralelně se vyvíjející výroba skleněných korálků, které byly lidovým vrstvám finančně dostupné, připravily půdu pro rozvoj svébytné korálkové aplikace, která zde prodělala zajímavý vývoj. Relativně drahý a kvalitní drobný rokaj začal ve výzdobě textilií získávat stále dominantnější místo a začal výšivku, pracovanou obvyklými barevnými bavlnkami nebo hedvábím, potlačovat, a nakonec ji zcela vytěsnil.

Tento proces lze rozdělit na několik fází, ve kterých výšivka propojená s aplikací prodělala určité změny. Tyto proměny se týkaly spíše používaných materiálů a barevnosti než motiviky a kompozice vzorů. V průběhu druhé poloviny 19. století se vyvinulo několik ustálených typů ornamentiky, které reprezentují specifiku blatské výšivky až do jejího zániku v prvních desetiletích 20. století. Poslední vývojová fáze korálkových aplikací na přelomu 19. a 20. století byla natolik životná, že dokázala prodloužit užívání lidového oděvu alespoň v úpravě hlavy starších žen nejméně o jednu generaci.

Podle specifiky výšivky můžeme rozlišit dva typy korálkové aplikace. Starší typ je bezprostředně spojen s tradičními blatskými barevnými výšivkami, do kterých se rokaj dostával postupně. Korálková aplikace ve starším typu dekoru prošla cestou od tenkého rámování blatských růžic vyšitých plným stehem až k úplnému nahrazení obvyklých bavlnek a hedvábí. Druhý typ je mladší, spojený s bílou "empirovou" výšivkou, přejatou pravděpodobně ze sousedního Táborska, kde lidový oděv reagoval na inspirace kosmopolitní módou rychleji a také rychleji zanikl. Na bílé výšivce vytvořila korálková aplikace originální výzdobu, založenou na kontrastu barevných korálků s bíle vyšitými prolamovanými vzory.

Tato poslední vývojová fáze blatské výšivky je vlastně jistým kompromisem mezi tradiční inklinací k výrazné barevnosti a příklonem k všeobecně přijímané mladší bílé

výšivce. Pokud je možné s jistou tolerancí v etnologické studii použít pojmosloví dějin umění, pak je to zároveň i kompromis mezi “ barokem” a “empirem”.

III. 3. Skleněné korálky ve sváteční a rituální úpravě hlavy

Rozmanitost všech typů pokrývek hlavy a jejich jednotlivých prvků, na kterých se vyskytuje korálková aplikace, můžeme s jistým zjednodušením pracovně seřadit do následujících skupin:

- koruny nevěst a družiček;
- vínky a pentle ve svátečním kroji;
- ženské čepce;
- pleny²⁸⁴;
- vlasové jehlice atd.
- mužské klobouky;
- dětské čepčky.

V komplexu lidového kroje pokrývky hlavy, a to především ženské, zaujímaly významné místo. Jejich variabilnost se vyvinula pod vlivem mnohých faktorů, geografických, sociálně-ekonomických, kulturních i dalších. A. Gazdíková při zkoumání slovenských krojů říká, že *“Nemalou mierou sa na tomto zložitom procese podiel’ala aj migrácia obyvateľ’sva, kontakty v obchode, súdobá móda, administratívne zákazy a nariadenia. Pôsobením rôznorodých faktorov sa vyvinuli osobitne tvary jednotlivých odevných súčastí a ich výzdoby, pretvorené detaily odevu vyšších sociálnych skupín obyvateľ’sтва, často v niekoľkých vrstvách a realizované so značným časovým odstupom”*²⁸⁵. Ačkoli badatelka píše o Slovensku a opírá se o materiály týkající se vývoje slovenských krojových součástí, s jistou mírou tolerance můžeme předpokládat, že popsane procesy byly aktuální i pro vývoj kroje v Česku.

Nejdříve se obrátíme k svatebním krojům nevěst a družiček. Vrcholnou součástí lidové svatby byl klasický přechodový rituál čepení nevěsty²⁸⁶. Ikonografické prameny konce 18. a 19. století demonstrují bohatství a rozmanitost forem a druhů svátečních úprav hlavy. Avšak ani ony, ani dochované materiální doklady, neumožňují určit přesný čas, kdy se součástí jejich výzdoby staly skleněné korálky. Nejprve se obrátíme ke korunám nevěst a družiček, které byly symbolem funkce těchto dívek v rituálu. V době, od které můžeme sledovat korálkovou výzdobu na lidovém textilu, což je převážně druhá polovina 19. století,

²⁸⁴ Jelikož korálková výzdoba na plenách představuje svébytný fenomén lidové hmotné kultury, je jejím zvláštností věnovaná samostatná kapitola disertační práce. V představeném oddíle paragrafu bude rozebrána specifika korálkové aplikace na ostatních skupinách ženských a mužských pokrývek hlavy a jejich součástech.

²⁸⁵ GAZDÍKOVÁ, A.: *Ženské čepce v ľudovom odevu. Klasifikácia na základe zbierok múzeí na Slovensku*. Martin 1991. S. 7.

²⁸⁶ GENNEP, A.: *Přechodové rituály*. Praha 2006. S. 131 – 132.

rozmanitost forem a druhů svatebních věnců a korun nevěst dosáhla svého vrcholu. Regionální typy se lišily základním materiálem, tvarem, velikostí, způsobem nošení, barvami a bohatstvím výzdoby, avšak společným znakem byla přítomnost různobarevných skleněných korálků v jejich dekoru. Můžeme jenom předpokládat, že taková popularita skleněných perlí ve výzdobě rituálních součástí úpravy hlavy navázala na starší tradici nošení korálků. Pro takové účely mohly být, samozřejmě sporadicky, používány jak vzácné přírodní perly, mořské korály a polodrahokamy, tak i umělé korálky z různých materiálů, dřeva, keramiky, plodů rostlin a podobně. Když obrátíme pozornost k archeologickým nálezům²⁸⁷, uvidíme, že skleněné korálky v českých zemích byly známy již od bronzové doby. Ve středověkých dokladech jejich počet přibývá. Bylo to jak importované zboží, tak i výrobky místních dílen. Vzhledem k tomu můžeme hypoteticky předpokládat, že se tradice používání korálků v (rituálním) oděvu neobjevila až v 19. století, ale měla dávnější původ. Bohužel, nemáme k dispozici materiální doklady existence korálků na krojových součástech dříve než od poloviny 19. století. Nezbyvá tedy, než zůstat na úrovni hypotézy, avšak pro její podporu může svědčit fakt, že i u nejstarších dokladů pokrývek hlavy se s korálkovou výzdobou setkáváme a je to zralý, esteticky vyvážený systém dekoru.

Většina dochovaných artefaktů, tedy dokladů rituální úpravy hlavy, je konstruována z kupovaných materiálů. Je to jeden z paradoxů lidové kultury. Centrální symbol archaického obřadního kroje, vínek, pentlík, parta, věnec, korunka atd., ve většině variant zachovává tradiční formu diadému, ale materiál, na rozdíl od tvaru, relativně rychle reaguje na nabídku trhu. To, co je kupované, na co je třeba vynaložit finanční prostředky, je v chápání příslušníků tradiční venkovské komunity ještě ve druhé polovině 19. století vzácnější a cennější než to, co poskytuje vlastní hospodářství a okolní příroda. Proto se užívají hedvábné stuhy, voskové i jiné umělé květiny, a samozřejmě i korálky.

Někde byly korálky jenom delikátním doplňkem k vínku z umělých květin a hedvábných stuh, jinde za množstvím barevných perliček nebyl viditelný ani textilní podklad, ani

Obr. 33. Parta – věnec svatební. Konec 18. století. Haná. Národní muzeum. Inv.č.H4-46463

²⁸⁷ Viz kapitola II. Korálky jako dobový artefakt.

květy a krajkové vložky. Korálkový dekor korun a věnců nevěst byl podřízený v každém regionu základnímu tvaru čepení a esteticky odpovídal barevnému řešení celého komplexu svatebního kroje. Klasické provedení v tomto případě představují koruny nevěst a družiček z jihočeských Blat, vysoký věnec hanácké nevěsty, jihomoravské svatební vínky atd. V katalogizačních popisech se setkáváme se vzácnými výjimkami textilních kusů s korálkovou aplikací, datovanými koncem 18. nebo začátkem 19. století. Avšak musíme se k takovému datování postavit kriticky. Pokud bychom mohli považovat za relevantní dataci na katalogizační kartě Etnografického oddělení Národního muzea, pak hanácký vínek nebo pártá²⁸⁸ z jeho kolekce pochází z konce 18. století (obr. 33). Takový předpoklad je však hodně odvážný a těžko doložitelný. Vzhledem k charakteru použitých materiálů i celkovému vyznění artefaktu se jistě jedná o pártu o několik desetiletí mladší.

Široká brokátová stuha v barevném a dekorativním provedení je střízlivá, barevně vyvážená a z estetického hlediska je ji možno označit jako velmi kultivovaně působící doklad. Výzdoba se řídí zákony symetrie a vytváří klasický pětidílný vzor ze stylizovaných florálních motivů, pro region typických: centrální aplikace je ve tvaru stříbrného srdce, obklopeného zlatými flitry, přizdobeného rokajem stejné barvy. Hlavní motiv završuje velký růžový skleněný hranatý korálek obklopený drobnými zlatými korálky. Na obou stranách jsou umístěny dva velké květy z rombických stříbřitých plátků, rámovaných skleněnými trubičkami. Uprostřed každého květu je našitý velký skleněný perleťový korálek jako imitace perly. Další dva květy jsou olemované zlatým prýmkem, skleněnými trubičkami a stejnými velkými umělými perličkami. Mezi květinami jsou našité stejné růžové skleněné štrasy, obklopené zlatým rokajem, zlatavé flitry a perleťové korálky.

Jak již bylo řečeno výše podle muzejní datace vínek pochází z konce 18. století. Avšak, přijmeme-li toto určení, objeví se řada otázek. V kontextu našeho výzkumu jde pochopitelně především o skleněné aplikace. Jde o to, zda jsou původní součástí vínku, nebo jsou našité korálky pozdějším doplňkem? Hypoteticky můžeme připustit, že jde o autentickou korálkovou aplikaci a původní artefakt, otázkou ale zůstává datace z konce 18. století. Jestliže budeme analyzovat rokaj a korálky z aplikace a porovnáme je se vzory korálkové produkce jabloneckých dílen, uvidíme, že analogické druhy zlatavého kulatého rokaje patřily mezi

²⁸⁸ Vínek byl získán v roce 1949 a podle katalogizačního popisu: "Vínec tzv. "pártá" svatební zhotovená z červeného brokátu, zdobená cetkami, korálky a perličkami. Vyztužená lepenkou. Kolem 3 stran stříbrná krajka a úzká portička z drobných cetek a korálků. Uprostřed je srdíčko ze stř. plechu s růžovým skleněným drahokamem, lemované zlatým prýmkem a zlatými cetkami. Po stranách jsou plátkové květy s perličkou uprostřed. Po celé ploše jsou našité cetky, perličky, nepravé drahokamy. Na horní straně ozdoba z červených květů, růžových bobulek a pozlacených listů. Uvazuje se na 4 stužky. Lokalita: severní Morava, Haná. Rozměry: d = 45 cm, š = 11,5 cm. Datace: konec 18. století. Stav: zachovalý". Inv.č.H4-46463.

výrobky jabloneckých skláren již v 18. století. Zároveň analogické vzory falešných perlí (perlet'ových skleněných korálků), a stejně tak i rombických plátků a flitrů nacházíme na jiných artefaktech od konce 18. století²⁸⁹. Avšak jde o doklady, patřící k aristokratické a městské kultuře, ve které se běžně užívaly hedvábné brokátové stuhy, perličky, krajky, umělé květiny atd., ale *pro venkovského člověka* této doby to běžné určitě nebylo. Což podporuje verzi o tom, že tady jde o doklad pozdějšího období, pravděpodobně z poloviny 19. století.

Svatební víněk byl hlavní součástí svatebního kroje, která propojovala rituální a magicko-symbolické funkce a byla rekvizitou, která "materializovala" přechod dívky ve vdanou ženu. Jeho důležitá role ve svatebním obřadu našla svůj odraz i v dekorativním provedení. Množství možných interpretací symboliky barev, materiálů a forem použitých v dekoru jakýkoli jednoznačný závěr ztěžuje, ne-li znemožňuje²⁹⁰. Jenom naznačíme, že používání červené barvy brokátového podkladu může dovolit spekulaci o ochranné magické funkci, snad jako rudimentu z předkřesťanské doby. Zároveň bývá červená interpretována jako barva života. S oběma významy se setkáváme v lidové kultuře často. Důležitější ale může být vyváženost a barevná výraznost dekorativního provedení, kterou tvoří korálková aplikace díky propojení červené barvy brokátu, zlata rokaje a flitrů, stříbřitých plátků a perleti. Tady se nabízí interpretace převážně estetická a prestižní.

Tento víněk, pokud bychom přijali předpoklad, že skutečně pochází z 18. století, by mohl sloužit k analýze specifiky korálkové aplikace v rané etapě jejího užívání v lidovém oděvu. Především je důležité připomenout, že v období konce 18. a na začátku 19. století korálky a rokaj z českých dílen teprve začaly zásobovat trh a velice pomalu se dostávaly do venkovského prostředí. Pokud tedy připustíme, že aplikace na vínku skutečně pochází z konce 18. století, pak jde nepochybně o materiál, který se ideálně hodí pro výzdobu výjimečné rituální oděvní součástky, která vedle své tradiční symbolické funkce zároveň plní i funkci reprezentativní. Korálky jsou relativně drahé, ale velmi efektní. Je možné vytvářet z nich esteticky působivé kompozice a využít přitom zkušenosti z vyšívání. Obojí je specifickou redakcí slohových vzorů, které do lidové kultury pronikají od renesance.

Bohužel malé množství zachovaných artefaktů i dalších pramenů z období první poloviny 19. století nedává možnost vytvořit kontinuální vývojovou linii korálkové aplikace na víncích a jiných součástkách svatebního čepení. Jsme většinou odkázáni na artefakty

²⁸⁹ ЮПОБА, Е. С.: *Эноха буцепа в России*. Москва 2003. С. 73, 86.

²⁹⁰ Například Karel Jaromír Erben, archivář, folklorista – přívrženec mytologické školy bratří Grimmů a známý básník, má v baladě *Vodník* (inspirované folklorem, 1851): „*bílé šatečky smutek tají, v perlách se slzy ukrývají...*“ a zase je to jen jedna z mnoha možných interpretací symboliky perel (která mohla být přenesena i na její imitaci). (ERBEN, K. J.: *Vodník*. Stará říše na Moravě 1930).

s přibližným datováním, které sice vytvářejí určité záchytné body, ale neumožňují podrobnější zkoumání procesů a specifiky rozvoje koráلكové aplikace v rané etapě zapojování koráلكů do lidové kultury. Avšak podle památek pozdější doby a ikonografických pramenů, které pocházejí z tohoto období, můžeme tušit, jakou cestou prošel koráلكový dekor, než dosáhl svých vrcholných fází a posléze postupně zanikl spolu s tradičním krojem.

Pokud se ještě se zastavíme u hanáckého kroje, uvidíme, že tradice používání skleněných perliček na korunách nevěst skutečně pravděpodobně sahají do 18. století. M. Ludvíková s odkazem na písemné prameny počátku 18. století uvádí popis staršího typu úboru hlavy děvčat při svatbě z hedvábných stuh a květin: *“I děvčata měla zvláštní úbor hlavy, ačkoli během 18. století došlo k překrytí tohoto zvyku. Tak v jednom svém kázání B. J. Bilovský ... popisuje na počátku 18. století dívčí úpravu hlavy do kostela ... takto: dívky měly vlasy vyčesané, kučery (do hladka) obtažené a hlavu zdobenou vrkočem a pentlemi, kde už tehdy převládaly stuhy v barvě červené a zelené. ... Jako nosná podložka sloužil vrkoč – pletenec ze zelených hedvábných nití, dochovaný také v západním okrajovém území, ve vyškovském ostrůvku. Na čelo a kolem vlasů se kladla kánka, stuha s bohatou výzdobou z červených pentlí, splývajících vzadu”*²⁹¹. Tento typ úpravy hlavy

Obr. 34. Wilhelm Horn. Svobodný pár z Mořického panství. Rok 1836. Litografie kolorovaná, papír 28, 6 x 21 cm.

se zachoval v některých okrajových oblastech Hané až do začátku 20. století²⁹². K tomu se autorka dodává: *“Kam se pro nevěstu umístilo sedm umělých růží, sloužících jako ozdoba hlavy, nebylo zřejmě vidět, protože vše, kromě kánky bylo kryto velmi vysokým věncem z umělého kvítí a cetek”*²⁹³. Jak vidíme, zatím přímo o žádné koráلكy ve výzdobě nejde, jenom o umělé květy a “cetky”²⁹⁴.

²⁹¹ LUDVÍKOVÁ, M.: *Lidový kroj na Hané*. Přerov 2002. S. 64.

²⁹² “Pokračování tohoto úboru bylo možné najít u nevěst ve východním okrajovém území Hané, především na hostýnském Záhoří, jak se to podařilo zapsat L. Kuncovi o sto padesát let později”. Ibidem, s. 64.

²⁹³ Ibidem, s. 64.

²⁹⁴ Otázka je, co je myšleno pod pojmem “cetky”. To je obecný pojem, který může zahrnovat i koráلكy.

Avšak text pokračuje: “V centrálním území Hané překryl úbor, který se vyvinul ve velmi honosný, starý způsob zcela. Aspoň místy zůstal stejný název: “vrkoč”. B. Dudík jej roku 1873 popisuje takto: Nejprve se na hlavu kladlo jakési “jelito”, ovinuté pozlátkem, což se podle něho vyvinulo ze starého vzácného vínku. Kromě baněk byl tu dále tzv. prut, jakási obruč 3-4 cm široká s korálky a flitry (prý dřívější nevěstinská koruna), kterou nahoře uzavírá kytky růží, zřejmě umělých. Celý úbor je uzavřen pantlékem, věncem z červených mašlí a dolů visících červených stuh”²⁹⁵.

Obr. 35. Wilhelm Horn. Svobodný pár z Tovačovského panství. Rok 1836. Litografie kolorovaná, papír 28, 6 x 21 cm.

Jak můžeme vidět z popisu, který koreluje s datací dalších dochovaných artefaktů, v druhé polovině 19. století, skleněné korálky byly běžnou výzdobou svatební koruny hanácké nevěsty. O tom, že korálky v podobě umělých perliček pokrývaly hanácký pantlík ještě dříve, a to již v první třetině 19. století, svědčí ikonografické doklady. Již na litografiích Wilhelma Horna z roku 1836²⁹⁶ (obr. 34 – 35) nacházíme dvě různé variace této svatební úpravy hlavy, a to v jejím rozvinutém tvaru. Zároveň na obrázku z hodin K. Balcárka z Mohelnice z roku 1840²⁹⁷, kde je zobrazen tradiční svatební průvod, vidíme nevěstu ve vysokém pantlíku, pravděpodobně vyzdobeném bižuterními perličkami. Jak můžeme usoudit z těchto litografií a popisu²⁹⁸, již ve 30. letech 19. století skleněné korálky tvořily základ dekorativního provedení koruny hanácké nevěsty. Spolu s rozvojem formy

²⁹⁵ “Nejvíce se traduje pro celý nevěstinský úbor hlavy název pantlák, který se z jeho části přenesl na úbor celý. Tento pantlák pak velmi zvýšil prut – lepenkovou kostru, potaženou ozdobami, až na šířku 10 – 12 cm” Ibidem, s. 64

²⁹⁶ KŘIŽOVÁ, A., ŠIMŠA, M.: *Lidový oděv na Moravě a v Slezsku I. Ikonografické prameny od roku 1850.* Stražnice 2012. S. 227 – 228.

²⁹⁷ LUDVÍKOVÁ, M.: *Lidový kroj na Hané.* Přerov 2002. S. 64. Příloha II, obr. 34.

²⁹⁸ A. Křížova komentuje Hornovo vyobrazení: “Všechny tři Hornovy litografie Hanáků představují tzv. blat’ácké kroje ze západní Hané. Svatební kroj mladého páru zdůrazňuje úprava dívčiny hlavy, zv. pantlák. Tvoří ji lepenkový podklad válcovitého tvaru, posíťovaný hedvábím, bižuterií a korunovaný růžici ze skládaných stuh, jejichž konce visí na zádech. ... Svatební pantlák je okázalejší než na předchozím listu, navíc je protažen do výšky pásem se sedmi umělými růžemi”. (KŘIŽOVÁ, A., ŠIMŠA, M.: *Lidový oděv na Moravě a v Slezsku I. Ikonografické prameny od roku 1850.* Stražnice 2012. S. 227 – 228).

pantlíku se korálková výzdoba během první poloviny 19. století rozvinula do “klasického” typu dekoru, který se ve svém základě udržel až do zániku kroje.

Právě v hanáckém svatebním kroji se vyskytl jeden z nejvzácnějších vzorů korálkového dekoru v korunách nevěst. Korálková výzdoba hanácké koruny – pantlíku, na rozdíl, například od blatské korunky, na které nacházíme prakticky veškerý sortiment dobové produkce, nebo chodských vínků, byla ve svém typickém provedení zdobena jenom střízlivými jednobarevnými foukanými perličkami ve zlatém, stříbrném a perleťovém tónu nebo v jejich kombinaci. Aby bylo dosaženo výraznějšího estetického kontrastu, volili tvůrci pantlíků kombinaci různých velikostí korálek stejné barvy. Robustní ornament ve tvaru srdce, květin a stylizovaného tzv. granátového jablíčka²⁹⁹, vyložený stříbrným dracounem a korálky různé velikosti vyplňoval celou plochu vysokého válce. Prázdné středy florálního vzoru zakrývala jako zrcátko stříbrná folie (obr. 36).

Obr. 36. Pantlík. Haná. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 17 626.

Hanácký svatební pantlík je možno považovat v kontextu vývoje korálkového dekoru za jedinečnou formu svatební úpravy hlavy v českých zemích³⁰⁰. Je tak originální hlavně proto, že plnou měrou jsou tu využity dekorativní možnosti formy a velikosti skleněných korálek při minimální rozmanitosti jejich používaných druhů a barev. Kontrast červených stuh, složených do impozantní kompozice a žluto-stříbrné aplikace na válcovité koruně již nenarušují žádné jiné barvy a na tomto barevném propojení je založena celá estetická stránka výzdoby.

Jak můžeme vidět, ani základní forma hanáckého pantlíku, ani jeho výzdoba neprošla v průběhu doby výraznějšími změnami. Dochované artefakty od konce 19. a první poloviny 20. století demonstrují stejné principy dekoru, práce s materiálem a estetické přístupy jako vzory na vyobrazeních první poloviny 19. století. Jelikož již na vyobrazeních z roku 1837

²⁹⁹ J. Staňková interpretovala granátové jablko ve vzoru jako symbol nevinnosti a lásky (STAŇKOVÁ, J., BARAN, L.: *České a slovenské lidové kroje*. Praha 2004. S. 26). Avšak, toto je pouze jedna z možných interpretací. V jiné může být stylizované granátové jablko *symbolem plodnosti* (už jen vzhledem velikému počtu zrnek) a to tím spíš, že svatební rituál je vlastně celý zaměřen na plodnost nového manželského páru, což je v kultuře smyslem jejich spojení.

³⁰⁰ Příloha II, obr. 35.

vidíme rozvinutý vzor koráلكové výzdoby, který dokonale koresponduje s válcovitou formou pantlíku v technickém i estetickém smyslu, můžeme předpokládat, že tato skutečnost může podpořit předpoklad starší tradice využití koráلكů ve svátečních a rituálních úpravách hlavy.

Rozmanitost forem výzdoby moravských krojů se projevila i ve svatebních úpravách hlavy. Nejenom na Hané, ale i po celé Moravě nacházíme originální vzory svatebních věnců a korun, do jejichž výzdoby jsou vkomponovány rozmanité druhy a tvary skleněných koráلكů. Avšak většinou jsme při jejich analýze odkázáni na muzejní artefakty z konce 19. a první poloviny 20. století. To pochopitelně komplikuje konstruování vývojových linií těchto artefaktů, protože můžeme předpokládat, že i rituální úprava hlavy mohla v průběhu 19. století procházet určitým vývojem. V některých případech docházelo k zjednodušení, jinde se vývoj ubíral opačným směrem. Koráلكová výzdoba se přizpůsobovala těmto změnám. S postupem času skleněných perliček v dekoru přibývalo často i tam, kde se úprava hlavy zjednodušovala. V těchto případech právě koráلكová výzdoba nabývala složitějších a bohatších forem.

Například na Uherskohradištsku sehrály skleněné koráلكy výraznou roli v dekoru svatební úpravy hlavy a zůstaly její součástí až do úplného vymizení kroje z běžného života, nehledě na to, že sama struktura svatebního úboru nevěst a družiček se s časem měnila a prošla cestu od mnohodílné sestavy k jednoduchému vínku. Starší typ velkého věnce, který nosily nevěsty ještě v 90. letech 19. století, se skládal z několika dílů: *pentla* na čelo, *kánka*, vlastní *věvec* a další součásti jako „*čertíci*“, „*dýnko*“, „*báleš*“ a „*fábor*“³⁰¹.

³⁰¹ „Šňůrkami okolo hlavy se uvazovala pentla na čelo, atlasová nebo rypsová stuha asi 7 cm široká. Na ní se navazovala čelenka – kánka, gánka, pošíta ozdobami z barevného foukaného skla, z kulatých skleněných perliček a kuliček v pestrých barvách a ze zrcadélek. Nad čelenku se upevnil vlastní věvec z umělých květin ... kromě toho uprostřed a na obou bocích dva čertíci – ozdoby ze skleněných vláken. ... K oběma uším se dávaly mašličky z brokátových nebo atlasových stužek. Následovalo dýnko – vrkoč, obšité červeným plátnem a naň se přišil báleš. Tvořily jej v kruhu naskládané stuhy, ve střední části s věnečkem z umělých květů Pod báleš se zezadu uvazoval fábor, sestavený asi z 10 – 16 širokých pentlí v týle. Uprostřed své délky byly přeloženy, takže oba konce každé stuhy visely volně až na ramena“. (TARCALOVÁ, L.: *Klobúček s perkama, věneček a pantlama: uvazy, pokrývky a úpravy hlavy*. Katalog k výstavě. Uherské Hradiště 2004. S. 12.)

Hlavní koráلكový dekor tvořila aplikace na široké stuze *kánce*. Jako i v jiných regionech byly základem aplikace velké foukané perličky, kulaté a válcovité, které tradičně obklopovaly malá kulatá zrcátka. Avšak posupně bylo toto mnohodílné čepení, jehož součástí byla *kánka* vyzdobená korálky, nahrazováno menším, jednodušším, a nakonec je vytlačil bílý jednoduchý věneček z umělých kvítků³⁰². Když *kánka* vymizela z běžného užívání, korálky se přizpůsobily novému typu věnce, avšak ztratily na své barevnosti. Inklinace ke koráلكům bílé a stříbrné barvy v pozdějším období pravděpodobně byla způsobena ovlivněním vzory městské módy.

Zajímavý typ jednoduchého novějšího čepení, jehož doklady rovněž nacházíme v muzejních kolekcích, vznikl pravděpodobně jako pokus o revitalizaci krojů v první, možná i ve druhé polovině 20. století. Představuje je plátěná podložka, na které je upevněn „okolek“ – diadém z umělých květin, koráلكů a stuh (obr. 37). Vzhledem k formě představuje zjednodušenou modifikaci staršího mnohodílného čepení, ve kterém jsou tradiční čelenka a dýnko spojené v jedinou celistvou konstrukci, posazenou na podklad. Z muzejního popisu artefaktu z pražského Národopisného muzea víme, že „Kroj byl pořizen u příležitosti výstavy v Belgii a Švédsku, zorganizoval pan Mitáček z Hluku, v roce 1975“³⁰³. Z tohoto záznamu nelze vyvodit, že čepení vzniklo právě pro příležitost mezinárodní prezentace v r. 1975.

Obr. 37. Čepení. Jižní Morava, okres Uherské Hradiště, Hluk. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-93822.

³⁰² Ibidem, s. 19.

³⁰³ Z katalogizačního popisu: „Čepení upevněné na plátěném čepci - nasazovací. Na líčové straně věnec s dýnkem, který vystupuje v týle do výšky. Je nahoře zakončený chocholkou ze skleněných vláken. Přední díl - okolek (čelenka), ležící na temeni je pošit barevnými skleněnými foukanými koráلكy a zrcátky. Motiv: kolem obličejové části je našit pruh sestavený z navlečených penízku stříbrné barvy (flitry). Okolek je zhotoven z fialové tkaniny, která je hustě pošita kruhovými květy, sestavenými z barevných skleněných koráلكů barvy stříbrné, žluté, následují podlouhlé koráلكy zlaté barvy a uprostřed je vsazeno kulaté zrcátko, které je lemováno bílými skl. fouk. koráلكy nebo červenými. Mezi kruhovými květy jsou menší květy hvězdíkovité sestavené z barevných podlouhlých skl. koráلكů. Dýnko je tvořeno soustavou velmi hustě našitých látkových barevných květů a stříbrného třepení.“

V kolekci Moravského zemského muzea nacházíme analogický vzor čepení, pocházející z druhé poloviny 20. století (obr. 38). Korálková výzdoba na čelence podle vzoru, kompozice a materiálu navazuje na tradiční aplikace na starších *kánkach*. Kontrastní kombinací bílého a červeného, tmavého a světlého, vyvážené a přísné použití jednobarevných korálek tady ustupuje pestré směsi perliček jásavých barev, různých velikosti, druhů a forem. Na bílém hedvábí, které pokrývá plochu čelenky, jsou ve tvarech kulatých květů a rozet našité válcovité a kulaté foukané korálky z barevného skla, flitry a drobná rokaj. V centru každé květiny je posazené malé zrcátko, obklopené perličkami. Zadní strana je vyzdobena širokými stuhami, složenými ve tvaru mašle a kulaté rozety, která je také přizdobená

Obr. 38. Pentlení. Druhá pol. 20. století. Okolí Uherského Hradiště. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 49. 654.

korálky se zrcátkem v centru. Úpravu dovršuje vysoká kytice z umělých květin, velkých skleněných perlí a různobarevných foukaných korálek. Na záda spadají široké stuhy se vzorem z obrovských jasně barevných květů po celé ploše. I tyto stuhy jsou pošíty flitry a rokajem.

Neméně výrazný vzor korálkové výzdoby svatební úpravy hlavy demonstrují koruny nevěst na jihočeských Blatech. V muzejních sbírkách nacházíme artefakty datované nejdříve 60. lety 19. století³⁰⁴. Určitě nemůžeme předpokládat, že toto jsou nejstarší vzory korálkové aplikace v úpravách hlavy blatských nevěst. Avšak můžeme se opírat o toto datování, jako o, v jistém smyslu, dělicí čáru mezi předchozí dobou vývoje, o které můžeme jenom spekulovat, a pozdější dobou, ze které máme materiální doklady, popisy a zdokumentovaná svědectví.

Korálkový dekor čepení nevěsty z Blat odpovídá celkové barevnosti kroje, která je založena na propojení pestrých jasných barev a z estetického hlediska je jedním z nejbohatších a nejvýraznějších v Čechách. Především pestrobarevné skleněné perličky byly

Jsou zde květy červené, tyrkysově modré, žluté, bílé, fialové aj. V týle jsou přivázány a našity široké stuhy, s podkladem bílým, vytkaným hedvábím barvy žluté, modré, světle zelené a světle a tmavě červené. Motiv: velké květy růží, poupata růží, bobulovitá kvítka, plátkové modré květy, stonky a listy. Celkem 9 kusů stuh. Lokalita: jižní Morava, Slovácko, okres Uherské Hradiště, Hluk. Rozměry: poloměr = 23 cm, v = 23 cm, stuhy = d = po uvázání = 80 cm.” Inv.č.H4-93822

³⁰⁴ Příloha II, obr. 36 – 37.

Obr. 39. Korunka pro družičku. 60. léta 19. století. Blata, Soběslav. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-21184

určené k tomu, aby zvýrazňovaly hlavní barevnou kombinaci, kterou tvořil červený hedvábný podklad, zlaté květy z boullionu a dracounové krajky a černá hladká čelenka³⁰⁵. Vzhledem k tomu, že v korálkové výzdobě převažovaly jasné barvy, vzniklo výrazné kontrastní spojení, které bylo charakteristickým rysem úpravy hlavy blatské nevěsty.

Centrálním a vrcholným prvkem úpravy hlavy byla malá korunka (obr. 39). Typická blatská koruna se zhotovovala z papírového válečku, potaženého červenou hladkou hedvábnou stuhou bez vzoru, která se dále dekorovala skleněnými perličkami, penízky a flitry. Bylo tradicí na váleček našívát zlaté a stříbrné penízky, přizdobené drobným rokajem, zlatou dracounovou krajku, umělé květiny, zrcátka apod. V některých případech je aplikace střídá, pouze lemuje okraje a lehce přizdobuje podkladové červené hedvábí, v jiných je celá plocha válečku pokrytá aplikací, takže podkladová látka je prakticky neviditelná. Horní okraj válcovité korunky zdobí soustava plátkových květů, zhotovených ze stříbrného nebo zlatého boullionu, okvětní lístky a středy květů jsou vyplněny skleněnými foukanými korálky různých barev a velikostí od nejdrobnějšího rokaje k relativně velkým perličkám. V barevném řešení převažují korálky zlatavé nebo žluté, stříbrné, zelené, růžové a modré. V takovém provedení kontrast červené látky a zlatavých doplňků s přidáním korálek dalších sytých barev zvýrazňuje dekorativnost korunky. Odmyslíme-li její rituální symbolickou funkci, je to právě koruna, která z estetického hlediska zásadním

našívát zlaté a stříbrné penízky, přizdobené drobným rokajem, zlatou dracounovou krajku, umělé květiny, zrcátka apod. V některých případech je aplikace střídá, pouze lemuje okraje a lehce přizdobuje podkladové červené hedvábí, v jiných je celá plocha válečku pokrytá aplikací, takže podkladová látka je prakticky neviditelná. Horní okraj válcovité korunky zdobí soustava plátkových květů, zhotovených ze stříbrného nebo zlatého boullionu, okvětní lístky a středy květů jsou vyplněny skleněnými foukanými korálky různých barev a velikostí od nejdrobnějšího rokaje k relativně velkým perličkám. V barevném řešení převažují korálky zlatavé nebo žluté, stříbrné, zelené, růžové a modré. V takovém provedení kontrast červené látky a zlatavých doplňků s přidáním korálek dalších sytých barev zvýrazňuje dekorativnost korunky. Odmyslíme-li její rituální symbolickou funkci, je to právě koruna, která z estetického hlediska zásadním

Obr. 40. Víněk a dýnečko – část čepení družičky. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Expozice Národního muzea, Praha.

³⁰⁵ Z hlediska zkoumání symboliky barev tady zase dochází k množství variant interpretací. Například J. Staňková viděla v černé čelence nevěsty rudimentální pozůstatek černého šátku a symbol smutku nad ztracenou svobodou (STAŇKOVÁ, J., BARAN, L.: *České a slovenské lidové kroje*. Praha 2004, s. 28.) To je jen jedna z možných interpretací, a těžko přijatelná. Navíc černé šátky jsou mladé, objevují se až někdy v 60. letech 19. století v jižních Čechách a na Chodsku a také u německého etnika. V tomto kontextu je důležité připomenout, že smuteční barvou v lidové kultuře nebyla černá, ale tmavě modrá nebo fialová (liturgické barvy) a v dobách předkřesťanských bílá.

způsobem harmonicky završuje celek nevěstina svatebního kroje.

Flitry, rokaj a velké foukané barevné perličky zdobí i jiné součásti úpravy hlavy jako vínek, “dýnečko” a vlasové jehlice. Podle “klasického” způsobu výzdoby je často v centru dýnka umístěné kulaté zrcátko, lemované zlatým boullionem (obr. 40). Kolem tohoto zrcátka se začíná tvarovat další výzdoba. Z našíváných penízků, rokaje, velkých barevných korálků a boullionu se tvoří velký kulatý květ nebo podobný rostlinný motiv, který vyplňuje celý povrch kulatého “prostředku”. Okraj dýnečka napodobuje svým tvarem květinový věnec. Hedvábné červené a zelené stuhy, které lemují dýnko, jsou složeny ve tvaru mašliček tak, aby imitovaly lístky a poupata, mezi kterými se proplétá další dekor z barevných perliček, dracounových zlatých a stříbrných nití a flitrů. Posledním detailem čepení jsou barevné jehlice, na jejichž koncích jsou obvykle zasazeny největší foukané skleněné perle červené, modré, zlatavé nebo růžové barvy.

Obr. 41. Jehlice. 80. léta 19. století. Blata. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-102216.

Mezi jinými právě na Blatech se ve svatební úpravě hlavy setkáváme s perličkami malovanými (obr. 41). Nejčastěji malovaný květinový vzor napodobuje tradiční benátské vinuté perličky *perle fiorate*³⁰⁶. Malované foukané perle z jabloneckých dílen se často dostávaly na evropský trh jako opravdové benátské vinutky “*a lume*”³⁰⁷ a byly velice žádanou komoditou³⁰⁸. S benátskými vinutými perlami se v lidových krojích nesetkáváme. Základem koráلكové výzdoby

svatebních věnců a korun jsou jablonecké foukané a mačkané korálky. Především jde o jednobarevné skleněné perličky, malované korálky i tady jsou spíše vzácnou výjimkou. Tyto malované perličky, produkované ve značně menším množství, byly především určené pro zahraniční obchod. Byly relativně drahým zbožím a na vnitřní trh se dostávaly málo. Jihočeská Blata jako bohatý zemědělský region, inklinující v estetice lidové kultury k barvitosti, byla ideálním odbytištěm pro podobné drahé a nepříliš typické zboží.

Jak vidíme na svátečních úborech hlavy z období od druhé poloviny 19. století koráلكového dekoru přibývá. Podle památek, uložených v muzejních sbírkách, můžeme

³⁰⁶ Teruzzi, G.: *Perle d'Africa: da Venezia al mondo*. Milano 2009. S. 42.

³⁰⁷ *Technika a lume (ital.) (lampwork (angl.)* nebo vinuté perličky) – jedna z nejstarších technik vyhotovení korálek způsobem navinutí roztavené skleněné tyčinky na drát. (Ibidem, s. 40).

³⁰⁸ Юрова, Е. С.: *Блеск и нищета бижутерии*. Москва 2016. С. 9. (Yurova, E. S.: *Lesk a ubohost bižuterii*. Moskva 2016. S. 9).

předpokládat, že již v 70. letech 19. století hlavně foukané skleněné perličky, sekané korálky a drobný rokaj tvořily základ dekorativního provedení svatebních a z velké části i svátečních pokrývek hlavy.

V tomto smyslu typickým dokladem jsou blatské *roušky*. O této součástce svatebního kroje I. Štěpánová píše: *“Přes čepce ženy uvazovaly dlouhý úzký pás látky, “roušku”, zdobenou nad čelem zrcátky, perličkami a korálky. Tato výzdoba aplikacemi je mnohem mladší než samotná rouška, která se vyvinula ze starších obdélných rouch, šatek a pentlíků, které bylo zvykem ovazovat kolem čepce od čela k týlu, a které se zachovaly v první polovině 19. století už jen v některých regionech...”*³⁰⁹. Podle muzejních artefaktů můžeme předpokládat, že korálková aplikace na nich se ve své ustálené variantě utvořila v 70. až 80. letech 19. století.

Ve svém klasickém tvaru ženský sváteční víněk posledního období představuje širokou hedvábnou stuhu červenou, purpurovou nebo fialovou s vytkaným drobným barevným vzorem, nejčastěji

Obr. 42. Rouška. 1. pol. 20. století. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 288 N.

žlutým nebo zlatavým. Na ni v centrální části je umístěná bohatá aplikace z bouillionu, flitrů a korálků (obr. 42). Typická třídílná kompozice představuje centrální květ, vytvořený ze zlatého nebo stříbrného dracounu v podobě vrstevnaté stylizované blatské růže, nebo srdce. Na obě strany od středového motivu se rozbíhají menší růže nebo rozety, často mezi nimi bývají umístěné další florální prvky ve formě větviček nebo kvítků. Uprostřed centrálního motivu a v některých případech i v menších květech, jsou zasazena kulatá zrcátka. Tato kompozice je hustě pokryta barevnými skleněnými korálky. Převažuje v nich barva modrá, žlutá a zelená jako nejvíce kontrastní k červenému nebo fialovému podkladu, kovovému lesklému bouillionu a flitrům.

³⁰⁹ ŠTĚPÁNOVA, I.: *Lidový oděv v okolí Tábora*. Tábor 1995. S. 75.

Avšak barevná paleta skleněných korálků na víncích z Blat tím není vyčerpána. V aplikacích se rovněž vyskytují foukané perličky fialové, růžové, stříbrné, světle modré a světlé zelené, v menší míře bílé perleťové a červené. Aplikaci často doplňují sekané válcovité korálky s brokátovým leskem jemných pastelových odstínů. Zpravidla lemují okraje a přidávají se do středu lístků. Drobný rokaj z barevného transparentního skla, stejných druhů, se kterými se ve velkém množství setkáváme na vyšitých plenách a zástěrách, přizdobuje stříbrné a zlaté flitry. Snad by bylo možné s jistou nadsázkou říci, že blatské *roušky* je možno považovat za přehlídku nebo výkladní skříň, kde byla prezentována většina druhů skleněných korálků, dostupných na trhu, od velkých kulatých, prodloužených a válcovitých foukaných perliček k sekaným trubičkám, dvoukrátkám a nejmenšímu rokaji.

Obr. 43. Vínek. 70. léta 19. století. Jižní Čechy, Soběslav - Veselí, Blata. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-8800.

Barevná pestrost blatského svátečního kroje podřazovala svému estetickému

projevu i dekor vínků a nutila ho k barevné výraznosti právě prostřednictvím korálkové aplikace. V tomto smyslu mají poněkud zvláštní postavení ve výzdobě vínků bílé perličky. Vzhledem k celkové zářivosti až expresivnosti korálkového dekoru se dá vyzorovat, že nebyly užívány příliš často ani na čepení nevěst, ani na víncích vdaných žen.

O to zajímavěji vypadá varianta korálkové aplikace, ve které se bílé perličky stávají hlavním výzdobným materiálem. V jiných oblastech Čech a Moravy se setkáváme v aplikacích a výzdobě s tak zvanými falešnými perlemi, což jsou, jak už bylo vysvětleno i jinde, skleněné foukané perličky, pokryté z vnitřní strany perleťovým nánosem nebo foukané korálky z bílého skla, často s přidáním přeletového povrchu. Avšak na Blatech se takové druhy bílých perliček vyskytují málo a ztrácejí se mezi jinými barevnými doplňky. Častěji se v korálkové aplikaci na víncích setkáváme se stříbrnými foukanými perličkami a zvláštním druhem sekaných "brokátových" válcovitých korálků. Tyto korálky se díky svému specifickému lesku a mléčné barvě, která jim dodává jistou okázalost, zapojily do barevného bohatství aplikace jako zajímavý a nepřehlédnutelný prvek (obr. 43).

Pomineme-li moravské oblasti s jejich bohatstvím a rozmanitostí forem svatebních korun a vínků, a Jihočeská Blata, kde korálková výzdoba vytvořila opravdový kulturní fenomén, je nutné zastavit se na Chodsku. Tady ekonomické, sociální a kulturní podmínky nebyly tak příznivé pro začlenění skleněných korálků do lidové oděvní kultury. Z hlediska formálního v této oblasti nevznikl žádný konstrukčně náročný typ svatební koruny. Avšak podle estetických a kompozičních kvalit je úprava hlavy chodské nevěsty srovnatelná se složitým blatským a hanáckým čepením (obr. 44). Jejím základem, jako i ve většině jiných oblastí, byl široký víněk z červených pentlí a umělých květin. Velké barevné korálky byly neoddelitelnou součástí čepení nevěsty jak na Blatech, tak i na jižní Moravě a na Chodsku. Doplnění svatebního věnce barevnými korálky, jak vidíme, nebylo ničím výjimečným. Tato tradice byla již od druhé poloviny 19. století široce rozvinuta v mnohých regionech. Avšak právě na Chodsku byly plnou měrou využity estetické možnosti, které skleněné korálky nabízejí. Zásadní roli zde měly vlasové

Obr. 44. Víněk družičky. Muzeum Chodska v Domažlicích, expozice.

jehlice s barevnými perličkami na vrcholku, tak zvané *blumky* (obr. 45). Charakteristickým rysem chodských *blumek* je rozmanitost a složitost jejich zakončení. Vrchol dlouhé mosazné jehlice mohl být ozdoben jenom jednou velkou foukanou perličkou, která mohla mít v průměru i několik centimetrů. Ale častěji se zakončení vrcholu jehlice větвило a rozrůstalo do objemných rozet a svislých kytic s pěti až šesti kulatými a kapkovitými skleněnými korálky, zasazenými do prolamované mosazné konstrukce.

Obr. 45. Jehlice. 80. léta 19. století. Západní Čechy, okres Domažlice, Mrákov. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-101230.

Blumky se skleněnými korálky byly běžnou výzdobou svatebního věnečku již v polovině 19. století. Avšak, stejně jako v případě blatských a hanáckých korun, zůstává otázkou přesný čas, kdy skleněné perličky poprvé zasáhly do svatební úpravy hlavy. Na ikonografických dokladech, fotografiích a barevných diapozitivech již od 60. let 19. století (obr. 46)³¹⁰ vynikají postavy nevěst ve věncích, dekorovaných velkými barevnými perličkami. Tady nebude zbytečné připomenout, že přibližně ve stejném období se skleněné korálky šíří jako běžná aplikace na svátečních živůtcích. Hypoteticky můžeme předpokládat, že jde o pokračování starší tradice, kdy byly místo skleněných korálků používány, jistě sporadicky, polodrahokamy³¹¹. “Lajblíky” ve druhé polovině 19. století zdobí různými druhy korálků, ale stále zůstává otevřená otázka, zda se skleněné korálky zapojovaly do komplexu kroje souběžně, tedy jak do úpravy hlavy, tak na oděvní součásti, nebo se skleněné perličky

Obr. 46. Pár ve svatebním kroji. 1862. Skleněné diapozitiv. Muzeum Chodsko v Domažlicích.

zapojovaly do výzdoby věnců a blumek jiným způsobem, jinou cestou? Jak vidíme, na začátku 60. let 19. století byly svatební vínky již bohatě vyzdobené pomocí foukaných skleněných korálků, ale na jiných kusech oblečení je zatím korálková aplikace ještě vzácná.

Blata i Haná jsou bohaté zemědělské oblasti, kde se lidový oděv udržel relativně dlouho. Oba regiony si rychle a kreativně osvojily “moderní” výzdobný materiál skleněných korálků. Na první pohled je vidět, že hlavním faktorem, který umožnil rozvoj výrazného dekoru z relativně drahých skleněných korálků, bylo bohatství těchto regionů a s ním nepochybně spojený moment prestiže a okázalosti svátečního a obřadního šatu.

K tomu přistupuje stále živá kreativita, která dokáže moderní průmyslový materiál začlenit do tradičního oděvu s citem a invencí.

Avšak je třeba položit si otázku, byla-li prosperita úrodných zemědělských oblastí, tedy ekonomická stránka, jediným nebo spíše hlavním faktorem rozvoje korálkové výzdoby v kroji? Pro podporu tohoto předpokladu může svědčit to, že v jedné z nejhudších oblastí, na

³¹⁰ Foto z archivu Chodského muzea v Domažlicích. Příloha II, obr. 38.

³¹¹ Kapitola III. 1. a. *Korálková aplikace v chodském kroji jako prvek lidové kreativity.*

Valašsku, se skleněné korálky nijak výrazně v kroji neprojevíly a byly až umělým revitalizačním přínosem pozdější doby. Na druhou stranu na také chudém Chodsku se vyvinul jeden z nejvýraznějších korálkových dekorů. Jednoznačně zodpovědět na tuto otázku je sotva možné.

Vývoj a rozšiřování korálkové výzdoby jak v úpravě hlavy, tak i na jiných oděvních součástkách, byl jistě ovlivněn celým komplexem faktorů, přírodních, geopolitických, ekonomických, sociálních i kulturně-historických atd. Je nepochybné, že korálková výzdoba na korunách nevěst, svatebních věncích a úpravách hlavy družiček demonstruje nejvýznamnější prvky dekoru ze skleněných korálků. Tento typ aplikace a výzdoby však zasáhl i další typy úpravy hlavy nevěsty i již vdané ženy. Svatební čepce, které ve svatebním přechodovém³¹² rituálu symbolizovaly změnu sociálního statusu nevěsty ve vdanou ženu, demonstrují stejně originální varianty korálkové aplikace, jako koruny nevěst a družiček.

Obr. 47. Čepce, centrální část. 70. léta 19. století. Jižní Čechy, Blata. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-1772.

Občas dochází k zajímavým a na první pohled zdánlivě nepochopitelným postupům v jejich výzdobě. Při svatebním rituálu je často bílý plátěný čepce prakticky “neviditelný”, zakrytý dalšími součástkami. Avšak i v tomto případě kromě klasické výšivky na dýnku, nacházíme našité skleněné korálky a občas i části ornamentu vyplněné našitým rokajem (obr. 47). Těžko říct měla-li taková aplikace plnit nějaké ochranné a magické funkce. Čepce mohou být navíc starší než jejich korálková výzdoba. Čepce sám, jako rituální rekvizita, je součástí obřadu, kdy se nevěsta symbolicky stává vdanou ženou a korálková výzdoba může, ale nemusí jeho funkci zesilovat. Důležité je to, že je to v okamžiku obřadu *rituální čepce*. Můžeme snad jen připustit jako možnou interpretaci, že barva korálků v takových případech v sobě nese jisté rudimenty symbolicko-magického charakteru. Další rozvíjení této spekulace by se nemohlo opřít o relevantní prameny a doklady a je samozřejmé, že s postupem doby stále více dominovala estetická funkce užívaných předmětů.

³¹² GENNEP, A.: *Přechodové rituály*. Praha 2006. S. 131 – 132.

Korálky se často objevují i na čepcích vdaných žen³¹³. Převážně jde o sváteční prvky, nikoli určené ke každodennímu nošení. Avšak tady nejde o nějaký složitý dekor, nejčastěji jenom o přizdobování flitry, drobným rokajem nebo jednotlivé našité barevné skleněné perličky. V posledním desetiletí 19. a na začátku 20. století se v dekoru ženských čepců začíná rozšiřovat výzdoba háčkovanými nebo pletenými vložkami z rokaje. Podobné stuhy, pravděpodobně zhotovované i při školních ručních pracích, vyráběné podle předkreslených vzorů a vzorníků, nejčastěji lemovaly přední okraj měkkých plátěných čepců.

Pletení a háčkování z korálek bylo jedním z projevů slohové módy, který se dostal na venkov díky blízkým stykům s městem. Tato nová technika nenašla v už zanikající lidové kultuře větší uplatnění a lze ji interpretovat zejména jako doklad interakce soudobé módy a tradiční kultury v poslední fázi vývoje.

V kontextu koráلكové výzdoby na pokrývkách hlavy je důležité věnovat se i dekoru mužských svátečních klobouků. Když mluvíme o výzdobě mužských pokrývek hlavy, kde se uplatnily korálky, můžeme do této kategorie určitě zařadit umělé kytice, které zdobily svatební klobouky ženichů (obr. 48). Dlouhý čas svatební kytice zůstávaly jedinou výzdobou mužského kroje, která obsahovala skleněné perličky. Na přelomu 19. a 20. století se na svatebních kloboucích objevil velice bohatý dekor ze skleněných korálek různých druhů, trubiček a drobného rokaje. Jestliže kytice zůstávala typickou výzdobou ve většině regionů, bohatší a sofistikovanější koráلكová aplikace na kloboucích se vyskytovala na Moravě.

V různých lokalitách se vyvinuly originální a celkem odlišné typy koráلكového dekoru. Na mužských kloboucích se často vyskytují složité kompozice z různých druhů skleněných korálek a rokaje. Na rozdíl od ženských rituálních a svátečních pokrývek hlavy, kde korálky mají dlouhou historii, je výzdoba v mužském kroji mladším jevem. Nemáme dostatek důkazů ani ikonografických, ani

Obr. 48. Klobouk - "guláč". Kostice, Podluží. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 49. 549.

³¹³ Příloha II, obr. 39 - 40.

materiálních, aby bylo možné doložit, že něco podobného se vyskytovalo v mužském kroji před polovinou 19. století. Podle datovaných muzejních artefaktů, fotografií a popisů můžeme spíše předpokládat, že korálková aplikace se objevila na mužských kloboucích ne dříve než na přelomu 19. a 20. století.

Korálková výzdoba se velmi originálně přizpůsobila autentické formě klobouků a využila dekorativní možnosti, které poskytují její různé druhy (obr. 49). Vzhledem k tomu, že korálková aplikace na mužských pokrývkách hlavy je fenoménem docela mladým a pravděpodobně i podpořeným revitalizačními procesy, můžeme o ní mluvit spíše jako o efektním ale převážně estetickém jevu. Je samozřejmé, že tam, kde lidová kultura na přelomu století byla ještě živá, měly korálky v mužské úpravě hlavy jako součást svátečního a rituálního kroje funkci estetickou, sociálně-statusovou, reprezentativní, rituální, regionální atd.³¹⁴. Avšak jelikož se korálková aplikace na kloboucích objevuje až v době rozpadu a postupného zániku tradiční lidové kultury a reaguje na změnu krojových funkcí, dominuje zde aspekt reprezentativní, a vzhledem k sociálním a kulturním procesům tohoto času i funkce regionálně a lokálně-patriotická.

Obr. 49. Klobouk "goralák". Klobouky u Brna. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 16. 818

³¹⁴ BOGATYREV, P.: *Funkcie kroja na Moravskom Slovensku*. Martin 1937.

III. 4. Korálky v dětském kroji

Dětský kroj je zdokumentován velmi špatně. Doklady, ať už se jedná o ikonografii, literaturu nebo konkrétní zachované součástky, jsou vzácné (obr. 50)³¹⁵. Oblečení dětí byla věnována jen minimální pozornost a stav pramenů neumožňuje vyslovit jakékoli obecnější závěry.

Korálková aplikace v dětském kroji nebyla příliš rozšířená a nevytvořila zvláštní formy, které by se výrazněji odlišovaly od výzdoby kroje mužského

Obr. 50. Václav Malý. Pout' na Vavřínečku. Olej na plátně. Muzeum Chodska v Domažlicích, expozice.

nebo ženského. Nejvýrazněji se zde skleněné korálky projevily ve formě šperků, a to jednoduchých náramků a náhrdelníků a jako aplikace na dětských křestních čepečcích a košilkách.

V případě dětských šperků můžeme mluvit o skleněných perličkách spíše jako o apotropaionu, než jako o dekorativní ozdobě. Tady se setkáváme s jasně viditelnou ochrannou funkcí korálků. Červené perličky, navlečené na niti a ovinuté kolem krku nebo ručičky měly chránit dítě před nečistými silami. O korálkách jako apotropaionu v dětském kroji A. Křížová píše: *“Jednou z nejčastěji využívaných surovin v dětském šperku byl ... mořský koral. ... V přírodní podobě byl korál zasazován do kovových manžet a nosil se na krku jako zavěs, zároveň byl zpracováván do tvaru perel, které se navlékaly na šňůrku a nosily se jako náhrdelníky na krku nebo na ruce jako náramky”*³¹⁶. Stejnou funkci plnily červené granáty a

³¹⁵ Nejznámějším ikonografickým příkladem situace z konce 19. století je velká malba Václava Malého (1874 – 1935) *“Pout' na Vavřínečku”*, na které vidíme varianty slavnostního ženského kroje na Chodsku pro čtyři různé věkové skupiny žen. Tady jasně vidíme, že holčičky zhruba do deseti let nosí na hlavě čepečky nebo šátky a teprve ty starší, na prahu puberty, mají věnečky. Ale to už nejsou v rámci lidové tradice děti.

³¹⁶ KRÍŽOVÁ, A.: *Dětský šperk jako apotropaion*. In.: *Ikonografické prameny ke studiu tradiční kultury*. Etnologické studie 11. Brno 2011. S. 145 – 146.

později skleněné červené korálky, o kterých se autorka rovněž zmiňuje: *“Kromě mořského korálu byly až do 20. století oblíbené jakékoliv drahé kameny červené barvy, zvláště karneoly a almandiny, u nás především dostupné české granáty ... Šňůrka českých granátů, popřípadě jeho skleněných náhražek byla též nejrozšířenější šperkovou ozdobou v českých zemích ...”*³¹⁷.

Tady ani tak nejde o korálky, ale o symboliku červené barvy, která dítě chrání před nečistými silami. V kontextu problematiky výzkumu je ale nutno zmíněné artefakty vnímat komplexněji, ne jako korálky, ale jako *červené korálky*. Skleněné náhražky se spolu s rozšířením produkce jabloneckých dílen na vnitřním trhu, stávaly dostupnější pro obyvatelstvo venkova a byly na ně přeneseny i magické funkce, které dříve plnily polodrahokamy. Jestliže v případě ženských a mužských krojů můžeme pouze spekulovat o jejich starší magické a rituální funkci, v dětském kroji máme důkazy toho, že skleněné perličky v plné míře převzaly magickou funkci, kterou dříve plnily korálky z přírodních materiálů. Apotropainí role je přiřazena korálkům pro nejmenší děti, kojence a batolata bez ohledu na pohlaví, a je to role každodenní.

Jak popsala dětský kroj J. Langhammerová: *“Děti mají zdobnější oblečení starších a ve srovnání s dětským světem současnosti vyhlížejí jako “staří - mladí”*³¹⁸. V tomto popisu určitě jde o sváteční kroj. Když mluvíme o dětských rituálních krojových textiliích, patří k nim křestní košilka, kabátek a čepeček³¹⁹. Dítě v batolecím věku se žádných rituálů neúčastní a proto ani zvláštní oděv nepotřebuje. Sváteční šatičky batolat je možné považovat za poslední typ dětského oblečení, který měl zvláštní formy a ještě se výrazně se lišil od kroje dospělých³²⁰.

³¹⁷ Ibidem, s. 156 – 157.

³¹⁸ LANGHAMMEROVÁ, J.: *Lidové kroje z České republiky*. Praha, 2001. S. 85.

³¹⁹ Do rituálních křestních textilií patří rovněž peřinka, povijan, vínek, křestní rouška a plena. Tady také dochází k regionálním a dobovým odlišnostem. V archaických moravských oblastech se dítě v peřince ke křtu ještě balilo do matčiny úvodnice. Tam, kde úvodnice nebyly (nejsou doloženy, což je v Čechách), se novorozenec balil do matčiny pleny a v některých oblastech, kde kroj zanikal rychleji, i do matčina šátku, který byl koupený ve městě. Avšak na těchto rituálních součástech se s korálkovou aplikací nesetkáváme. Korálková aplikace na úvodnicích je raritním jevem. O nich se zmiňujeme v kapitole 3. I. Korálková aplikace v dekorativním a funkčním systému kroje. Korálkové aplikace na plenách je věnovaná kapitola 3. II. Blatské textilie jak korálkový unikát.

³²⁰ *“Bývaly nejčastěji z drobně květovaného kretonu, často červené barvy, ale i jiné. Šatičky byly střižené ke krku do malého sedýlka ve výši rukou, kde byla našita mírně nabraná sukénka, sahající k zemi. Podobně jako košilky byly vzadu otevřené, Rukávky u ramen mírně nabrané byly dlouhé, u krku se nosil nebo ze spodní košilky vyhlížel malý bílý krejzlíček.”* (Ibidem, s. 83).

Do typů dětských textilií, které se zdobily korálky a rokajem, můžeme zařadit, jak už bylo uvedeno výše, dětské křestní košilky (obr. 51). Výzdoba na košilce, určené pro první nejvýznamnější rituál v životě dítěte, jasně demonstruje i důležitou reprezentativní funkci korálku, což podporuje fakt, že oblečení ke křtinám se zpravidla dědilo³²¹. Zda jde i tady o funkci ritualně-magickou, o tom můžeme jenom spekulovat.

Obr. 51. Košilka dětská. 90. léta 19. století. Doudlebsko, okres České Budějovice, Sedlec, Mezno. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-18725.

Při analýze tohoto druhu dětského textilu jsme odkázaní na jednotlivé a docela

rarity artefakty, což neumožňuje dělat jakékoliv obecnější závěry. Zůstáváme na úrovni konstatování faktu přítomnosti skleněných perliček v jeho výzdobě. Na dochovaných kusech křestních košilek se setkáváme s jemnou výzdobou na límečcích kolem krku, na hrudníku a rukávcích. Vzhledem k malému rozměru textilních kusů a plochy, určené pro dekorování, jde o velice jemnou práci, drobné ornamenty a zpravidla, když mluvíme o korálkovém dekoru, aplikace drobným rokajem nebo malými perličkami. Podle jiných charakteristik se aplikace na dětských křestních košilkách neliší od výzdoby svátečních součástí “dospělého” kroje.

Z uvedených druhů dětského oblečení však mají svou specifikou jenom křestní čepičky. V jistém smyslu jsou tyto doklady lidové kultury zajímavým fenoménem. V jejich výzdobě se spojuje několik vrstev lidových představ. Právě v nich nacházíme dlouho v živé formě tradiční rudimenty ochranné magie, která se koncentruje ve skleněných především *červených korálcích*³²².

³²¹ Na příklade buchlovického kroje o tom píše L. Tarcalová: “Novorozence nosily kmotřenky ke křtu v peřince s karnýry, v bílém kabátku a košilce a na hlavě mívali zdobné čepičky. Oblečení se dědilo. Dalším narozeným dětem ... se k této příležitosti již nic nepoživovalo. Na přelomu 19. a 20. století se novorozenému dítěti bez rozdílu pohlaví oblékal stejný oděv – košilka a kabátek”. (TARCALOVÁ, L., VEČEROVÁ, P., ŽÍŽLAVSKÝ, B.: *Buchlovický kraj v proměnách času*. Buchlovice, 2014. S. 133).

³²² Červená ovšem dominuje i ve výšivce, červené jsou povijany a často i peřinka bývá z červenobílého kanafasu.

Obr. 52. Čepček dětský. 70. léta 19. století. Západní Čechy, Chodsko, Domažlice. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-

granáty³²³. A tady se vracíme k principům přenosu magických funkcí přírodních korálů a drahokamů na jejich umělé náhražky. Je to jeden z typických projevů lidové kultury, který se výrazně projevil v korálkové výzdobě dětského kroje.

Na jednu stranu aplikace ze skleněných korálků celkem odpovídají typu výzdoby, který je charakteristický pro chodské, především ženské, krojové součástky v posledních

desetiletích 19. století. Na druhou stranu zde nejde pouze o dekor. Křestní čepček jako důležitá rituální součást dětského křticího oblečení plnil funkci ochrany dítěte před uřknutím, nemocemi a smrtí. Tomuto účelu byl podřízen jeho materiál i forma včetně výzdoby červenými korálky.

Obr. 53. Dětský čepec. Muzeum krojů v Postřekově, expozice.

korálky a různobarevný rokaj. Červená barva však zůstává dominantní, i když tuto její převahu ne vždy vytvářejí korálky. Mezi muzejními artefakty nacházíme exempláře karkulek

Klasickým dokladem jsou v tomto smyslu chodské čepčky, tzv. "karkulky" (obr. 52). Od druhé poloviny 19. století se setkáváme s karkulkami pošitými červeným brokátem, pevně vyztuženými a vyzdobenými skleněnými korálky, především červenými, které napodobují české granáty. V odborné literatuře nacházíme odkazy, že se dětské čepčky na Chodsku v dřívějším období zdobily červenými

Červené skleněné korálky jsou stálou součástí výzdoby chodských karkulek. Avšak v korálkové aplikaci nacházíme i jiné druhy skleněných barevných perliček a barevného rokaje. Častým doplňkem jsou foukané žluté a fialové perličky, žluté, zelené a modré skleněné trubičky. V pozdějších vzorových kompozicích se objevují broušené transparentní

³²³ JINDŘICH, J.: *Chodsko*. Praha 1956. S. 39.

dekorovaných červenými hedvábnými stuhami a výhradně bílým rokajlem, což je charakteristickou barevnou kombinací především pro “horní” chodský kraj (obr. 53). Další variantu dekoru představuje aplikace z červeného a modrého rokaje na světlém brokátovém podkladu (obr. 54). Můžeme předpokládat, že tady se setkáváme se symbolikou modré barvy jako barvy nebeské, v křesťanství spjaté s postavou Panny Marie, zde propojené s červenou, jako barvou ochrannou.

Obr. 54. Dětský čepice. Muzeum krojů v Postřekově, expozice.

Korálková aplikace na (chodských) karkulkách udržuje ochrannou symbolickou roli déle, než na jiných krojových součástkách. Avšak přítomnost nejenom *červených* perliček, a i velký podíl skleněných korálků jiných barev, jistě dokládá skutečnost, že zde ochranná funkce (červených) korálků nebyla funkcí jedinou, a že postupem doby i tady, i když pomaleji, nabývá na významu i funkce estetická a reprezentativní.

Obr. 55. Dětský čepicek. Kunovice, Uherské Hradiště. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 16. 940

Dětské čepičky, jako jedna z nejvýraznějších součástí dětského kroje, a to nejenom chodské, ale i z jiných regionů Čech a Moravy, výrazně demonstrují vývoj funkce korálků od apotropaionu k dekorativní výzdobě. Červená barva na dětských čepičkách zůstává dlouho dominující, ale červené jsou hlavně textilní materiály a ozdoby, hedvábné a atlasové stuhy, ornamentální podklad, zatímco červené korálky z dekoru čepiček postupně mizí a na jejich místo nastupují korálky neutrálních barev.

Pro moravské oblasti je charakteristické zdobení brokátových tzv. “*patákových čepiček*” čirým bezbarvým rokajem a trubičkami, které spolu s lesklými flitry zakrývají celý podklad a tvoří třpytivý efekt rybí šupiny (což je jednou z módních dobových tendencí) (obr. 55). Jestliže se v aplikacích objevují korálky a rokaj jiných barev, jako žlutá, modrá nebo zelená, odpovídá tato barva zpravidla barvě stuh a posiluje dekorativní vyznění výzdoby. Tady se už jasně viditelnou stává dekorativní funkce skleněných korálků, nejde o funkce magické, ale o zvýraznění dekorativního efektu (obr. 56).

Jako daň městské módě zapojuje se do aplikace na dětských svátečních čepcích černý rokaj (obr, 57). Vlivy městské mody také demonstrují bílé křestní čepčky, jejichž hlavní výzdobou, spolu s atlasovými stuhami, se stávají aplikace stříbřitými mačkanými

Obr. 57. Čepček dětský. Čechy, Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 14920.

perličkami a bílým nebo čirým rokajem.

Na dýnku takových

čepčků se často objevuje vyšitá květinová kompozice, charakteristická pro styl empiru nebo biedermeieru. V lidové redakci je vzor proveden plným stehem nebo vytkáním (obr. 58).

Na jednu stranu je městská slohová móda inspirující a obohacující pro (dětský) kroj, ale na druhou postupně dochází k unifikaci vzorů, barev a materiálů.

V takových artefaktech se často uplatňují nejen nové materiály, ale i technické postupy dříve na venkově neznámé, jako například pleteniny z korálků. Postupně dochází ke stírání regionální specifiky, která je jednou z charakteristik tradiční lidové kultury a dochází ke splývání a unifikaci. Tento fenomén vyvolává v části společnosti potřebu revitalizace tradiční kultury, byť motivy, proč by měla být zanikající lidová kultura posilována a ožívována, mohou být různé a časově proměnlivé.

Tyto procesy jasně demonstrují například dětské křestní pletené čepčky. Klasický doklad nacházíme mezi artefakty, dochovanými v etnologické sbírce pražského Národopisného muzea. Například čepček datovaný 90. lety 19. století podle popisu pochází

Obr. 56. Dětský čepec - "čepěnka". Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 10. 845.

Obr. 58. Čepec dětský. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 10. 789.

z Čech, ale přesná lokalita původu není určena³²⁴. Tento čepeček je zajímavým artefaktem, který demonstruje novou a ve své době na venkově málo rozšířenou techniku koráلكového dekoru, pletení s korálky na jehlicích³²⁵ (obr. 59). Ornament ze stylizovaných růžiček a modrých kvítků na zelených větvičkách, podle muzejního popisu karafiátových, ale spíše připomínající modré chrpy, lemuje okraj a centrální část čepečku. Na samém temenu je vypletená hvězdice z modrého rokaje. Je nutno zdůraznit, že neznámá švadlenka použila

Obr. 59. Čepeček dětský křestní. 90. léta 19. století. Čechy. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-49752.

Obr. 60. Ženský čepec. Pol. 19. století. Sasko. Muzeum saského lidového umění v Drážďanech, expozice.

vysoce

kvalitní
nejdrobně
jší

jablonecký rokaj, který se většinou na venkov nedostával, byl určen především pro export a v Evropě se vysoce se cenil.

Zajímavé bude obrátit pozornost k ornamentu, který zdobí čepeček. Typický empírový motiv růžiček a karafiátů se objevuje na textiliích, oděvních součástkách i doplňcích kolem poloviny 19. století. V klasickém provedení je typický pro městskou módu. Je to ovšem doba, kdy dochází k výraznému přiblížení městské a

³²⁴ Z katalogizačního popisu: "Čepeček dětský křestní, pletený ze zažloutlé tenké, měkké bavlněné příze, pošíty skleněnými korálky maličkými barvy bílé, růžové, červené, bledě a tmavě zelené, bledě a tmavě modré. Na temeni je v kruhu vypletaná velká hvězdice, pošíta skupinkami modrých koráلكů, kolem probíhá kruh na němž jsou z koráلكů vyšity na větévce růžičky. Další širší pletený pás – prolamovaný do vlnovek. Nad čelem je proužek hustšího pleteného vzoru, na němž jsou karafiátová kvítka na větévce, provedené skleněnými korálky. Okraj nad čelem tvoří dvě pletené rýžky (okraj uprostřed sešíty). Vzadu je čepeček lemován valencienskou bílou kraječkou. Čepeček se zavazuje na tkalouny. Lokalita: Čechy neurčené. Rozměry: d = obličejové části = 25 cm, obvod = 43 cm Datace: 90. léta 19. století. Stav: zachovalý". Inv.č.H4-49752

³²⁵ Není-li známá lokalita, může to být i městský artefakt. Avšak tento artefakt můžeme zahrnout do analýzy jako příklad nivelizace regionální specifiky, kterou převrstvuje městská móda jak v materiálech, barvách i technologii zpracování i výzdoby.

venkovské kultury jak v materiálech, tak i ve formách a výzdobě. Zrušení poddanství a prudký rozvoj industrializace tento proces dále posilují. Sblížení města a venkova napomáhá rychlému rozšíření nových střihů, ornamentiky i výzdoby. Industrializace a rozvoj masmédií posiluje jednotný ráz oděvní módy a pomalu stírá regionální specifiku lidové kultury.

Pletené vzory z drobného rokaje, analogické těm, které zdobí dětský čepček z Čech, nacházíme na saských čepcích, dětských košílkách z Ruska, interiérových textiliích, mužských a ženských módních doplňcích atd. (obr. 60). Tady jde nejenom o rozšíření ornamentu, ale i o stejnou techniku a jednotný materiál průmyslově vyráběných druhů skleněných perliček, využitých v tomto dekoru.

Shrnutí

Jako sumarizace můžeme uvést, že skleněné korálky byly běžnou výzdobou svátečních a obřadních, především svatebních pokrývek hlavy v Čechách a na Moravě od druhé poloviny 19. století až do zániku krojů jako součástí tradiční lidové kultury. Z ikonografických dokladů a popisů můžeme s opatrnou skepsí usuzovat na to, že skleněné korálky na korunách nevěst a družiček se objevovaly již v první polovině 19. století. Zároveň můžeme hypoteticky předpokládat, že jde o navázání na starší tradici, nejméně od 18. století.

Spolu se změnou funkcí krojů na přelomu 19. a 20 století, se funkce korálkové výzdoby také mění. Začíná převažovat estetická, dekorativní a pravděpodobně i prestižní role na úkor starších funkcí, jako je rituálně-magická, věková, sociální, genderová atd. Tyto "původní" funkce jsou oslabovány nebo vůbec zanikají. Jistou výjimkou v tomto smyslu zůstávají dětské čepčky, v nichž magická role korálků, především červených, jako apotropaionu, prokazuje největší životnost.

ZÁVĚR

Nehledě na vysoký zájem kulturní a vědecké veřejnosti o lidovou kulturu a kroj, který trvá nejméně od konce 19. století, zůstává korálková aplikace na lidovém textilu, i když jako svébytný fenomén do lidové tvorby neodmyslitelně patří, dodnes tématem opomíjeným. Zmínky o skleněných korálcích – perličkách sice nacházíme v pracích odborníků i laických zájemců, ale ani v současnosti v české odborné literatuře neexistují studie, ve kterých by byla korálková aplikace předmětem hlubšího všestranného a soustavného výzkumu.

Rychlé rozšíření skleněných korálek mezi všemi společenskými vrstvami včetně vrstev lidových je těsně spjato jednak s rozvojem sklářských dílen v Jizerských horách (okolí Jablonce nad Nisou) v druhé polovině 19. století, jednak s obecnými módními trendy, které v této době korálky hojně využívají.

Svémi kořeny sahá výroba skleněných artefaktů v českých zemích do 13. století. Za předchůdce produkce skleněných korálek je možné považovat místní výrobu perliček pro růžence. Výroba skleněných korálek a rokaje v druhé polovině 19. století díky zdokonalení technologie výrazně vzrostla, zlevnila a začala rychle nasycovat vnitřní trh. Rostoucí kontakty venkova s městem podporovaly proces pronikání relativně nového materiálu na venkov a jeho rychlou adaptaci v lidové kultuře.

Korálky byly novým, průmyslově vyráběným materiálem, přicházejícím z městského prostředí, ale vyhovujícím místnímu vkusu a estetickým normám. Jejich zapojení do komplexů kroje dokonce uvolnilo další tvůrčí potenciál, takže se vyvinuly svébytné formy dekorace, odlišné v každém ze zkoumaných regionů.

Bohužel vzácnost, prakticky neexistence, artefaktů starších než z druhé poloviny 19. století a rarita ikonografických dokladů a popisů nedávají možnost určit přesný čas, kdy se skleněné korálky poprvé objevují v dekoru lidových textilií. Za období, kdy se skleněné korálky a rokaj stávají běžnou výzdobou kroje ve většině regionů můžeme považovat 60. leta 19. století.

Porovnáme-li základní charakteristiky korálkové aplikace na krojích vybraných oblastí Čech a Moravy, uvidíme, že od doby svého aktivního zapojení do kroje v 60. letech 19. století do prvních let 20. století korálkový dekor v různých regionech prošel v podstatě podobnou vývojovou cestou, i když formální stránka aplikací, kompozice, symbióza s výšivkou a celkovým vyzněním kroje jako oděvního celku, zachovává specifické regionální charakteristiky.

Avšak na přelomu století a v prvních desetiletích 20. století se role skleněných korálků změnila. V Čechách, na Blatech a Chodsku, dosáhla výzdoba skleněnými perličkami a rokajem vrcholu na konci 19. století a zároveň byla jevem, který provázal poslední stadium života krojů v těchto oblastech.

Jinou situaci vidíme na Moravě. I tady, podobně jako v Čechách, existovaly oblasti, kde kroj byl pohlcen městskou módou dříve, než se do něj korálky mohly zapojit, a i tady bylo několik regionů, kde byla naopak nová možnost efektní výzdoby svátečního a obřadního kroje přijata a dále rozvíjena. Samozřejmě i zde skleněný korálek signalizuje, že oděv, který zdobí, prochází závěrečnými fázemi života jako součást tradiční lidové kultury. V regionech, kde se doba nošení kroje prodloužila do meziválečného a výjimečně i poválečného období, se korálková aplikace nejenom udržela, ale spolu s krojem prošla řadou změn ve svých funkcích.

Mezi těmito dvěma základními tendencemi zůstávají regiony, ve kterých se korálková aplikace téměř neuplatnila, nehledě na trvající vitalitu kroje. Takovým příkladem je Valašsko, kde kroj byl na konci 19. století ještě živý a schopný vývoje, ale korálky jako výraznou výzdobnou složku svátečních a obřadních krojů nepřijal. Proč tomu tak je, je otázkou, na kterou zatím neznáme odpověď, a tak ji ponecháme otevřenou.

V tradiční lidové kultuře, a to jak v Čechách, tak i na Moravě, plnila korálková výzdoba několik zásadních funkcí, mezi kterými můžeme vyčlenit funkce „původní“, estetickou, praktickou, sociální, statusovou, genderovou, regionální a ochranně-magickou. A funkce „nové“, což pochopitelně souvisí s celkovým vnímáním lidové kultury a kroje jak v rurálním, tak v městském (intelektuálním) prostředí od poslední třetiny 19. století.

Funkce skleněných korálků byla těsně spjata s funkcí kroje, případně krojové součástky, na které byly umístěny. Ve svých „původních“ rolích byly korálky s krojovým komplexem v harmonii a korálkový dekor citlivě reagoval na změny role kroje jak po formální, tak i společenské stránce.

Kroj postupně s proměnami v tradiční společnosti ztrácí své původní autentické funkce a začínají dominovat především jeho reprezentativní, prestižní a nacionálně politické role. Korálky jako výzdobný, případně symbolický prvek, tento proces provázejí. Je pochopitelné, že jsou využívány v revitalizačních přístupech. V období 20. a 30. let 20. století kulminuje (některých vybraných moravských krojích) estetická funkce korálkové aplikace a skleněné korálky jsou chápány jako dekor, který zdůrazňuje „lidovost“ a regionální reprezentativnost kroje.

Vzniká paradoxní jev, který můžeme označit jako *fenomén korálkové aplikace v lidové kultuře*. Dekorativní materiál, který se objevuje v kroji v poslední fázi jeho života a v době

jeho zániku, který přichází z města a je průvodcem nových módních stylů (secese), se stává jedním ze symbolů lidové kultury a národní identity.

Domnívám se, že z převážné části se otázky a předpoklady formulované v Úvodu práce podařilo naplnit. Závažným nedostatkem je ovšem torzovitost a vzácnost materiálních a dalších pramenů pro stanovení chronologie raného vývoje koráلكové aplikace a přesnější doby jejího pronikání do lidového prostředí. Předpokládaná kontinuita koráلكového dekoru druhé poloviny 19. století s tradicí staršího období, sahající nejméně do 18. století zůstává jenom hypotézou, logickou, ale těžko dokazatelnou.

Při analýze pozdního období v regionální specifikce se objevila zajímavá fakta, především specifická situace v poslední fázi valašského kroje, která ukazuje, že vývoj skleněné aplikace na lidovém textilu může probíhat paralelně více způsoby. V některých regionech s relativně vitální lidovou kulturou může být tento způsob výzdoby téměř ignorován.

Ne zcela uspokojivě byly prokázány principy a mechanismy, které podmínily zapojení koráلكů do kroje různých regionů Čech a Moravy. Zdá se samozřejmé a “přirozené”, že složité, majestátně působící koráلكové kompozice, se objevují v bohatých zemědělských oblastech, dobře ekonomicky prospívajících, jako Blata a Haná. Avšak i mnohem chudší Chodsko, na rozdíl od Valašska, dokázalo vytvořit výrazné a svébytné typy koráلكového dekoru. I tento fenomén by si zasloužil další pozornost.

Předkládaná práce zatím pouze konstatuje základní fakta s vědomím, že tu existují perspektivní možnosti dalšího výzkumu. Totéž platí o podrobnějších analýzách svérázového a revitalizačního hnutí v souvislosti s koráلكovou aplikací. To vše jsou otázky, problémy a výzvy, které tento text, který jsem se snažila pojmout jako první větší práci na dané téma, otevírá, ale zatím je nedokáže komplexně vyřešit.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BEČÁK, J. R.: *Lidové umění na Háně. Lidová kultura hmotná*. Velký Týnec u Olomouce 1941.
- BERANOVÁ, M., LUTOVSKÝ, M.: *Slované v Čechách. Archeologie 6. – 12. století*. Praha 2009.
- BÍLKOVÁ, M. *Chodsko. Vzory výšivek bílých a pestrých*. Mrákov, č. 3. Z archivu muzea Chodska v Domažlicích.
- BOGATYREV, P.: *Funkcie kroja na Moravskom Slovensku*. Martin 1937.
- BROUČEK, S., PARGAČ, J., SOCHOROVÁ, L., ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Mýtus českého národa, aneb Národopisná výstava československá*. Praha 1996.
- ČERNÁ E., HEJDOVÁ D., KAVKA F.: *Středověké sklo v zemích koruny české*. Most, 1994.
- EISNER, J.: Počátky českého šperku. *Památky archeologické*. Č. 2, roč. XLVI, 1955. S. 215 – 226.
- ERBEN, K. J.: *Vodník*. Stará říše na Moravě 1930.
- ERBEN, K. J.: *Popis krojů lidu selského, tak nazvaných Chodů neb Buláků z okolí města Domažlic c Čechách*. Květy – Česká včela. 1867, roč. 2. S. 168, 171-179
- FILIPOVÁ D.: *O sklářské cti aneb jak se mačkají korálky*. Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech. 2005, č. 2. S. 31.
- ФЕДОРЧУК, О.: *Українські народні прикраси з бісеру*. Львів 2007.
- FRYŠOVÁ, E.: *Jihočeská Blata*. Praha 1913.
- FRYŠOVÁ, E.: *Ornament jihočeský*. Uměl. chromolitogr. Ústav J. L. Bayera v Kolíně 1902.
- GAZDÍKOVÁ, A.: *Ženské čepce v ľudovom odeve. Klasifikácia na základe zbierok múzeí na Slovensku*. Martin 1991. S. 7.

GENNEP, A.: *Přechodové rituály*. Praha 2006. S. 131 – 132.

HANUS, R.: *Český granát. Historie, geologie, gemologie a šperkařství*. Praha, 2013.

HAVELKOVÁ, V.: *Některé šperky naše lidové*. Národopisný sborník československý, 1900, č. 6. S. 38 – 49.

HOBLOVÁ, B.: *O úpravě hlavy ženské na Mladoboleslavsku*. Český lid, 1897, r. VI. S. 58 – 68.

HRUŠKA, J. F.: *“Křtiny dou!” Obrázek zvykoslovný z Chodska*. Český lid. 1896, roč. 5. S. 237 – 242.

HRUŠKA, J. F.: *O chodském kroji*. Plzeňsko. 1920, roč. 2. S. 9 – 24.

HRUŠKOVÁ, H.: *Krojová kultura Dolního Chodska ve svědectví pamětníků*, DVD, 2010-2014.

CHOTEK, K.: *Lidová kultura a kroje v Československu*. Praha 1937.

CHOTEK, K.: *Lidová kultura a kroje v Československu*. Praha 1937.

JEHLIČKOVÁ, A.: *Výstavka jihočeských krojů a výšivek*. Národopisný věstník československý, 1908, č. III. S. 182 – 186.

JINDŘICH, J.: *Chodsko*. Praha 1956.

JIRÁŇ, L., VENCLOVÁ, N.: *Archeologie Pravěkých Čech. Doba bronzová 5*. Praha 2008.

JOHNOVÁ, H.: *Lidové šperky československé*. Věci a lidé, časopis ÚLUV, 5, 1953 – 1954, s. 323.

JOHNOVÁ, H.: *Lidové šperky na Slovensku*. Bratislava 1972.

JOHNOVÁ, H.: *Šperk*. Bratislava 1986.

KABELÍK, J.: *Národopisná mapa Hané z počátku století 19*. Český lid 16, 1907. S. 257 – 269.

KABELÍK, J.: *Další zprávy Jos. Heřmana Agapita Gallaše o moravských Valaších a Hanácích*. Český lid 17, 1908. S. 1 – 7.

KADLEC, K.: *Jos. Herm. Gallaše ztracený spis o Valaších v kraji Přerovském*. Český lid 15, 1906. S. 161 – 178.

KALOUSOVÁ, L.: *Chodský kroj na prahu 21. století*. Plzeň 2011.

KAZIMOUR, J.: *Lidové kroje československé: popis, vyobrazení, stříhy a výkresy 33 českých, moravských, slezských krojů národních*. Praha 1920.

KLVAŇA, J.: *Drobnosti o lidovém kroji na Moravě*. Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 10, 1893. S. 109 – 110.

KLVAŇA, J.: *Důležité vyobrazení krojů moravských z r. 1837*. Národopisný věstník československý 5, 1910. S. 153 – 164.

KLVAŇA, J.: *Kroje lidu moravského*. Výňatek ze spisu “Moravská čítanka”. Telč na Moravě 1907. S. 3.

KLVAŇA, J.: *Kroje lidu moravského*. Výňatek ze spisu “Moravská čítanka”. Telče na Moravě 1907. S. 3.

KLVAŇA, J.: *Kroje*. Národopisná výstava Československá, 1895. S. 151 – 192.

KLVAŇA, J.: *Kroje*. Národopisná výstava československá, 1895. S. 151 – 192.

KLVAŇA, J.: *Mánesovy česko-slovenské studie etnografické*. Časopis moravského muzea zemského 11, 1911. S. 213 – 237.

KLVAŇA, J.: *O lidových krojích na moravském Slovensku*. Český lid, 1893, r. II. S. 18 – 28.

KLVAŇA, J.: *Prof. Jos. Šímy studie krojové ze Slovácka mor. z r. 1885 – 1886*. Časopis moravského muzea zemského 14, 1914. S. 283 – 307.

KLVAŇA, J.: *Z nových studií o kroji lidu moravského*. Český lid, 1899, č. VIII. S. 168 – 172.

LVAŇA, J.: *Studie typů a krojů na Slovensku moravském pro ethnografické museum v Paříži*. Český lid, 1906, č. X. S. 239 – 242.

KOŠTA, J., TOMKOVÁ, K.: *Olivovité korálky v raně středověkých Čechách a jejich postavení ve střeoevropském kontextu*. Památky archeologické CII, 2011. S. 307 – 354.

KOULA, J.: *O krojích lidu slovenského*. Český lid, 1892. S. 21 – 26, 178 – 185.

KRUMPHANZLOVÁ, Z.: *Skleněné perle doby hradištní v Čechách*. Památky archeologické, řoč. LVI, 1963, č. 1. S. 161 – 188.

KŘÍŽOVÁ A.: *Devocionálie jako předměty religioznní i dekorativní povahy*. Ornament-Odév-Šperk. Archaické projevy materiální kultury. Etnologické studie 5. Brno 2009. S. 170 – 186.

KŘÍŽOVÁ, A., ŠIMŠA, M.: *Lidový oděv na Moravě a v Slezsku I. Ikonografické prameny od roku 1850*. Strážnice 2012.

KŘÍŽOVÁ, A.: *Dětský šperk jako apotropaion*. Ikonografické prameny ke studiu tradiční kultury. Etnologické studie 11, 2011. S. 141 – 163.

KŘÍŽOVÁ, A.: *Lidový a zlidovělý šperk*. Ikonografické prameny ke studiu tradiční kultury. Etnologické studie 11, 2011. S. 23 – 140.

KŘÍŽOVÁ, A.: *Šperk od antiky po současnost*. Praha 2015.

KUMPEROVÁ, I.: *Chodské kroje*. 2010.

KÜNDEL, J.: *Hanácký kroj v obrazových dokladech*. Lidové umění na Háně. Lidová kultura hmotná. Velký Týnec v Olomouce 1941. S. 17 – 72.

KURCOVÁ, J. – NEJDL J.: *Tradiční oděv na Chodsku. Pozvánka do muzea chodských krojů*. Rukopis. Z archivu muzea Chodska v Domažlicích.

KYBALOVÁ, L.: *Od empiru k druhému rokoku*. Praha 2004.

LÁBEK, L.: *Lidové šperky západočeské, I. XIX*. Ročenka národopisného musea Plzeňska, 1937.

- LANGHAMMEROVÁ, J.: *České lidové kroje*. Praha 1994.
- LANGHAMMEROVÁ, J.: *Jižní Čechy: kraj – lidé – tradice*. Praha 2011.
- LANGHAMMEROVÁ, J.: *Lidové kroje z České republiky*. Praha 2001.
- LANGHAMMEROVÁ, J.: *Současný lidový oděv na Chodsku a jeho vývoj ve 20. století*. Sborník Národního muzea. Řada A-Historie, svazek XLIII, č. 1-2. Praha 1991.
- LEGO, F. *Ornamentika na blatském vyšívání lidovém*. Český lid, 1899, č. VIII. S. 17.
- LEGO, F.: *Kroj kozácký*. Český lid, 1900, č. IX. S. 45 – 51.
- ЛИТВИНЕЦ, Э. М.: *Забытое искусство (о бисере)*. Сделай сам 2, 1992. С. 7 – 16. I tohle bych vřadila mezi ostatní práce podle abecedy
- ЛИТВИНЕЦЬ, Е. М.: *Чарівні візерунки*. Київ 1986.
- LUDVÍKOVÁ, M.: *Kroj brněnského venkova*. Brno 1981.
- LUDVÍKOVÁ, M.: *Lidový kroj na Hané*. Přerov 2002.
- LUDVÍKOVÁ, M.: *Lidový kroj na Háně*. Přerov, 2002. S. 50
- LUDVÍKOVÁ, M.: *Moravské a Slezské kroje. Kvaše z roku 1814*. Brno 2000.
- MERTO VÁ, P., DRÁPALOVÁ, L., KONDROVÁ, M.: *Výšivka, krajka a aplikace na tradičním oděvu*. Strážnice, 2013.
- MORAVCOVÁ, M.: *Svéráz v oděvní kultuře lidových vrstev města. Dvacátá a třicátá léta 20. století*. Český lid 73, 1986. S. 157-166; 210-219.
- МОЙСЕЕНКО, Е. Ю. *Бисерные изделия в России XVIII – начало XX века: каталог выставки из собрания Эрмитажа*. Санкт-Петербург 1997.
- МОЙСЕЕНКО, Е. Ю., ФАЛЕЕВА, В. А.: *Бисер и стеклорус в России XVIII - начала XX века: Альбом*. Ленинград 1990.

МОЛЧАНОВА, О. В. *Русский бисер в отечественной культуре второй половины XVIII-XIX в.* Автореферат диссертации, Москва 2005;

MRÁZEK, I.: *Drahé kameny v pravěku Moravy a Slezska.* Brno 2006.

NĚMCOVÁ, B. *Popisy z okolí Domažlického.* Praha 1929.

NIEDERLE L. *Rukověť Slovanských starožitností.* 2 vyd. Praha 1953

НИДЕРЛЕ, Л.: *Славянские древности.* Москва 2000.

NOVÁKOVÁ, T.: *Kroj český.* Výstava Národopisná československá. Praha 1896, S. 151 – 169.

NOVÝ, P.: *Kapitoly z historie výroby jablonecké bižuterie (Od počátku do roku 1918). III. Skleněné perle a perličky. Sekané perle (perličky).* Sklář a keramik, 2002, č. 9. S. 212 – 215.

PETRÁSKOVÁ, CH.: *Slinuté perle.* Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech. 2004, č. 4. S. 48 – 49.

PROCHÁZKA, Z.: *Sklářství v českém lese na Domažlicku a Tachovsku: místopis skláren, brusíren a leštíren.* Domažlice 2009.

SOCHÁŇ, P.: *Kroje lidu slovenského v Uhrách.* Národopisná výstava Československá, 1895. S. 192 – 206.

SOUKUP, J.: *Lidové šperky.* Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze, roč. 4, 1896, č. 1. S. 7 – 12.

STAŇKOVÁ, J., BARAN, L.: *České a slovenské lidové kroje.* Praha 2004.

STAŇKOVÁ, J., BARAN, L.: *České a slovenské lidové kroje.* Praha, 2003.

STAŇKOVÁ, J.: *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska.* Praha 1987.

STAŇKOVÁ, J.: *Lidové výtvarné umění. Čechy a Morava.* Praha 1967

STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje v Československu, Díl I, Čechy.* Praha 1949.

STRÁNSKÁ, D.: *Lidové kroje*. In: *Československá vlastivěda. Řada II. Národopis. Praha 1936, s. 207 – 248.*

STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, O.: *Národní kroje*. Praha 1919.

STRAŠŠIKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, D., UNGERMAN, Š.: *Sklenené korálky z včasnostredovekého pohrebiska v Dolných Věstoniciach*. *Archeologické rozhledy* 52, 2005. S. 136 – 147.

STRELEC, K.: *L'udové šperky a ozdoby na Slovensku*. Martin 1982.

STRELEC, K.: *L'udové šperky: výkladový slovník (sistematizacia, typologia, terminologia)*. Bratislava 1990. S. 12.

SVOBODA, J. F.: *O zjišťování krojů*. *Národopisný věstník Československý* 20, 1927. S. 146 – 152.

ŠIMŠA, M.: *Lidový oděv na Moravě. Katalog výstavy*. Strážnice, 2014.

ŠOTKOVÁ, B.: *Naše lidové kroje, jejich vzory, stříhy a zpracování. 4. Kroj chodský (dolních vesnic)*. Praha 1951.

ŠOTKOVÁ, B.: *Naše lidové kroje, jejich vzory, stříhy a zpracování. 6. Kroj chodský (postřekovský)*. Praha 1951.

ŠOTKOVÁ, B.: *Sklo ve výzdobě lidového kroje*. *Věci a lidé*, 1952 – 1953, č. IV. S. 58 – 84.

ŠPANHELOVÁ, J.: *Lidový šperk a současnost. Stručný vývoj výroby perli a návleku*. Praha 1985.

ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Česká chalupa na Zemské Jubilejní výstavě 1891 v dobových dokumentech*. *Paginae Historiae*, 2002, č. 10. S. 293 – 305.

ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Lidový oděv v Čechách 19. století*. Praha: SPN, 1984.

ŠTĚPÁNOVÁ, I.: *Lidový oděv v okolí Tábora*. Tábor 1995.

TARCALOVÁ, L., VEČEROVÁ, P., ŽÍŽLAVSKÝ, B.: *Buchlovický kroj v proměnách času*. Buchlovice 2014.

TARCALOVÁ, L.: *Klobúček s perkama, věneček a pantlama: uvazy, pokrývky a úpravy hlavy*. Katalog k výstavě. Uherské Hradiště 2004.

TARCALOVÁ, L.: *Kroj na Uherskohradištsku*. Uherské hradiště, 2013.

TAUBEROVÁ, M.: *Lidový šperk z Čech, Moravy a Slezska ze sbírek Národního muzea*. Praha 2012.

TERUZZI, G.: *Perle d'Africa: da Venezia al mondo*. Milano 2009.

TYRŠOVÁ, R.: *České lidové vyšívání na zemské jubilejní výstavě*. Český lid, 1892, č. I. S. 4 - 15.

TYRŠOVÁ, R.: *K národopisným studiím Josefa Mánesa*, Český lid, 1899, č. 8. S. 271 - 272, 324-328.

TYRŠOVÁ, R.: *K národopisným studiím Josefa Mánesa*, Český lid, 1900, č. 9. S. 54 - 57, 300.

TYRŠOVÁ, R.: *Lidový kroj v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1915.

UNGERMAN, Š.: *Ženský šperk staršího velkomoravského horizontu*. Archeologické rozhledy 52, 2005. S. 707 - 749.

VÁCLAVÍK, A.: *Genese obřadních plachet, koutnice a úvodnice*. Praha 1958.

VÁCLAVÍK, A.: *K studiu tvorby lidové*. Hodonín 1948.

VÁCLAVÍK, A.: *Luhačovské Zálesí. Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovice 1930.

VÁCLAVÍK, A.: *Návod, jak shromažďovati doklady lidové kultury v oblasti jižní a východní Moravy*. Uherské Hradiště 1941.

VÁCLAVÍK, A.: *Od práce klidovému obřadu a lidovému umění*. Wrocław 1960.

VÁCLAVÍK, A.: *Textil v lidové tvorbě. Lidové umělecké textilii v Čechách a na Moravě*. 2. vyd. Luhačovice 2009.

VÁCLAVÍK, A.: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha 1959.

VENCLOVÁ, N.: *Prehistoric glass in Bohemia*. Praha 1990.

VONDRUŠKA, V., LANGHAMER, A.: *České sklo: tradice a současnost*. Nový Bor 1992.

WOITSCH, J.: *Tradiční technologie výroby potaše*. Sklář a keramik. Č. 1 – 2, roč. 2002. S. 11 – 19.

ZÍBRT, Č.: *Národopisná výstava československá*. Český lid, 1896, č. V. S. 97 – 128.

ZÍBRT, Č.: *Typy a kroje z Chodska*. Český lid. 1898, roč. 7. S. 395.

ЮРОВА, Е. С.: *Блеск и нищета бижутерии*. Москва 2016.

ЮРОВА, Е.С.: *Старинные русские работы из бисера*, Москва 1995.

ЮРОВА, Е.С.: *Эпоха бисера в России*. Москва 2003.

PÍSEMNÉ PRAMENY

Blatské muzeum v Soběslavi a Veselí nad Lužnicí:

Katalogizační karta: **Plena. Blata. Inv. č. 272 N.**

Katalogizační karta: **Plena. 19. století. Blata. Inv. č. 24 N.**

Katalogizační karta: **Plena. 19. století. Blata. Inv. č. 26 N.**

Katalogizační karta: **Plena. 19. století. Blata. Inv. č. 28 N.**

Katalogizační karta: **Plena. 19. století. Blata. Inv. č. 29 N.**

Katalogizační karta: **Plena. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 27 N.**

Katalogizační karta: **Plena. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 25 N.**

Katalogizační karta: **Plena. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 23 N.**

Katalogizační karta: **Plena. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 22 N.**

Katalogizační karta: **Plena. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 21 N.**

Katalogizační karta: **Plena. Blata. Inv. č. 135.**

Katalogizační karta: **Plena. Blata. Inv. č. 147 N.**

Katalogizační karta: **Plena. Blata. Inv. č. 218 N.**

Katalogizační karta: **Plena. Blata. Inv. č. 252 N.**

Katalogizační karta: **Plena. Blata. Inv. č. 276 N.**

Katalogizační karta: **Plena. Blata. Inv. č. 91 N.**

Katalogizační karta: **Plena. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 136 N.**

Katalogizační karta: **Plena. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 273 N.**

Katalogizační karta: **Plena. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 279 N.**

Katalogizační karta: *Plena. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 77 N.*

Katalogizační karta: *Plena. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 90 N.*

Katalogizační karta: *Plena. Kolem pol. 19. století. Blata, Třeboňsko. Inv. č. 1476 N.*

Katalogizační karta: *Zástěra. 1. pol. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 1217 N.*

Katalogizační karta: *Zástěra. 2. pol. 19. století. Soběslavsko. Inv. č. 7851 N.*

Katalogizační karta: *Zástěra. Blata, Mažice. Kolem r. 1945. Inv. č. 1266 N.*

Katalogizační karta: *Zástěra. Pol. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. 1231 N.*

Etnografické oddělení Historického muzea Národního muzea:

Katalogizační karta: *45. Jehlice. 80. léta 19. století. Západní Čechy, okres Domažlice, Mrákov. Inv. č. H4-101230.*

Katalogizační karta: *Čepec svatební. 20. léta 20. století. Jižní Morava, Slovácko, Kyjov. Inv. č. H4-109168.*

Katalogizační karta: *Čepec, centrální část. 70. léta 19. století. Jižní Čechy, Blata. Inv. č. H4-17772.*

Katalogizační karta: *Čepeček dětský křestní. 90. léta 19. století. Čechy, neurčené. Inv. č. H4-49752.*

Katalogizační karta: *Čepeček. 90. léta 19. století. Jižní Morava, o. Hodonín, Šardice. Inv. č. H4-110238.*

Katalogizační karta: *Čepení. Jižní Morava, Slovácko, okres Uherské Hradiště, Hluk. Inv. č. H4-93822.*

Katalogizační karta: *Jehlice. 80. léta 19. století. Západní Čechy, Chodsko, Blata. Inv. č. H4-102216.*

Katalogizační karta: *Korunka pro družičku*. 60. léta 19. století. Jižní Čechy, Blata, Soběslav. Inv. č. H4-21184.

Katalogizační karta: *Korunka pro nevěstu nebo družičku*. 60. léta 19. století. jižní Čechy, Blata. Inv. č. H4-26517.

Katalogizační karta: *Korunka pro nevěsty*. 80. léta 19. století. Jižní Čechy, Blata. H4-25813.

Katalogizační karta: *Košilka dětská*. 90. léta 19. století. Jižní Čechy, Doudlebsko, okres České Budějovice, Sedlec, Mezno. Inv. č. H4-18725.

Katalogizační karta: *Párta – vínek svatební*. Konec 18. století. Severní Morava, Haná. Inv. č. H4-46463

Katalogizační karta: *Plena*. 70. léta 19. století. Jižní Čechy, okres Tábor, okolí Bechyně. Inv. č. H4-19217.

Katalogizační karta: *Plena*. Konec 19. století. Jižní Čechy, okres Veselí nad Lužnicí, Dráčov. Inv. č. H4-28052.

Katalogizační karta: *Tráčky vyšívané*. 1930-1960 léta. Jižní Morava, Slovácko, o. Uherské Hradiště, Nivnice. Inv. č. H4-97464

Katalogizační karta: *Vínek*. 70. léta 19. století. Jižní Čechy, Soběslav - Veselí, Blata. Inv. č. H4-8800.

Katalogizační karta: *Živůtek ženský brokátový, vyšívaný*. 2. polovina 19. století. Západní Čechy, Chodsko, okr. Domažlice, Blížejov. Inv. č. H4-71193.

Katalogizační karta: *Živůtek ženský soukenný, vyšívaný*. 70. léta 19. století. Západní Čechy, Chodsko, Domažlice. Inv. č. H4-22572.

Etnografický ústav Historického muzea Moravského zemského muzea:

Katalogizační karta: *Čepec dětský*. Jižní Morava. Inv. č. 10. 789.

Katalogizační karta: *Čepeček dětský*. Čechy, neurčené. Inv. č. 14920.

Katalogizační karta: *Dětský čepec - "čepénka"*. Inv. č. 10. 845.

Katalogizační karta: *Dětský čepeček*. Kunovice, Uherské Hradiště. Inv. č. 16. 940.

Katalogizační karta: *Kardulka chlapecká*. Šardice. Inv. č. 49. 272.

Katalogizační karta: *Klobouk - "guláč"*. Kostice, Podluží. Inv. č. 49. 549.

Katalogizační karta: *Klobouk "goralák"*. Klobouky u Brna. Inv. č. 16. 818.

Katalogizační karta: *Kordulka dívčí*. Pol. 20. století. Lanžhot, okr. Břeclav. Inv. č. 49. 944.

Katalogizační karta: *Kordulka chlapecká*. Šardice. Inv. č. 18 258.

Katalogizační karta: *Kordulka ženská (dívčí)*. Šardice. Inv. č. 18. 257.

Katalogizační karta: *Lajbl mužský*. Jižní Morava. Inv. č. 9460.

Katalogizační karta: *Lajbl mužský*. Moravská Nová Ves. Inv. č. 18 024.

Katalogizační karta: *Lajblík sešitý se sukni*. Chodsko, Domažlice. Inv. č. 2188.

Katalogizační karta: *Pantlík*. Haná. Inv. č. 17 626.

Katalogizační karta: *Pentlení*. 20. století. Okolí Uherského Hradiště. Inv. č. 49. 654.

Katalogizační karta: *Vesta chlapecká*. 1. pol. 20. století. Moravská Nova Věs, okres Břeclav. Inv. č. 49.940.

Katalogizační karta: *Vložka z úvodnice*. Inv. č. 5973.

Katalogizační karta: *Vložka z úvodnice*. Jižní Morava. Inv. č. 12. 332.

Katalogizační karta: *Živůtek ženský*. 30. – 40. leta 20. století. Podluží. Inv. č. 51.853.

Historické muzeum Slovenského národního muzea:

Katalogizační karta: ***Parta***. Okr. Prešov, Slovensko. Inv. č. E 8437.

Muzeum Chodska v Domažlicích

Album: **Marie Bílková. Chodsko. Vzory výšivek bílých i pestrých. Mrákov, č. 3.**

Katalogizační karta: ***Lajblík sváteční***. Kolem r. 1946. Chodsko, Chrastavice. Inv. č. E – 890.

Katalogizační karta: ***Živůtek-lajblík***. Chodsko, Horšovotýnsko. Inv. č. E4867.

Příloha I

OBRÁZKY V TEXTU

Obr. 1. *Živůtek ženský soukenný, vyšíváný. 70. léta 19. století. Západní Čechy, Chodsko, Domažlice. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-22572* (foto z archivu muzea).

Obr. 2. *Živůtek ženský brokátový, vyšíváný. 2. polovina 19. století. Západní Čechy, Chodsko, okr. Domažlice, Blížejov. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-71193* (foto z archivu muzea).

Obr. 3. *Lajblík sváteční. Kolem r. 1946. Chodsko, Chrastavice. Muzeum Chodska v Domažlicích. Inv. č. E – 890* (foto Julija Tormyševa).

Obr. 4. *Živůtek-lajblík. Chodsko, Horšovotýnsko. Muzeum Chodska v Domažlicích. Inv. č. E4867* (foto Julija Tormyševa).

Obr. 5. *Pestrá výšivka na mužské chodské kazajky. List z vyd. Marie Bílková. Chodsko. Vzory výšivek bílých i pestrých. Mrákov, č. 3. Archív Muzea Chodska v Domažlicích* (foto Julija Tormyševa).

Obr. 6. *Brož. 1. pol. 20. století. Muzeum krojů v Postřekově, expozice.* (foto Julija Tormyševa).

Obr. 7. *Koráلكový límec k černému fěrtochu. 2. pol. 19. století. Tovačovsko. (Foto z vyd. BEČÁK, J. R.: Lidové umění na Háně. Lidová kultura hmotná. Velký Týnec u Olomouce 1941. S. 155).*

Obr. 8. *Vložka z úvodnice. Jižní Morava. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 12. 332* (foto Julija Tormyševa).

Obr. 9. *Hedvábná kordulka s černými perličkami. 1875. Lešany na Plumlovsku. (Foto z vyd. BEČÁK, J. R.: Lidové umění na Hané. Lidová kultura hmotná. Velký Týnec u Olomouce 1941. S. 170).*

Obr. 10. *Tráčky vyšíváné. 1930-1960 léta. Jižní Morava, Slovácko, o. Uherské Hradiště, Nivnice Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-97464* (foto z archivu muzea).

Obr. 11. *Ženský svátečný kroj*. Kolem r. 1925. Starý Tekov, okres Levica, Slovensko. Etnologické muzeum v Martině, expozice (foto Julija Tormyševa).

Obr. 12. *Kardulka chlapecká*. Šardice. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 49. 272 (foto Julija Tormyševa).

Obr. 13. *Kordulka ženská (dívčí)*. Šardice. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 18. 257 (foto Julija Tormyševa).

Obr. 14. *Vesta chlapecká*. 1. pol. 20. století. Moravská Nova Věs, okres Břeclav. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 49.940 (foto Julija Tormyševa).

Obr. 15. *Živůtek ženský*. 30. – 40. leta 20. století. Podluží. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 51.853 (foto Julija Tormyševa).

Obr. 16. *Kroj dívčí*. Blata. 2. pol. 19. století. Blatské muzeum v Soběslavi, expozice (foto Julija Tormyševa).

Obr. 17. *Plena*. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 136 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 18. *Zástěra*. 1. pol. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 1217 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 19. *Zástěra*. Blata, Mažice. Kolem r. 1945. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 1266 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 20. *Zástěra*. Pol. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 1231 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 21. *Plena*. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 27 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 22. *Plena*. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 25 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 23. *Plena*. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 23 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 24. Plena. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 22 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 25. Plena. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 21 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 26. Plena. Konec 19. století. Jižní Čechy, okres Veselí nad Lužnicí, Dráčov. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-28052 . (foto z archivu muzea).

Obr. 27. Plena. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 77 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 28. Plena. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 90 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 29. Plena. Kolem pol. 19. století. Blata, Třeboňsko. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 1476 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 30. Plena. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 273 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 31. Plena. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 279 N (foto Julija Tormyševa).

Obr. 32. Plena. 70. léta 19. století. Jižní Čechy, okres Tábor, okolí Bechyně. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-19217 (foto z archivu muzea).

Obr. 33. Párta – vínek svatební. Konec 18. století. Severní Morava, Haná Národní muzeum, Praha. Inv.č.H4-46463 (foto z archivu muzea).

Obr. 34. Wilhelm Horn. Svobodný pár z Mořického panství. Rok 1836. Litografie kolorovaná, papír 28, 6 x 21 cm. In: Maehrens ausgezeichnete Volkstrachten, Brünn, 1837, Moravské zemské muzeum, Brno, inv. č. 373/1-33. (Vzato z KŘÍŽOVÁ, A., ŠIMŠA, M.: Lidový oděv na Moravě a v Slezsku I. Ikonografické prameny od roku 1850. Stražnice 2012. S. 227).

Obr. 35. *Wilhelm Horn. Svobodný pár z Mořického panství. Rok 1836. Litografie kolorovaná, papír 28, 6 x 21 cm.* In: Maehrens ausgezeichnete Volkstrachten, Brünn, 1837, Moravské zemské muzeum, Brno, inv. č. 373/1-33. (Vzato z KŘIŽOVÁ, A., ŠIMŠA, M.: Lidový oděv na Moravě a v Slezsku I. Ikonografické prameny od roku 1850. Stražnice 2012. S. 228).

Obr. 36. *Pantlík. Haná. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 17 626* (foto Julija Tormyševa).

Obr. 37. *Čepení. Jižní Morava, Slovácko, okres Uherské Hradiště, Hluk. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-93822. Kroj byl pořízen u příležitosti výstavy v Belgii a Švédsku, zorganizoval pan Mitáček z Hluku, v roce 1975. (foto z archivu muzea).*

Obr. 38. *Pentlení. 20. století. Okolí Uherského Hradiště. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 49. 654* (foto Julija Tormyševa).

Obr. 39. *Korunka pro družičku. 60. léta 19. století. Jižní Čechy, Blata, Soběslav. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-21184* (foto z archivu muzea).

Obr. 40. *Vínek a dýnečko – část čepení družičky. 19. století. Jižní Čechy, Blata. Expozice Národního muzea, Historického muzea, Etnografického oddělení, Letohrádek Kinských-MUSAION, Praha* (foto z archivu muzea).

Obr. 41. *Jehlice. 80. léta 19. století. Západní Čechy, Chodsko, Blata. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-102216* (foto z archivu muzea).

Obr. 42. *Rouška. 1 pol. 20. století. Jižní Čechy, Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 288 N* (foto Julija Tormyševa).

Obr. 43. *Vínek. 70. léta 19. století. Jižní Čechy, Soběslav - Veselí, Blata. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-8800* (foto z archivu muzea).

Obr. 44. *Vínek družičky. Západní Čechy, Chodsko. Muzeum Chodska v Domažlicích, expozice* (foto Julija Tormyševa).

Obr. 45. *Jehlice. 80. léta 19. století. Západní Čechy, okres Domažlice, Mrákov. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-101230* (foto z archivu muzea).

Obr. 46. *Pár ve svatebním kroji*. 1862 r. Skleněný diapositiv. Chodské muzeum v Domažlicích (foto z archivu muzea).

Obr. 47. *Čepec, centrální část*. 70. léta 19. století. Jižní Čechy, Blata. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-17772 (foto z archivu muzea).

Obr. 48. *Klobouk - "guláč"*. Kostice, Podluží. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 49. 549 (foto Julija Tormyševa).

Obr. 49. *Klobouk "goralák"*. Klobouky u Brna. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 16. 818 (foto Julija Tormyševa).

Obr. 50. *Václav Malý. Pout' na Vavřinečku*. Olej na plátně. 90. léta 19. stol. Muzeum Chodska v Domažlicích, expozice (foto Julija Tormyševa).

Obr. 51. *Košilka dětská*. 90. léta 19. století. Jižní Čechy, Doudlebsko, okres České Budějovice, Sedlec, Mezno Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-18725 (foto z archivu muzea).

Obr. 52. *Čepeček dětský*. 70. léta 19. století. Západní Čechy, Chodsko, Domažlice Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-8865 (foto z archivu muzea).

Obr. 53. *Dětský čepec*. Muzeum krojů v Postřekově, expozice (foto Julija Tormyševa).

Obr. 54. *Dětský čepec*. Muzeum krojů v Postřekově, expozice (foto Julija Tormyševa).

Obr. 55. *Dětský čepeček*. Kunovice, Uherské Hradiště. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 16. 940 (foto Julija Tormyševa).

Obr. 56. *Dětský čepec - "čepénka"*. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 10. 845 (foto J. Tormyševa).

Obr. 57. *Čepeček dětský*. Čechy, neurčené. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 14920 (foto Julija Tormyševa).

Obr. 58. *Čepec dětský*. Jižní Morava. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 10. 789 (foto Julija Tormyševa).

Obr. 59. Čepeček dětský křestní. 90. léta 19. století. Čechy, neurčené. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-49752 (foto z archivu muzea).

Obr. 60. Ženský čepce. Pol. 19. století. Sasko. Muzeum saského lidového umění v Drážďanech, expozice (foto Julija Tormyševa).

PŘÍLOHA II
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Obr. 1. Náhrdelník s fajánsovými perlemi. 2000 let př. n. l. Mezopotámie. Státní muzeum, Berlín, expozice. Rekonstrukce. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 2. Náhrdelník ze skleněných korálek. 6. století. Surrey, Velká Británie. Státní muzeum, Berlín, expozice. Rekonstrukce. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 3. Náhrdelník ze skleněných korálek. 5 – 7 století. Krym. Státní muzeum, Berlín, expozice. Rekonstrukce. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 4. Náhrdelník ze skleněných korálek. 6. – začátek 7. století. Pikardie, Francie. Státní muzeum, Berlín, expozice. Rekonstrukce. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 4. Náhrdelník ze skleněných korálek. 6. – začátek 7. století. Pikardie, Francie. Státní muzeum, Berlín, expozice. Rekonstrukce. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 5. Olivovité korálky hladké a podélně členěné. Konec 8. – polovina 11. století. Dolní Věstonice. (Vzato ze STRAŠŠIKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, D., UNGERMAN, Š.: *Sklenené korálky z včasnostredovekého pohrebiska v Dolních Věstoniciach*. Archeologické rozhledy 52, 2005. S. 140).

Obr. 6. Náhrdelník ze skleněných korálek. 11. – 12. století. Spandau Citadel, Německo. Státní muzeum, Berlín, expozice. Rekonstrukce. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 7. Rekonstrukce růžence z původních korálek – pateříků. Z archeologického nálezu z Jelenova. (Vzato z VONDRUŠKA, V., LANGHAMER, A.: *České sklo: tradice a současnost*. Nový Bor 1992. S. 40).

Obr. 8. Lajblík sešitý se sukni. Chodsko, Domažlice. Moravské zemské muzeum, Brno. Z pozůstalosti spolku *Vesna*. Inv. č. 2188.

Obr. 9. Lajblík. Chodsko, okr. Domažlice. Muzeum krojů v Postřekově. Nepopsaný, bez inventárního čísla. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 10. Lajblík. Chodsko, okr. Domažlice. Muzeum krojů v Postřekově. Nepopsaný, bez inventárního čísla. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 11. *Lajblík*. Horní Chodsko. Muzeum krojů v Postřekově. Nepopsaný, bez inventárního čísla. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 12. *Blumky*. První pol. 20. století. Muzeum krojů v Postřekově, expozice. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 13. *Korálkové límce k černým fěrtochům*. 2. polovina 19. století. Tovačovsko. (Vzato z BEČÁK, J. R.: *Lidové umění na Hané. Lidová kultura hmotná*. Velký Týnec u Olomouce 1941. S. 156).

Obr. 14. *Vložka z úvodnice*. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 5973. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 15. *Kordulka dívčí*. Pol. 20. století. Lanžhot, okr. Břeclav. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 49. 944. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 16. *Sváteční oděv vdané ženy středního věku*. Okr. Zvolen, Slovensko. Etnologické muzeum v Martině, expozice. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 17. *Parta*. Okr. Prešov, Slovensko. Slovenské národní muzeum, Bratislava. Inv. č. E 8437. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 18. *Lajbl mužský*. Jižní Morava. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 9460. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 19. *Lajbl mužský*. Moravská Nová Ves. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 18 024. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 20. *Kordulka chlapecká*. Šardice. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 18 258. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 21. *Plena*. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 218 N. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 22. *Plena*. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 147 N. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 23. *Plena*. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 135. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 24. Zástěra. 2. pol. 19. století. Soběslavsko. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 7851. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 25. Plena. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 24 N. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 26. Plena. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 26 N. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 27. Plena. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 28 N. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 28. Plena. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 29 N. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 29. Plena. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 91 N. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 30. Plena. Jižní Čechy, Třeboňsko. Blatské muzeum v Soběslavi, expozice. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 31. Plena. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 252 N. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 32. Plena. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 276 N. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 33. Plena. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 272 N. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 34. Blat'ácká svatba. Hodiny K. Balcárka z Mohelnice. Vlastivědné muzeum v Olomouci. (Vzato z LUDVÍKOVÁ, M.: *Lidový kroj na Hané*. Přerov 2002. S. 64.)

Obr. 35. Pentlík. Pol. 19. století. Střední Morava. Národní muzeum, Praha, expozice. (Foto Julija Tormyševa).

Obr. 36. Korunka pro nevěstu nebo družičku. 60. léta 19. století. : jižní Čechy, Blata. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-26517. (Foto z archivu muzea).

Obr. 37. Korunka pro nevěsty. 80. léta 19. století. Jižní Čechy, Blata. Národní muzeum, Praha. H4-25813. (Foto z archivu muzea).

Obr. 38. *Dívka ve svatebním kroji*. 1863. Skleněný diapozitiv. Muzeum Chodska v Domažlicích. (Foto z archivu muzea).

Obr. 39. *Čepeček*. 90. léta 19. století. Jižní Morava, o. Hodonín, Šardice. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-110238. (Foto z archivu muzea).

Obr. 40. *Čepec svatební*. 20. léta 20. století. Jižní Morava, Slovácko, Kyjov. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-109168. (Foto z archivu muzea).

Obr. 1. Náhrdelník s fajánsovými perlemi. 2000 let př. n. l. Mezopotámie. Statní muzeum, Berlín, expozice.

Obr. 2. Náhrdelník ze skleněných korálek. 6. století. Surrey, Velká Británie. Státní muzeum, Berlín, expozice.

Obr. 3. Náhrdelník ze skleněných korálek. 5 – 7 století. Krym. Státní muzeum, Berlín, expozice.

Obr. 4. Náhrdelník ze skleněných korálek. 6. – začátek 7. století. Pikardie, Francie. Statní muzeum, Berlín, expozice.

Obr. 4. Náhrdelník ze skleněných korálek. 6. – začátek 7. století. Pikardie, Francie. Statní muzeum, Berlín, expozice.

Obr. 5. Olivovité korálky hladké a podélně členěné. Konec 8. – polovina 11. století. Dolní Věstonice.

Obr. 6. Náhrdelník ze skleněných korálek. 11. – 12. století. Spandau Citadel, Německo. Statní muzeum, Berlín, expozice.

**Obr. 7. Rekonstrukce růžence z původních korálků – pateřků.
Z archeologického nálezu z Jelenova.**

Obr. 8. *Lajblík sešitý se sukni. Chodsko, Domažlice. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 2188.*

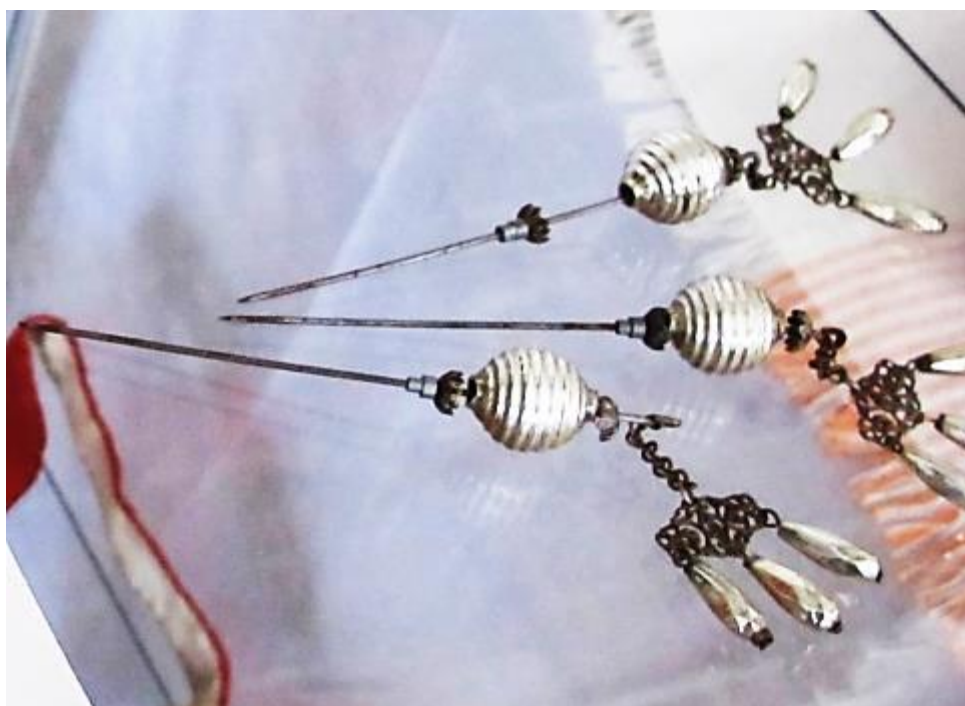
Obr. 9. *Lajblík*. Chodsko, okr. Domažlice. Muzeum krojů v Postřekově.

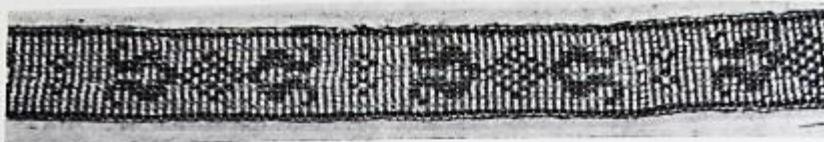
Obr. 10. *Lajblík*. Chodsko, okr. Domažlice. Muzeum krojů v Postřekově.

Obr. 11. *Lajblik*. Horní Chodsko. Muzeum krojů v Postřekově.

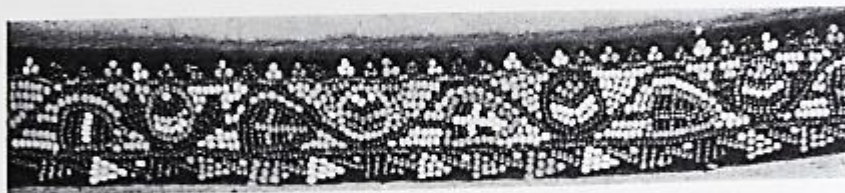

Obr. 12. *Blumky*. První pol. 20. století. Muzeum krojů v Postřekově, expozice.

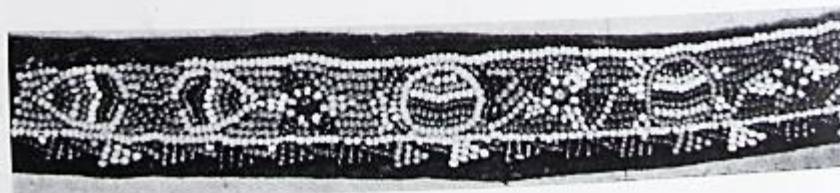
375. Koráلكový límeček k černému fěrtochu. Tovačovsko.

adesátých, kdy bílé fěrtochy používaly na svatbě jen nevěsta a družičky a pak jí
 s matky k úvodu. Na Zdounecku a na Kojetínsku se nosily i v letní době všeobec
 chy černé. „blýskavé“ s tmavomodrým odstínem se nosily na svátek. Stařenka Šv

376. Koráلكový límeček k černému fěrtochu. Tovačovsko.

z Bystrovan (roz. asi 1802¹⁾) vyprávěla, že pro sváteční den jemné, hnědé sukno
 posílány k barvíři obarvit na černo. Barvíř sám „nadělal hned fěčké“ (skládá
 inky). Říkalo se jim „sůkně na fěčké“ (na Prostějovsku „tálkované“) a byly pr

Obr. 13. Koráلكové límečky k černým fěrtochům. 2. polovina 19. století. Tovačovsko.

Obr. 14. *Vložka z úvodnice.* Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 5973.

Obr. 15. Kordulka dívčí. Pol. 20. století. Lanžhot, okr. Břeclav. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 49. 944.

Obr. 16. Sváteční oděv vdané ženy středního věku. Okr. Zvolen, Slovensko. Etnologické muzeum v Martině, expozice.

Obr. 17. *Parta*. Okr. Prešov, Slovensko. Slovenské Národné muzeum, Bratislava.
Inv. č. E 8437.

Obr. 18. *Lajbl mužský*. Jižní Morava. Moravské zemské muzeum, Brno.
Inv. č. 9460.

Obr. 19. *Lajbl mužský*. Moravská Nová Ves. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 18 024.

Obr. 20. *Kordulka chlapecká*. Šardice. Moravské zemské muzeum, Brno. Inv. č. 18 258.

Obr. 21. *Plena. Blata.* Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 218 N.

Obr. 22. *Plena. Blata.* Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 147 N.

Obr. 23. *Plena. Blata.* Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 135.

**Obr. 24. Zástěra. 2. pol. 19. století. Soběslavsko. Blatské muzeum v Soběslavi.
Inv. č. 7851.**

Obr. 25. *Plena*. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 24 N.

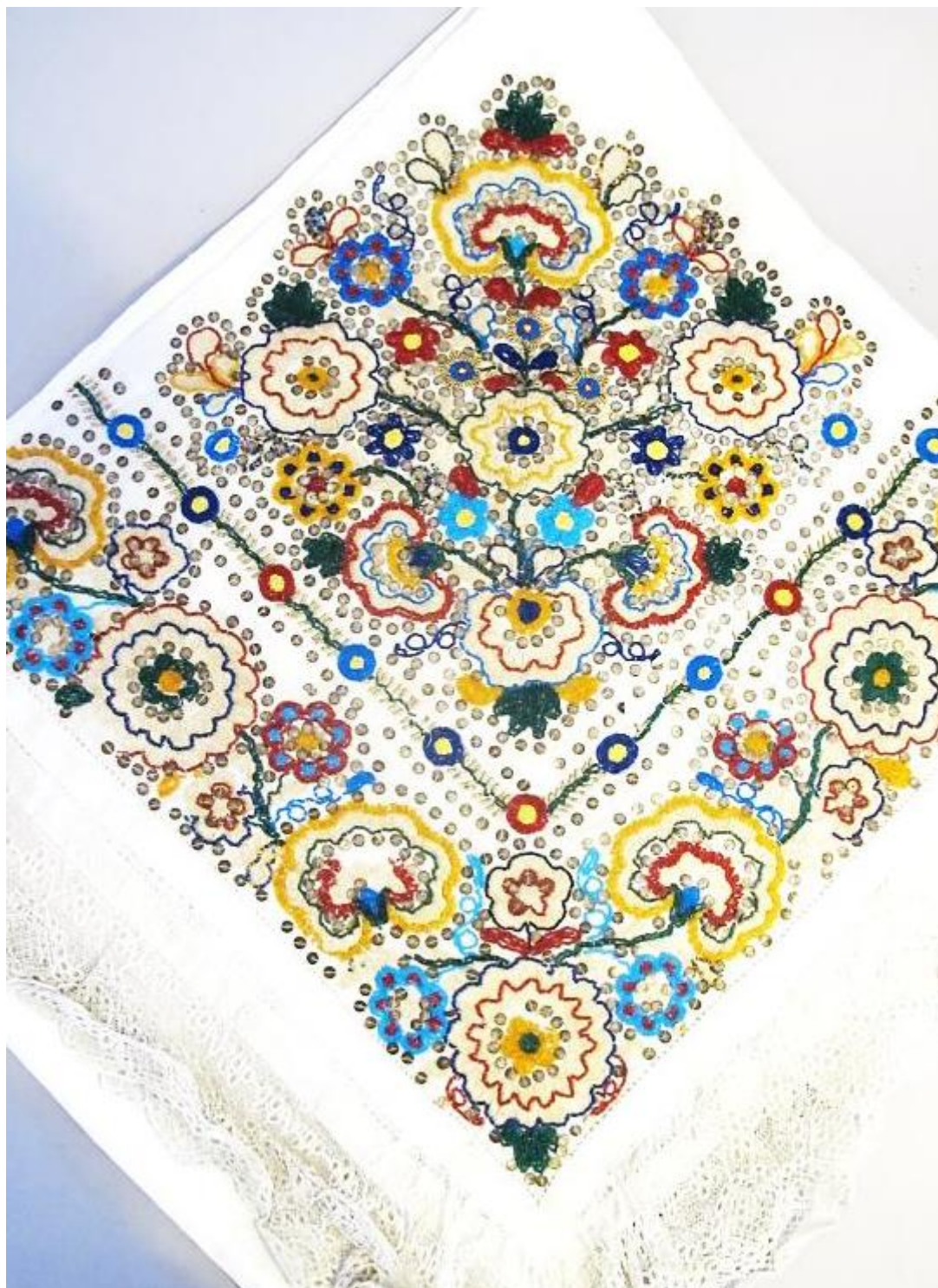
Obr. 26. *Plena*. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 26 N.

Obr. 27. *Plena*. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 28 N.

Obr. 28. *Plena*. 19. století. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 29 N.

Obr. 29. *Plena*. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 91 N.

Obr. 30. *Plena*. Jižní Čechy, Třeboňsko. Blatské muzeum v Soběslavi, expozice.

Obr. 31. *Plena*. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 252 N.

Obr. 32. *Plena*. Blata. Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 276 N.

Obr. 33. *Plena. Blata.* Blatské muzeum v Soběslavi. Inv. č. 272 N.

Obr. 34. *Blat'acká svatba*. Hodiny K. Balcárka z Mohelnice. Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Obr. 35. *Pentlík*. Pol. 19. století. Střední Morava. Národní muzeum, Praha, expozice.

Obr. 36. *Korunka pro nevěstu nebo družičku*. 60. léta 19. století. : jižní Čechy, Blata. Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-26517.

Obr. 37. *Korunka pro nevěsty*. 80. léta 19. století. Jižní Čechy, Blata. Národní muzeum, Praha. H4-25813.

Obr. 38. *Dívka ve svatebním kroji.* 1863. Skleněný diapozitiv. Muzeum Chodska v Domažlicích.

**Obr. 39. Čepeček. 90. léta 19. století. jižní Morava, o. Hodonín, Šardice.
Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-110238.**

**Obr. 40. Čepce svatební. 20. léta 20. století. Jižní Morava, Slovácko, Kyjov.
Národní muzeum, Praha. Inv. č. H4-109168.**